1985–2006 YILLARI ARASINDA ASSOS KAZILARINDAN ELE GEÇEN MİTOLOJİK TASVİRLİ TERRAKOTTALAR

(Yüksek Lisans Tezi)

Zeynep Özgü ÇELİKEL

2008

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

1985–2006 YILLARI ARASINDA ASSOS KAZILARINDAN ELE GEÇEN MİTOLOJİK TASVİRLİ TERRAKOTTALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nurettin ARSLAN

Hazırlayan
Zeynep Özgü ÇELİKEL

ÇANAKKALE – 2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Zeynep Özgü ÇELİKEL'a ait **"1985–2006 Yılları Arasında Assos Kazılarından Ele Geçen Mitolojik Tasvirli Terrakottalar"** adlı çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL

Üye :.....
Doç. Dr. Nurettin ARSLAN (Danışman)

Üye :.....
Dr. Veysel TOLUN

1985–2006 Yılları Arasında Assos Kazılarından Ele Geçen Mitolojik Tasvirli Terrakottalar

Zeynep Özgü Çelikel

ÖZET

Bu Yüksek Lisans tezinde, Troas Bölgesi'ndeki Assos Antik Kenti'nde 1985–2006 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılardan ele geçen mitolojik tasvirli terrakottalar incelenmektedir. Çalışma için seçilen 51 adet parça kronolojik, tipolojik, ikonografik ve işlevsellik açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, Assos'daki terrakottaların yerel üretim olup olmadığı tartışılmaktadır.

Çalışmada, ilk önce Assos Kenti hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Daha sonra terrakottaların kullanımı, kronolojik gelişimi ve üretim teknikleri kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Sonraki bölümde, katalogda yer alan terrakottalar tipolojik olarak ayrılmış ve alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Katalogda yer alan eserler, M.Ö. 6. y.y. sonundan M.Ö. 1. y.y. sonuna kadar kesintisiz tarihleme vermektedir. Eserlerin çoğunlukla Hellenistik Dönem içine tarihlendiği tespit edilmiştir. Tanrıçalar, tanrı ya da diğer mitolojik tasvirli örneklere göre daha fazladır. Tanrıça betimleri arasında, Anadolu kökenli Kybele'nin en yaygın tip olarak tasvir edildiği görülmektedir. Bu durum, Assos'da Kybele kültünün özellikle Hellenistik Dönem içinde yaygın olarak benimsendiğini göstermektedir.

Mythological Depicted Terracottas which were Recovered in the Excavation of Assos between 1985 and 2006

Zeynep Özgü Çelikel

ABSTRACT

This masters thesis aims to examine the terracotta figurines depicting mythological characters recovered from the ancient site of Assos of the Troas region during the excavations undertaken at the site between 1985 and 2006. Among the terracotta figurine assemblage, 51 examples are selected for an elaboration in terms of their chronological, typological, iconographical, and functional characteristics. The question of whether or not these figurines were manufactured locally at Assos is also evaluated in this thesis.

Following a general information on the ancient city of Assos, the study delves into a detailed analysis of the use, chronological development, and the production techniques of the terracottas. On the other section, selected terracottas are classified as typological and examined under subtitles.

It would appear that most of these terracotta figurines belong to the Hellenistic period, that can be dated within the catalog uninterruptedly between the 6th and 1st centuries BC. The number of goddess figurines appear to exceed those representing gods and other mythological characters. The common presence of Anatolian origin Cybele figures among the assemblage seems to indicate that her cult was very popular at the site especially during the Hellenistic period.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAYI

ÖZET……i
ABSTRACT……...……ii
İÇİNDEKİLER.....iii
KISALTMALAR LİSTESİ……...……....v
RESİMLER LİSTESİ……..….vı
ÖNSÖZ……...……...xv
GİRİŞ……...1

BÖLÜM I

1. AMAÇ, YÖNTEM, KAPSAM……...3
1.1. AMAÇ…….3
1.2. YÖNTEM……4
1.3. KAPSAM……6
2. ASSOS ANTİK KENTİ HAKKINDA GENEL BİLGİ…….6
2.1. TARİHİ COĞRAFYASI……..7
2.2. TARİHÇESİ ……7
2.3. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ……....9
3. TERRAKOTTALARIN KULLANIMI……10
4. KRONOLOJİK GELİŞİM…….……...13
4.1. PREHİSTORİK DÖNEM…….….14
4.2. ARKAİK DÖNEM……16
4.3. KLASİK DÖNEM…….17
4.4. HELLENİSTİK DÖNEM……..20
5. ÜRETİM TEKNİKLERİ……...22
5.1. ŞEKİLLENDİRME……...23
5.1.1. ELDE ŞEKİLLENDİRME……23

5.1.2. ÇARKTA ÜRETİM……...23
5.1.3. KALIPTA ÜRETİM……..24
5.2. BEZEME ……...28
5.3. FIRINLAMA VE ATÖLYELER……..31

BÖLÜM II

6. 1985–2006 YILLARI ARASINDA ASSOS KAZILARINDAN ELE GEÇEN MİTOLOJİK TASVİRLİ TERRAKOTTALAR……32
6.1. KYBELE……..……...33
6.2. APHRODİTE…….48
6.3. ARTEMİS……...59
6.4. OTURAN TANRIÇALAR……62
6.5. NİKE……..66
6.6. MOUSA…….....68
6.7. APOLLON…….72
6.8. PAN……...73
6.9. HERME…….73
6.10. KANATLI TANRI/TANRIÇALAR……...76
7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME……78

KATALOG……....82
KAYNAKÇA……...104
RESİMLER

KISALTMALAR LİSTESİ

AMS: Asia Minor Studien

Baz: Bazilika

Bul. No.: Buluntu Numarası

Bou: Bouleuterion

C.E.C.: Fédération Européenne des Fabricants de Carreaux Céramiques

Cm: Santimetre

Der: Derinlik

Env. No.: Envanter Numarası

Gen: Genişlik

İst. Mitt.: Istanbuler Mitteilungen

Kat. No.: Katalog Numarası

Lev: Levha

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

Nek: Nekropol

Res: Resim

Tiy: Tiyatro

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yük: Yükseklik

y.y.: Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

RESİM 1: Troas Bölgesi Coğrafi Haritası (Bacon 1902: 316).

RESİM 2: Antik Dönem'deki Troas Bölgesi ve Assos'un Konumu (Cook 1973: 2).

RESİM 3: Makedonya'daki Nea Nikomedia'dan ele geçen tanrıça figürininin çizimi. Erken Neolitik Dönem (M.Ö. 7000–6000) (Higgins 1967: 4).

RESİM 4: Thessaly'deki Sesklo'dan ana tanrıça figürini. Yük: 16cm. M.Ö.5000–3000 (Higgins 1967: Lev.2- Res. E).

RESİM 5: Knossos'dan kadın idolü. Yük: 9,3cm. M.Ö. yaklaşık 4000–3000 (Higgins 1967: Lev. 2-Res. A).

RESİM 6: Terrakotta "model" örneğinin ön, yan ve arkadan görünüşü. Atina Akropolü Batı Yamacı'ndan ele geçmiştir. Yük: 16cm. M.Ö. 350–300 (Higgins 1967: Lev. 1-Res. A-B-C).

RESİM 7: Plaster kalıp. Buluntu yeri belli değil. Uzunluk: 9cm. Roma Dönemi? British Müzesi Kat. No. E 56. (Higgins 1967: Lev. 1- Res. E).

RESİM 8: Kat. No. 1

RESİM 9: Kat. No. 2

RESİM 10: Pergamon'dan Kybele Başı. M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısı (Töpperwein 1976: Lev.33- Res. 199).

RESİM 11: Kat. No. 3

RESİM 12: Troia'dan Kybele Başı. Yük: 6,1cm. Arka yüzü düz. "Geç Praksiteles Yüzü" üslubunda. Örtü üzerine yüksek polos giyer. M.Ö. 3. y.y. (Thompson 1963: 82, Lev.11-Res. 36).

RESİM 13: Kat. No. 4

RESİM 14: Kat. No. 5

RESİM 15: Kat. No. 6

RESİM 16: Troia'dan Kybele Başı. Yük: 7,3cm. Arka yüzü düz. Masif olmayan (içi boş) teknikle üretilmiş. Bir örtü altında uzun ve mazgallı polos giyer. M.Ö. 1. y.y. (Thompson 1963: 83, Lev.12-Res. 46).

RESİM 17: Kat. No. 7

RESİM 18: Kat. No. 8

RESİM 19: Kat. No. 9

RESİM 20: Troia'dan "Tahtta Oturan Kybele". Yük: 10,3cm. Yüksek arkalıklı tahtta oturur. Alçak polos giyer. Üretim ve stil açısından M.Ö. geç 3.y.y.-erken 2. y.y. (Thompson 1963: 83, Lev. 9-Res. 21).

RESİM 21: Tahtta Oturan Kybele. Sadece çizimi mevcuttur. Assos–1990 Nekropol K IX a/2 No: 422–8. Yük: 19,6cm. Bir ucu "t" biçimli tahtta oturur. Sağ elinde omphalos kabı, kucağında aslan tasviri yer alır. M.Ö. 3. y.y.'ın 1. yarısı (Busse 1996: 111, Lev. 23-Res. 6).

RESİM 22: Kat. No. 10

RESİM 23: Kat. No. 11

RESİM 24: Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Kybele. Buluntu yeri belli değil. Env. No: 4337; Yük: 12,4. Gen: 11cm. Uçları "t" biçiminde arkalıklı bir tahtta oturur. Belinin alt kısmı kırık. M.Ö. 210–200 (Tavukçu 1999: 282; Lev. 3-Kat. No. 11).

RESİM 25: Troia'dan "Tahtta Oturan Kybele". Yük: 6cm. Arkalıklı bir tahtta oturur. Alçak polos giyer. M.Ö. 2. y.y.-1. y.y. (Thompson 1963: 77; Lev. 7-Res. 17).

RESİM 26: Kat. No. 12

RESİM 27: Kat. No. 13

RESİM 28: Myrina'dan? Kybele Kabartması. Louvre Müzesi. Başı ve gövdesinin bir kısmı eksik. Hellenistik Dönem (Besques 1972: Lev. 124-Res. a-D 586).

RESİM 29: Kat. No. 14a

RESİM 30: Kat. No. 14b

RESİM 31: Priene'den "Tahtta Oturan Kybele". Yük: 22,1cm. Başında polos, üzerinde ise "v" yakalı bir *kiton* giyer. Sol elinde *tympanon*, sağ elinde ise *omphalos* tutar. M.Ö. 2. y.y. (Rumscheid 2006: 410, Lev. 3-Res. 2).

RESİM 32: Kat. No. 15

RESİM 33: Kat. No. 16a

RESİM 34: Kat. No. 16b

RESİM 35: Kat. No. 17a

RESİM 36: Kat. No. 17b

RESİM 37: Troia'dan Kybele Aslanı. Yük: 6,2 cm. Olasılıkla tanrıçanın kucağında yer alan bir aslan tasviri. Stil olarak M.Ö. 2. y.y., teknik olarak M.Ö. 1. y.y. (Thompson 1963: 82; Lev. 9-Res. 23).

RESİM 38: Kat. No. 18

RESİM 39: Kat. No. 19

RESİM 40: Kat. No. 20

RESİM 41: Kat. No. 21

RESİM 42: Kat. No. 22

RESİM 43: Kat. No. 23

RESİM 44: Kat. No. 24

RESİM 45: Priene'den Aphrodite Başı. Yük: 17cm. "Fiyonk Düğüm" saç stilinde. M.Ö. yaklaşık 135 (Rumscheid 2006: 426; Lev. 25-Res. 3–4).

RESİM 46: Troia'dan Kadın Başı. Yük: 7,7cm. "Fiyonk Düğüm" saç stilinde. M.Ö. 3. yüzyıl tipinin, M.Ö. 2. yüzyıl ortasına tarihlenen bir versiyonu (Thompson 1963: 130; Lev. 43 -Res. 204).

RESİM 47: Kat. No. 25

RESİM 48: Troia'dan Kadın Başı. Yük: 8, 6cm. "Lampadion düğümü" saç stilinde. M.Ö. erken 2. yüzyıl (Thompson 1963: 130; Lev. 44 -Res. 206).

RESİM 49: Assos'dan "Doğulu Aphrodite". Yük: 5,2cm. Başı ve kolları eksik. Oturan pozisyonda ve çıplak tasvirli. M.Ö. 2.-M.Ö. 1. y.y. (Mrogenda 1990: 38; Lev. 12-Res. 5).

RESİM 50: Kat. No. 26a

RESİM 51: Kat. No. 26b

RESİM 52: Kat. No. 27a

RESİM 53: Kat. No 27b

RESİM 54: Phokia'dan "Doğulu Aphrodite". Sadece gövde kısmı mevcut. Çıplak ve oturan pozisyonda. M.Ö. 2. yüzyıl (Besques 1972: 102; Lev. 128-Res. a-D 609).

RESİM 55: Troia'dan "Çıplak Hierodoules". Yük: 15,7cm. Tüme yakın bir parça. Saçları "Melon" stilinde. Oturan pozisyonda ve çıplaktır. M.Ö. 2. yüzyıl (Thompson 1963: 94; Lev. 17-Res. 58).

RESİM 56: Troia'dan "Çıplak Hierodoules". Yük: 5,7 cm. Başı ve bacakları eksik. Çıplak ve oturan pozisyonda. M.Ö. 2. yüzyıl (Thompson 1963: 94;Lev. 18-Res. 61).

RESİM 57: Myrina'dan? Aphrodite. Çıplak ve oturan pozisyonda. Arkasında küçük ve oval buhar deliği mevcut (Besques 1963: Res. d-IHA 170).

RESİM 58: Kat. No. 28

RESİM 59: Kat. No. 29

RESİM 60: Kat. No. 30

RESİM 61: Kat. No. 31

RESİM 62: Kat. No. 32

RESİM 63: Myrina'dan "Herme'yi Taçlandıran Aphrodite". Ayakta duran pozisyonda ve yarı çıplak. İki eliyle Herme'yi taçlandırır. M.Ö. geç 2. yüzyıl (Webster 1959: Res. 53).

RESİM 64: Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde yer alan "Aphrodite Anadyomene". Buluntu yeri belli değil. Yük: 24,1cm., Gen: 9,7cm. Tanrıçanın bir yanında amphora, bir yanında ise Herme tasviri yer alır. M.Ö. 1. yüzyıl ortası (Tavukçu 1999: 92; Lev. 12 – Res. 48).

RESİM 65: Kat. No. 33a

RESİM 66: Kat. No. 33b

RESİM 67: Kat. No. 34

RESİM 68 a-b-c: Madrid Arkeoloji Müzesi'nden Üç Artemis. Env. No. 758–759. Ayakta duran, bacakları birbirine çapraz pozisyonda kadın tasviri. M.Ö. 1. y.y. (Laumonier 1921: 159–160; Lev. 80-Res. 1–2–3).

RESİM 69: Troia'dan Artemis. Yük: 5, 8cm. Başı ile bacaklarının bir kısmı eksik. Elinde vücuduna çapraz pozisyonda bir meşale tutar. M.S. geç 1. y.y.-M.S. erken 2. yüzyıl (Thompson 1963: 76; Lev. 6-Res.11).

RESİM 70: Kat. No. 35

RESİM 71: Erythrai'den "Oturan Tanrıça". M.Ö. 560–550 (Bayburtluoğlu 1977: 41; Lev.6-Res.1)

RESİM 72: Rodos'tan "Oturan Kadın". M.Ö. geç 6. yüzyıl (Higgins 1959: 52; Lev. 14-Res.74).

RESİM 73: Olynthos'tan "Oturan Tanrıça". M.Ö. 6. yüzyıl (Robinson 1933: 55; Lev. 25-Res. 194).

RESİM 74: Samos'tan "Oturan Tanrıça". M.Ö. 6. yüzyıl (Kara 2001: 42; Lev. 16-Res. 43).

RESİM 75: Tarent'ten "Oturan Tanrıça". M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreği (Mollard-Besques 1954: 60; Lev. 41-Res. B390).

RESİM 76: Knossos'dan "Oturan Tanrıça". M.Ö. 5. yüzyıl (Higgins 1967: 60; Lev. 23 D).

RESİM 77: Kat. No. 36

RESİM 78: Kat. No. 37

RESİM 79: Kat. No. 38

RESİM 80: Kat. No. 39

RESİM 81: Kat. No. 40

RESİM 82: Melos mezar buluntusu. Sfenks Kabartması. Yük: 9,5cm. M.Ö. 5. yüzyıl (Higgins 1959: 166; Lev. 79-Res. 612).

RESİM 83: Kat. No. 41

RESİM 84: Kat. No. 42

RESİM 85: Kat. No. 43

RESİM 86: Assos'dan "Lira Çalgıcısı". 1989 Nekropol Yük: 4,8cm. Başı ve ayakları eksik. M.Ö. 3. yüzyıl sonu (Mrogenda 1990: 39; Lev. 12-Res. 6).

RESİM 87: Troia'dan "Kanatlı Dansçı". Yük: 6,9cm. Gövdesinin alt kısmı eksik. Saçları "Melon" stilinde. M.Ö. geç 2. y.y. (Thompson 1963: 106; Lev. 23-Res. 88)

RESİM 88: Kat. No. 44

RESİM 89: Troia, Hellenistik Konut, Oda 1'den "*Kitharoidos*". Yük: 13, 3cm. Gövdesinde büyük bir parça eksiktir. Stil açısından M.Ö. 3. y.y.'ın, üretim ve teknik açısından M.Ö. geç 2. y.y. -M.Ö. erken 1.y.y. kopyası (Thompson 1963: 107; Lev. 26-Res. 102).

RESİM 90: Kat. No. 45

RESİM 91: Kat. No. 46

RESİM 92: Louvre Müzesi'nde bulunan, Küçük Asia'daki bir yerleşimden "Pan Başı" (Besques 1972: Lev. 277-Res. h- D 1454).

RESİM 93: Kat. No. 47

RESİM 94: Troia'dan "Herme Başı". Yük: 9,3 cm. Stil açısından M.Ö. geç 2. yüzyıl-M.Ö. erken 1. y.y. (Thompson 1963: 145; Lev. 50-Res. 299).

RESİM 95: Troia'dan "Herme Başı". Yük: 3, 7cm. Buluntu konteksti açısından M.Ö. geç 1. y.y. (Thompson 1963: 145; Lev. 50-Res. 300).

RESİM 96: Kat. No. 48a

RESİM 97: Kat. No. 48b

RESİM 98: Kat. No. 49a

RESİM 99: Kat. No. 49b

RESİM 100: Pergamon'dan "Kanat". M.Ö. 1. y.y.(Töpperwein 1976: Lev. 81-Res. 557).

RESİM 101: Troia'dan "Eros Kanadı". Yapım tekniği açısından M.Ö. 3. yüzyıl ortası (Thompson 1963: Lev. 5-Res. 5).

RESİM 102: Kat. No. 50

RESİM 103: Kat. No. 51

ÖNSÖZ

Arkeoloji biliminde, küçük buluntu grubu içinde yer alan terrakottalar, stilistik açıdan hemen hemen her dönem heykel sanatı ile paralellik göstermiştir. Terrakottalar, Antik Çağ'da cenaze ve adak gibi çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Mezar, kutsal alan, tapınak, konut gibi yapılarından ele geçen örnekler kendi döneminin dinsel ve sosyal konularının aydınlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Çalışmanın amacı, Assos Antik Kenti 1985–2006 kazılarından ele geçen mitolojik tasvirli terrakottaların tipolojik tasnifini yapmaktır. Aynı zamanda, örnekleri kronolojik olarak inceleyerek kentte hangi yüzyıllar içinde hangi kültlerin var olduğunu tespit etmektir. Katalog oluşturulurken Kazı Evi Laboratuarı'nda yer alan etütlük eserlerin yalnızca belirli bir kapsamı değerlendirmeye alınmıştır.

Konuyu belirlemedeki yardımlarından dolayı danışman hocam Doç. Dr. Nurettin ARSLAN'a, Öğr. Gör. Dr. Veysel TOLUN'a, fotoğraf çekimlerini gerçekleştiren ÇOMÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Araş. Gör. Caner BAKAN'a, İ.Ü. Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Simge EĞECİ'ye, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Musa TOMBUL'a, literatür çalışması esnasında yardımlarını esirgemeyen Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Çanakkale M.O. Korfmann Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyerek çalışmama destek veren sevgili aileme, özellikle annem Ayşe TURHANLI ve yol arkadaşım Dinçer AKBABA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep Özgü ÇELİKEL

Çanakkale 2008

BÖLÜM I

GİRİŞ

Yüksek lisans tezi kapsamında incelenen konu Çanakkale İli, Ayvacık ilçesi, Behramkale Köyü'nde yer alan Assos Antik Kenti'nde 1985–2006 yılları arasında yapılmış olan kazılardan ele geçen mitolojik tasvirli terrakottalardır.

Terrakottanın kelime anlamı pişmiş topraktır. İtalyanca *Terra* (-Toprak) ile *Kotta* (-Pişmiş) kelimelerinden türemiştir (Saltuk 1997: 178). Kilden yapılarak, yüksek dereceli fırında pişirilmiş her türlü eşyaya verilen genel addır (Tavukçu 1999: 18). Yunanlı zanaatçılar bezenmiş terrakottaları antik dönemde çatı kiremidi, çanak çömlek, levhalar, büyük heykeller, küçük heykelcikler ve bu heykellerin yapımında kullanılan kalıplar gibi çeşitli amaçlar için üretmişlerdir (Webster 1959: 7). Antik kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre terrakotta yapan zanaatçılara *koroplathos* ya da *koroplastes* denmektir. Bu kelime günümüzde İngilizceye *coroplast* (Higgins 1967: 1), Türkçeye ise *koroplast* olarak geçmiştir.

Terrakottalar, Yunan yerleşimlerinde Neolitik Dönem'den başlayarak Roma Dönemi'ne kadar uzun bir süre boyunca kullanılmıştır (Higgins 1969: 1).

Terrakottaların genel anlamda bir değerlendirilmesi yapıldığında; Girit'teki Minos kültürü ile Yunanistan'daki Miken kültüründe çok miktarda üretildikleri görülmektedir. Bu üretimlerden geniş bir yayılım gösteren ayakta duran kadınlar ile oturan grupları M.Ö. yaklaşık 1400-1200'e tarihlenmektedir. Bu tarih sonrasında üretimde hemen hemen beş yüzyıllık bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluğa olasılıkla Tunç Çağ'ının sonuna doğru Yunanistan'ın yıkılmasından kaynaklanan yoksulluk sebep olmaktadır. Bu durum, M.Ö. 1100 yılındaki Dor akınını takiben oluşan tahribat sebebiyle devam etmiştir (Higgins 1959: 10)

M.Ö. 8. yüzyılın sonuna doğru, yaklaşık bu dönemde alfabenin kullanılması ve vazo resimlerindeki doğu etkisiyle zanaatın yeniden canlanması Yunanistan'ın uyanışının bir bölümüne örnek teşkil etmektedir. M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren terrakottaların aynı zamanda Rodos, Samos, Ephesos, Attika, Korinth, Argos, Lakonia ve Batı Yunanistan'da da üretildikleri bilinmektedir (Higgins 1959: 10).

M.Ö. 7. yüzyıl sonunda birdenbire Tegea, Boeotia ve Naukratis'de yeni atölyeler belirmeye başlamıştır. M.Ö. 6. yüzyılda da stilistik gelişim yine atölyelerde devam etmiştir. Bu duruma ek olarak, önceki dönemdeki kaba ve elde şekillendirilmiş parçalar kullanılmaya devam etmiştir (Higgins 1959: 11).

M.Ö. erken 5. yüzyılda bütün Yunanistan'da yer alan atölyeler içi boş (masif olmayan) heykelcikler üretmeye başlamıştır. Kaba ve elde şekillendirilmiş parçaların üretimi neredeyse tamamıyla sona ermiştir. Örneğin; Atina ve Korinth'de koroplastlar ilk olarak masif (içi dolu) parçalar üretip, ön yüzlerini kalıplamışlardır. Bu örnekler teknik anlamda M.Ö. 7. yüzyıl levhalarına oldukça benzemektedir. İçi boş kalıp tekniği zaman içinde yeniden kullanılmıştır. (Higgins 1959: 12).

M.Ö.4. yüzyılın üçüncü çeyreğine doğru, M.Ö. 5. yüzyıl ile kıyaslanabilecek bazı küçük yenilikler ortaya çıkmıştır. Farklı bölgelerdeki tipler, önceki hatları takip etmiş ve dönemin heykeltıraşlarının üsluplarından etkilenmiştir. M.Ö. 5. yüzyıldaki gibi ayakta duran kadınlar ile erkekler bu yıllarda da en sevilen konulardır (Higgins 1959: 12).

Terrakottalar Hellenistik Dönem'de hızlı bir gelişim göstererek teknik anlamdaki mükemmelliğinin doruk noktasına ulaşır. Bu gelişmeler çalışmanın ileri kısımlarında daha ayrıntılı ele alınacaktır.

1. AMAÇ, YÖNTEM, KAPSAM

Bu bölümünde çalışma için malzeme açısından neden terrakottanın seçildiği, terrakottanın değerlendirilmesinde mitolojik tasvirli örneklerin öneminden bahsedilmektedir. Ayrıca, çalışma esnasında hem pratik hem de teorik olarak kullanılan yöntemler ile çalışma kapsamının boyutlarına değinilmiştir.

1.1. AMAÇ

Arkeolojik kazılardan ele geçen çok sayıdaki terrakotta parçanın tarihlendirilmesi, sanatsal işlevinin tespit edilmesi Assos'un tarihine ışık tutabilir. Terrakottaların Antik Çağ'da mezar hediyesi olması, tapınak, kutsal alan, sağlık merkezine adanması ve günlük hayatta kullanılması Assos'un farklı devirlerdeki kültürlerinin dinsel, sosyal, sanatsal ve ticari ilişkileri konusunda bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır.

Koroplastların, alıcıların taleplerine göre üretim yaptıkları bilinmektedir. Antik Çağ'da ucuz olmasından dolayı her vatandaş bunları satın alma olanağına sahipti. Bu yüzden terrakottalar, Antik Çağ insanlarının tanrılar, ölüm hakkında neler düşündüklerini, onlara neyin güzel göründüğü ya da neyin eğlendirici olduğu gibi konular hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir (Webster 1959: 29).

İncelenen konu kapsamında, terrakottaların mitolojik tasvirli olması, o dönemde yaşamış olan toplumların dini inançlarının nasıl olduğu sorusuna açıklık getirebilir. İkonografik olarak betimlenen tanrı ve tanrıça figürleri, giysi ve saç stili gibi özellikleri yaşanılan dönemin iyi bir aynasıdır.

Terrakottalar, ikonografik olarak kendi dönemi içindeki vazo resimleri, sikkeler ve heykeller ile paralellik göstermektedir. Örneğin; bazı vazo formlarında

kabın ağız kısmı terrakotta biçiminde olan örnekler vardır. Bu durumda ortak bir çalışma söz konudur. Heykel biçimli kaplarda kullanılan kalıp ile terrakottaların üretildiği kalıpların aynı olduğuna dair kanıtlar ele geçmiştir. Çatı kiremitleri ile vazolarda kullanılan aynı bezeme tekniği genellikle terrakottalarda da kullanılmıştır. Mat boyama tekniği ile bezenmiş birçok terrakotta, mermer heykel geleneğini yansıtmaktadır. Bu nedenle büyük boyutlu heykellerin, terrakottaların şekillendirilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir (Webster 1959: 9). Stilistik gelişimleri ise kronolojinin düzenlenmesine yardımcı olmaktadır.

Önceki çalışmalarda ağırlıklı olarak Assos kazılarında bulunan sağlam örnekler ele alınmıştır. Bu konunun seçilmesindeki asıl amaç parçalardan yola çıkarak kentte hangi dönemlerde, hangi kültlerin var olduğunu ve tarihsel süreç içerisinde tanrı ve tanrıça betimlerinin değişime uğrayıp uğramadığını kronolojik olarak tespit etmektir.

Diğer bir amaç ise, seçilen terrakottaların tipolojik sınıflamalarını yaparken yerel ve ithal üretimleri tespit etmektir. Assos terrakottalarının hem kontekst hem de başka merkezlerdeki paralel örnekler yardımıyla tarihlendirilmesi çalışmanın bir başka amacıdır.

1.2. YÖNTEM

1985 yılından 2006 yılına kadar Batı Nekropolü, Bouleuterion, Tiyatro, Agora gibi kesimlerde gerçekleştirilen kazılarda ele geçen toplam 51 örnek bu çalışmada ele alınmıştır.

Ele alınan terrakottalardan bazılarının kazı bilgileri eksik ve yetersizdir. Bu nedenle katalogda yer alan parçaların tümünün kontekst buluntusundan geldiği söylenemez. İncelenen parçaların büyük bir kısmı nekropol buluntusudur.

Çalışma esnasında bazen “terrakotta” terimi yerine aynı zamanda literatürde de terrakottaya eş anlamlı olan “heykelcik” ya da “figürin” terimleri kullanılmaktadır.

Çalışmada öncelikle 2006–2007 kazı sezonunda, Assos Kazı Evi’nin laboratuarında etütlük malzeme için ayrılmış olan tüm terrakottalar gözden geçirilmiştir. Malzemenin incelenmesi sonunca, konunun sınırlarını belirlemek için hangi parçaların seçileceğine karar verilmiş ve çalışmanın adı konmuştur. Seçilen parçalar tipolojik olarak sıralanarak numaralandırılmıştır.

Katalog bilgilerinin oluşturulması için, parçaların hepsi buluntu durumları ve kontekstleri göz önüne alınarak tanımlanmıştır. Yükseklik ve genişlikleri ölçülmüştür. Parçaların kırık olan yerlerinden kilin hamur dokusunun nasıl olduğu örneğin yalın, katkısız, katkılı ise taşçık ve mika katkısının kilin dokusunda ne kadar yoğunlukta olduğu belirtilmiştir.

Katalogda terrakottaların yapım teknikleri de dikkate alınmıştır. Parçaların birçoğunun kırık ve kimi zaman sadece başın mevcut olmasından dolayı masif ya da içi boş olup olmadıkları net olarak belirlenememiştir. Katalog da yer alan bütün örneklerin kalıp tekniği ile üretildikleri tespit edilmiştir.

Kil renginin tespit edilmesi ve renk konusunda yanılgıları en aza indirgemek üzere C.E.C. (Fédération Européenne des Fabricants de Carreaux Céramiques) renk kataloğundan yararlanılmıştır. Katalog bilgilerine, kil rengi dışında parçanın üzerinde herhangi bir bezemesinin örneğin astar ya da boya kalıntısının olup olmadığı eklenmiştir. En son aşamada ise bütün parçalar fotoğraflanmıştır.

Kazı sezonunda orijinal malzemenin çalışılması sonrasında, konu ile ilgili olan literatür derlenerek Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kütüphanesi, Çanakkale M.O. Korfmann Kütüphanesi ile İstanbul Alman Arkeoloji Enstitü’sünde yapılan literatür çalışmaları sayesinde konuyla ilgili olan yayınlara ulaşılmıştır.

1.3. KAPSAM

Çalışmada öncelikle Assos Kenti'nin tarihçesi ile araştırma tarihine değinilmiştir. Daha sonra terrakottaların antik dönemde kullanım amaçları irdelenmiştir. Terrakottaların Yunan dünyasında ortaya çıkışı, Neolitik Dönem'den başlayarak Roma Dönemi'ne kadar detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde terrakottaların kronolojik olarak hangi Yunan kentlerinde üretildiği, stilistik gelişimleri ve hangi konuların sevilerek betimlendiği ele alınmıştır.

Sonraki bölümde terrakottaların üretim teknikleri, çağlara göre ne tür bir gelişme gösterdiği ve bezeme biçimleri irdelenmiştir. Benzer örnekler ile analojileri yapılarak, hangi yüzyıla tarihlenebilecekleri ile neyi ifade etmiş ya da betimlemiş olabilecekleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise Assos terrakottaları ile komşu kentlerdeki örnekler karşılaştırılmıştır. Kentte dönemlere göre hangi kültün ve mitolojik tasvirin betimlendiği, kronolojileri de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

2. ASSOS ANTİK KENTİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Bu bölümde; söz konusu malzemenin ele geçmiş olduğu Assos kentinin Troas Bölgesi içindeki coğrafi konumuna ve kentin tarihçesi ile 18. yüzyılda gezginlerle başlayıp, kazı çalışmaları ile günümüze kadar devam eden araştırma tarihçesine değinilmektedir.

2.1. TARİHİ COĞRAFYASI

Assos, Güney Troas'ta Lekton Burnundan başlayan kıyı şeridindeki en önemli kenttir (Serdaroğlu 1995: 20). Antik yazarlardan Strabon (2005: 91) Troas Bölgesi'ni şu şekilde tanımlamıştır:

"Kyzikene'den Aisepos ve Granikos Çayları'ndan, Abydos ve Sestos'a kadar uzanan bölge Propontis'in kıyı kısmıdır; diğer kısmı da Abydos'tan Lekton'a kadar Aleksandreia Troas, Tenedos ve İlion çevresinden oluşur. Bütün bu yerlerde İda Dağ'ı Lekton'a kadar uzanır. Lekton'dan Kaikos Çayı'na ve Kanaia'ya kadar olan bölge; Assos'u, Adramyttion'u, Atarnea'yı, Pitane'yi ve Elaitikos Körfezi'ni içerir." (Res. 1–2).

Kent, denizden 1500 metre yüksekliğe ulaşan noktada Tuzla Çay'ını kuzeybatı yönüne çeviren trakit sırt üzerinde hakim bir konumda yer almaktadır. Bu sırt kuzeydeki panoramik manzaranın sol tarafındadır. Antik kentin akropolü şeklini alan sırt, denizden 234 metre yükseklikten başlayan volkanik kayaçların yükselmesiyle oluşmuş ve kentin yapılaşması ve savunma sistemi için kullanılmıştır (Cook 1973: 240).

2.2. TARİHÇESİ

Assos Kenti'nde ilk iskan edenlerin kim olduğu kesin olarak bilinmese de, Tunç Çağı'ndan itibaren kentte bir iskanın varlığı bilinmektedir. Thrakialı Mysialılar'ın yerleşmiş olduğu Güney Troas, M.Ö.7.yüzyılda Lesbos üzerinden gelen Aeoller tarafından iskan edilmiştir. Bu esnada Methymnalı göçmenler Assos'a yerleşmişlerdir. Kent bu tarihten sonra gelişmiştir (Serdaroğlu 1995: 11).

Bacon (1902: 3), Assos kentindeki en önemli olayları kronolojik olarak şu şekilde özetlemiştir:

- M.Ö. yaklaşık 1000–560 arasında Aeol kolonileri gelişmiştir. Bu dönemin sonunda Assos, Troas Bölgesi'nin en önemli kentidir.

- M.Ö. 560–549 yılları arasında Lydia fethi olmuştur.

- M.Ö. 549–479 yılları arasında kent ilk defa Perslerin yönetimine girmiştir.

- M.Ö. 479–345 yılları arasında Assos yarı bağımsız bir eyalettir.

- M.Ö. 405 öncesinde Atina üstünlüğünün etkisi görülmektedir. Bu tarih sonrasında Lakedaemon tarafından oligarşi kurulmuştur.

- M.Ö. 348–345 yılları arasında kentte Aristoteles yaşamış ve gymnasionda dersler vermiştir (Serdaroğlu 1995: 16).

- M.Ö. 345–334 yılları arasında Assos ikinci defa Perslerin yönetimi altına girmiştir.

- M.Ö. 334–241 yılları arasında Büyük İskender ve ardıllarının idaresi altındadır.

- M.Ö. 241–133 yılları arasında Bergama Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 133 yılında III. Attalos'un vasiyeti ile Bergama Krallığı Roma'ya geçince, Assos da M.Ö.133-M.S.330 yılları arasında Roma İmparatorluğu egemenliği altında yaşamıştır. Kentin asıl gelişimi Roma yönetimindeki dönemdedir. Özellikle Pax Romana (Roma Barışı) döneminde, pek çok kent gibi Assos da zenginleşmiştir (Serdaroğlu 1995: 17).

- M.S. 330–1080 yılları altında kent Bizans İmparatorluğu'nun yönetimi altındadır.

- M.S. 1080–1097 yılları arasında kentte Selçuklu Türkleri yaşamıştır ve bu iskan ilk Haçlı Seferi ile son bulmuştur.

- M.S. 1097 ile yaklaşık 1330 yılları arasında Yunanlılar ve Latinler tarafından Bizans İmparatorluğu'nun devamı sağlanmıştır.

- M.S. 1288 yılında Osman Bey'in Lemnos'daki zaferinin ardından, Osmanlı Türkleri yavaş yavaş ilerlemiştir. M.S. yaklaşık 1330 yılında kentte Osmanlılar'ın son iskanı olmuştur.

2.3. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Assos'u 18. yüzyıldan itibaren gezginlerin ziyaret ettiği bilinmektedir. Cloiseum – Gouffier 1785 yılında Assos'u ziyaret ederek, 1809 yılında Voyage Pittoresque de La Gréce adlı çalışmanın II. cildinde Assos'a yer vermiştir (Serdaroğlu 1995: 7).

Daha sonra 1800 yılında antik Yunan topogrofisi üzerinde çalışan Colonel Leake kenti ziyaret etmiş ve 1817 yılında kent hakkındaki bilgilerini yayınlamıştır. Leake'den bir yıl sonra 1801 yılında Dr. Hunt kentteki kalıntıları incelemiştir. 1816 yılının haziran ayında Von Richter, 1826 yılında Prokesch von Osten ziyaret etmiştir (Bacon 1902: 3).

1833 yılında Charles Texier'in Anadolu'ya ve aynı zamanda Assos'a yaptığı gezi ile araştırması, 1849 yılında üç ciltlik bir yayınla tanıtılmıştır. 1879 yılında Clarke ile Bacon Assos'u ziyaret etmiş ve 1881 yılında Osmanlı Devleti'nden alınan

izinle kazılara başlamıştır. 1884 yılına kadar süren kazılarda Athena Tapınağı, nekropol, agora, tiyatroda çalışmalar yapılmış ve hem buluntular hem de kalıntılar belgelenmiştir. 1884 yılında son bulan kazı çalışmalarının sonuçları 1902 yılında yayınlanmıştır.

Bu ilk bilimsel kazı sonrasında 1981 yılında Assos kentinde Kültür Bakanlığı adına Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu tarafından kazı ve restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Ağırlıklı olarak nekropol alanındaki kazılar genişletilmiş ve akropoldeki Athena Tapınağı'nda restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Serdaroğlu 1995: 7).

Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nun vefatının ardından, 2006 yılından itibaren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Doç. Dr. Nurettin Arslan başkanlığında kazı çalışmalarına devam edilmektedir.

3. TERRAKOTTALARIN KULLANIMI

Antik dönemde çeşitli amaçlar için kullanılmış terrakottaların temel olarak dinsel amaca hizmet ettikleri düşünülmektedir (Walters 1903: 26). Terrakottaların birçoğunun oyuncak bebek ya da kukla amaçlı üretildiği de bilinmektedir.

Terrakottaların iyi korunmuş örneklerinden birisi M.Ö. geç 5. yüzyıla tarihlenen Atina mezar anıtlarındaki kadın tasvirleridir. Burada kadınlar, çocukluk dönemlerinde ellerinde oyuncaklar tutarken betimlenmişlerdir (Higgins 1969: 9). Buna ek olarak oyuncak bebek ile kuklaların günlük hayatta sadece oyun amaçlı kullanılmadığı düşünülmektedir. Ele geçen buluntular ışığında, bu örneklerin çocuk mezarlarına ölü hediyesi olarak konduğu veya çocukların evlilik çağına geldikleri zaman kutsal alan ya da tapınaklara adadıkları bilinmektedir (Walters 1903: 28).

Terrakottaların antik dönemde adak amaçlı kullanıldığı diğer arkeolojik buluntular üzerinde de görülmektedir. Kırmızı figürlü vazo resimleri üzerinde ağaçlara asılmış ya da kutsal alana dizilmiş terrakottalara yer verilmiştir. Kabartmalar, duvar resimleri, sikkeler üzerinde de figürler küçük idoller taşırken betimlenmiştir. Bu idollerin adak terrakottaları olduğu düşünülmektedir (Walters 1903: 27).

Kazılardan ele geçen örnekler daha somut bir kanıt niteliğindedir. Kazı buluntuları incelendiği zaman terrakottaların tapınak ve kutsal alanlara adandığı, ölü hediyesi oldukları ve özel konutlarda kullanıldıkları görülmektedir. Bütün dönemlerde kullanılan konular genellikle dinsel içeriklidir (Higgins 1969: 9). Olasılıkla terrakottalar bazen cenazeler için satın alınmıştır. Aynı kalıptan çıkan birçok örnek aynı mezar içinden ele geçmiştir. Mezarlardan ele geçen örnekler terrakottaların sadece ölü hediyesi olduğunu göstermemektedir. Terrakottaların adak amacıyla kutsal alanlarda hem yapılıp hem de satıldığı bilinmektedir.

Terrakottalar, ilk adandıkları zaman tapınaklarda ayakta duran ya da asılmış pozisyondadırlar. Tanrı, tanrıça olarak düşünülen örneklerin bu onurlandırılmış tanrı ya da tanrıçanın şeklini alarak, tanrılara atfedildiği, tanrıları memnun etmek amaçlı yapıldıkları ya da kişinin kendisine adamış olabileceği düşünülmektedir (Higgins 1959: 8). Ölü hediyesi olan terrakottaların Mısırdaki *ushabti* kültünde olduğu gibi, tanrının bir sureti olarak ölünün yanında onu koruma amaçlı yer aldığı düşünülmektedir (Walters 1903: 27).

Benzer bir görüş olarak, Arkaik mezarlardan ele geçen oturan ya da ayakta duran tanrıçalar ile cenaze masklarının ölüyü koruyarak anneye özgü bir içgüdü düşüncesini kişileştirdiği düşünülmektedir. Buna örnek olarak, Demeter bu düşünce ile en çok bağdaştırılan tanrıçadır. Yine Arkaik mezarlardan ele geçen grotesk ve diğer *genre* (karakter) heykelcikleri ruhun keyif ve eğlencesini simgelemektedir. Bütün bu örnekler mezarlarla ilişkilendirilmiştir. Mezar buluntuları ile tapınak buluntuları arasındaki yakın analoji, ölü kültü ile dinsel kültlerin arasındaki bağlantıyı göstermektedir (Walters 1903: 28). Mezar buluntularının aynı zamanda

sadece özel bir dinsel amaca hizmet etmeyip diğer ölü hediyesi olan çanak çömlek, mücevher, silah gibi ölen kişinin sahip olduğu zenginliği de temsil ettiği düşünülmektedir (Higgins 1969: 9).

Terrakottalar, tapınağı çok doldurdukları zaman rahipler tarafından seramonik bir biçimde kaldırılıp, genellikle belirli gruplara göre bir depolama konutuna ya da dışarıda yakın bir yere kazılmış olan adak çukuruna konulmuşlardır. Bu duruma bir örnek Newton tarafından Halikarnassos'da (Higgins 1959: 8) ve Akragas'daki bir tapınakta ele geçmiştir (Higgins 1967). Her zaman olduğu düşünülmese de, tapınaktan kaldırıldıktan sonra gömülme esnasında, çalınmasını ve tekrar kullanılmasını önlemek amaçlı terrakottaların kasıtlı olarak kırıldıkları bilinmektedir (Higgins 1959: 8).

Terrakottaların tanrılara adanmış olması, ölü hediyesi olarak kullanılmasının yanı sıra günlük hayatta süs eşyası ve oyuncak gibi çeşitli amaçlar için kullanıldıkları açıktır. Süs eşyası ile oyuncağın kullanım amacı açıkken, niçin ölü hediyesi olarak kullanıldığı ya da tanrılara adandığı tartışmaya ihtiyaç duymaktadır.

Heykelcikler için kullanılan Grekçe kelimelerden ikisi, iki sebep öne sürmektedir: *agalma*'nın (kült heykeli) orijinal anlamı "zevkin kaynağıdır". Bu kelimenin kullanılması olasılıkla, tanrıların bu güzel ve eğlendirici figürinlerden insanların yaşamda onlarla eğlendiği gibi eğlenmeyi umduklarını göstermektedir. Aynı zamanda belki de, ölü kişi bu nesnelerden yaşamda eğlendiği gibi zevk alabilir. Örneğin; ölen kişi yaşarken eğer bir süvari ya da tecrübeli bir aktör ise, küçük bir kil binici hediye edilebilir.

Diğer kelime *kolossos* heykel için daha sihirli bir kavram niteliğindedir ve "var olmayan ya da bilinmeyen birisinin yerine geçmek" anlamında kullanılmaktadır. Bu "yerine geçme" durumu farklı çeşitlerdedir. Örneğin; Miken Dönemi'nde krala ait cenaze törenlerinde insanların kurban edildiği bilinmektedir. Mezarlardan ele geçen terrakottaların kökeninde bu durum söz konusu olabilir. Terrakottalar, cenaze

törenlerinde kurban edilmiş insanların yerine geçerek belki de onları temsil etmiştir (Webster 1959: 7).

Bazı istisnai örnekler terrakottaların tek bir amaç için, özel olarak tasarlandıklarını göstermektedir. Örneğin; yas tutanların sadece cenaze amaçlı üretildiği düşünülmektedir (Higgins 1969: 9). Bütün Yunan cenazelerine, kadınların saçlarını yolan ve göğüslerini yumruklayan inleyişleri eşlik etmektedir. Bu örnekler, M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren M.Ö. 5. yüzyılın sonuna kadar Atina kaplarında betimlenmiştir. Literatürde de Homeros'un *İlyadası'*nda ve Aeschylus'un *Choephoroesi*'nde yas tutan kadınlara yer verilmiştir. Yas tutarak betimlenmiş terrakottalara bu anlamın yüklenmesi doğaldır, çünkü yaşayan kadın ölen kişinin yerine geçerek, bir anlamda vekili olarak cenaze sonrasında da feryatlara devam etmiş olabilir (Webster 1959: 14).

Konutlarda kullanılan terrakottaların genellikle evsel bir kutsal alana ait oldukları bilinmektedir (Higgins 1969: 9). Özel konutlardan ele geçen kadın heykelciklerinin tanrıçaları temsil ettiği düşünülmektedir. Konutlardan ele geçen örneklerde, tanrıçanın konutun içinde dua edeni duyduğu ve ev halkının adaklarını kabul etmek için oturmuş olduğu yorumlanmıştır (Webster 1959: 8).

Bazı örneklerde ise koku şişesi işlevinde oldukları görülmektedir. Bu çeşitteki objelerin genellikle heykelcik yerine vazo formu olarak değerlendirilmesi daha doğrudur (Higgins 1969: 9).

4. KRONOLOJİK GELİŞİM

Yunan terrakottalarında bazı dönemlerde hızlı bazı dönemlerde ise yavaş gelişen süreklilik yaklaşık 4000 yılı kapsamaktadır. Zanaat kendi karakteristik formunda M.Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 1. yüzyıla kadar devam etmiştir. M.Ö. 7. yüzyılda

mütevazı bir biçimde üretilmeye başlayan Yunan terrakottaları zamanla gelişerek gerçek bir sanat dalına dönüşmüştür. M.Ö. 3. ile 2. yüzyılda ise teknik açıdan en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu dönemin hemen sonrasındaki birkaç yüzyıl boyunca terrakottaların üretiminde ve kalitesinde yavaş yavaş bir azalma görülmektedir (Higgins 1969: 27). Bu bölümde terrakottaların teknik, stilistik ve kavramsal gelişimleri kronolojik olarak ele alınmıştır.

4.1. PREHİSTORİK DÖNEM

Yunan Anakarasında ele geçen terrakottalar en erken M.Ö. 7. bine tarihlenmektedir. Makedonya'da keşfedilen Nea Nikomedia yerleşiminden Anadolu ile ilişkisi olan ana tanrıça figürinleri ele geçmiştir. Bu örnekler M.Ö. 7. bin kadar erken bir döneme tarihlenmektedir. Bu buluntular güneşte kurutuldukları için tam anlamıyla terrakotta değildir. Bu tanrıçalara örnek teşkil eden bir figürin M.Ö. 7000–6000 arasına tarihlenmektedir (Res. 3). Başı, gövdesi ve bacakları ayrı bir biçimde yapılıp sonradan birleştirilmiştir (Higgins 1967: 7).

Yunan Anakarası'nda Neolitik Dönem'in sonuna doğru terrakottalar ele geçmiştir. Bu dönemde de en popüler konu ana tanrıça tasvirleridir (Higgins 1967: 7). Thessaly'deki Sesklo'dan bebeği ile oturan kadın figürini M.Ö. yaklaşık 5000–3000 arasına tarihlenmektedir (Res. 4). M.Ö. yaklaşık 3000–2000 yıllarını kapsayan Yunanistan'daki Geç Neolitik ve Erken Tunç Çağ'ı terrakottaları ise el yapımı ve kabadır (Higgins 1969: 12).

Girit'te Orta Neolitik Döneme ait insan figürleri üç çeşittir. Bunlar; çok nadir olan kaba erkek betimleri, özellikle bu dönem içinde Girit'e atfedilebilecek ve olasılıkla Kiklat mermer figürlerinin öncülü sayılabilecek düz stilize edilmiş kadın figürleri (Res. 5) ile özellikle Anadolu'da ve bu dönem boyunca bütün Ege'de yaygın olan tıknaz betimlenmiş figürlerdir (Higgins 1967: 6). Girit Orta Minos evresinde

(M.Ö.2000–1550) erkek, kadın ve hayvan figürleri kutsal alanlara adanmış ve nadir olarak ölü ile gömülmüştür.

Miken terrakottaları (M.Ö.1400–1100), bu kültürün yaşamış olduğu Ege yerleşimlerinde çok sayıda ele geçmiştir. Bu örnekler, Güney İtalya'dan Suriye'ye kadar ele geçen diğer buluntularla büyük ölçüde benzerlik gösterir. Klasik Dönem'deki gibi Miken terrakottaları konut, adak çukuru ve mezarlardan ele geçmiştir. En popüler konu olan ayakta duran kadınların tanrıçayı temsil ettiği düşünülmektedir. Terrakottalar genellikle stilize şekillendirilmiştir. Yüz, giysi gibi detaylar kırmızı astar ile belirtilmiştir. Tanrıçalar ayakları yere basar pozisyonda, uzun bir elbise giymiş ve başında taç benzeri bir nesne takarken betimlenmiştir. Bu stildeki örneklerin kendi dönemindeki fresk, fildişi ve rölyef taşlarla kıyaslandıklarında çok düşük standartta oldukları görülmektedir. Bu dönemdeki terrakottaların basit ve seri bir biçimde üretilerek ucuza satıldıkları düşünülmektedir (Higgins 1969: 12).

Karışıklık yüzyılı sonrasında, M.Ö. yaklaşık 1100'de Miken kültürü son bulmuştur. Bu durum olasılıkla Dorlar'ın Yunanistan'ı istila etmesinden kaynaklanmaktadır. M.Ö. 1100 ile M.Ö.700 arası Sub-Miken, Protogeometrik ve Geometrik evrelerini kapsayan tek bir dönemdir. M.Ö. 1100–800 arasındaki üç yüzyıl terrakotta açısından oldukça fakirdir. Bu döneme tarihlenen malzeme miktarının tümünü sadece birkaç kukla örneği teşkil etmektedir.

M.Ö. 8. yüzyılda Yunanistan'ın daha refah içinde oluşu terrakottaların sayısını arttırmıştır. Kaba, elde şekillendirilmiş erkek ve hayvan tasvirlerinin mezar ile kutsal alanlarda yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca, daha yüksek standartta birkaç çark üretimi hayvan figürini de ele geçmiştir (Higgins 1969: 13). Ayrıca, Girit'in kalıp üretimi kabartmalı levhaları, M.Ö. 8. yüzyıl sonuna tarihlenebilir (Higgins 1959: 10).

4.2. ARKAİK DÖNEM (M.Ö. 7. ve 6. YÜZYIL)

M.Ö. 7. yüzyıl Yunan terrakotta endüstrisinin gerçek başlangıcı sayılmaktadır. M.Ö. yaklaşık 700'de Kuzey Suriye, Fenike ve Kıbrıs'ın etkisiyle, M.Ö. 800'de az olan üretim bu dönemde çoğalmıştır. M.Ö. 7. yüzyılda üretimin başlıca merkezleri Rodos, Girit, Korinth ve Sparta'dır (Higgins 1969: 14). M.Ö. 7. yüzyıl üretiminde kullanılan teknik önceki dönemlerden itibaren Kıbrıs'ta yaygındır ve olasılıkla Yunanistan'a da buradan ulaşmıştır (Higgins 1959: 11).

M.Ö. 7. yüzyılın sonuna doğru terrakottalar genellikle oturan kadınlar ya da hayvanlar gibi basit formlarda üretilmiştir. Kendi dönemine çağdaş kaplar gibi olasılıkla çömlekçiler tarafından, genellikle hem bezemesiz hem de siyah ve kırmızı astarlı olarak üretilmiştir (Higgins 1959: 11).

Terrakotta üretiminde yeni bir teknik ve yeni bir stil ortaya çıkmıştır. Bu yeni teknik kalıbın kullanılmasıdır. Başlangıçta sadece masif kalıp tekniği kullanılmıştır. Başlar, elde şekillendirilerek çarkta üretilen gövdelere eklenmiştir. Bu yenilik, ustalaşan kişilerin önceki döneme göre daha yüksek standartta daha fazla üretim yapabileceğini göstermektedir.

Bu dönem ile sonraki iki yüzyıl boyunca görülen en büyük karakteristik özellik yerel üslupların yaygın olmasıdır (Higgins 1969: 14). Tek stilistik gelişme ise biraz daha derin profilli, dar başlayan ve hemen hemen kare formlu biten başların üretilmesidir. Bölgesel farklılıklar azdır fakat birbirinden ayırt edilebilmiştir (Higgins 1959: 11).

M.Ö. 6. yüzyıl ve sonrasında Boeotia özellikle terrakotta üretimi açısından zengindir (Higgins 1969: 15). Baş betimleri daha gerçekçi bir ilerleme göstermiştir. Yerel özellikler belirli üsluplara dönüşerek sabitleşmiştir. Bu dönemde bezeme bazen siyah ya da kırmızı, bazen ise mat renklerdedir. Üretimde kullanılan eski teknik, yerini yeni bir tekniğe bırakmıştır (Higgins 1959: 11). En popüler konular başları el

yapımı olan basit vücutlu figürler, at ile binicisidir. Bu örnekler günümüzde British Müzesi'nde mevcuttur (Higgins 1969: 15).

Doğu Yunan, olasılıkla Rodos ve Samos biraz daha farklıdır. M.Ö. 600 yılının hemen öncesinde kalıp tekniğinde insan ve hayvan biçimli koku şişelerinin üretimine başlanmıştır. Bu örnekler, siyah astar üzerine kazıma çizgilerle kırmızı ve beyaz gibi ek renklerin kullanılmasıyla yapılmıştır. Koku şişeleri, kısa bir süreliğine oldukça popüler olarak özellikle Etruria, bütün Yunan Dünyası ve kıyıları boyunca ihraç edilmiştir. Bu dönemdeki en sevilen konular gorgo başları, kadın büstleri, savaşçı başları ve hayvan betimleridir (Higgins 1969: 15–16).

4.3. KLASİK DÖNEM (M.Ö. 5. ve 4. YÜZYIL)

Terrakottalar açısından Klasik Dönem Arkaik Dönem'e göre birtakım farklılıklar gösterir. M.Ö. yaklaşık 500'de figürler bazen masif fakat genelde içi boş biçimde kalıplanmıştır. İçi boş kalıp tekniği henüz bütün yerleşimlerde yaygın değildir. Masif kalıpta sadece ön yüz kalıplanarak arka yüz düz bırakılmıştır. Daha büyük olanların alt kısmı kısmen boş bırakılmıştır. Bezemede mat renkler kullanılmıştır (Higgins 1969: 17).

Batıda, terrakottalar M.Ö. 7. ve 6. yüzyıl boyunca üretilip büyük bir yayılım göstermemişken, M.Ö.500'den hemen sonra yerel atölyeler ciddi bir üretime başlamıştır. Örneğin; Sicilya heykelciklere ek olarak mimari terrakottalar üretmiş, Lokri heykelcikler ile adak rölyeflerinde uzmanlaşmış, Taras mimari ve düz kalıplanmış heykelcikler üretmiştir. Kyrenaika'da, atölyeler bu dönemde üretime başlamıştır. M.Ö. 5. yüzyıl sona ermeden önce, bu yüzyılın ortasında, ahşap mobilyalara eklenen kil rölyefleriyle Melos önemli bir uzmanlık alanına sahiptir. Olasılıkla adadaki ahşap işçiliğinin ortaya çıkışı bu örneklere dayanmaktadır (Higgins 1959: 12).

M.Ö. erken 5. yüzyılda Boeotia'da özel bir sınıf terrakotta çok popülerdir. Birçok yerleşimde bu örneklerin kopyaları görülmektedir. Bu parçalar el yapımı olmasına rağmen çok dikkatli şekillendirilmiştir. Sıradan insanlar günlük hayat sahnelerinde betimlenmiştir; ekmek yapan, çocuklarına yemek pişirmeyi öğreten kadınlar, müşterisinin saçını kesen berber, ahşap parçasını kesen marangoz sevilen sahnelere örnek teşkil etmektedir (Higgins 1969: 17).

M.Ö. 5. yüzyıl terrakottaları, M.Ö. geç 6. yüzyılla ilişkili Doğu Yunan koku şişelerinden türeyen içi boş figürlerdir. Bu yüzyılda önceki dönemlere göre daha fazla üretim olmuştur. Fakat teknik anlamdaki kalite düşüktür. Yoğun üretilerek dikkatsizce yapılmışlardır. Arka yüzlerinde kalıplanmadan büyük ve kaba bir boşluk bırakılmıştır. Bu dönemin başlıca üretim merkezleri Rodos, Atina, Korinth ve Boeotia'dır (Higgins 1969: 18).

Boeotia'da elde şekillendirilen terrakottalar M.Ö. yaklaşık 470'de sona ermiştir. Boeotia, M.Ö. 5. yüzyıl ve sonrasında iki farklı üslupla üretime devam etmiştir. Bunlardan ilki Yunanistan'daki diğer yerleşimlere göre farklılık gösteren ayakta duran kadınlardır. Ebatları ve arkalarındaki boşluk oldukça büyüktür. Daha yüksek bir kaide üzerindedirler. M.Ö. 5. yüzyılın ortasında kadınlar, alışılmışın dışında bir Boeotia formunda olan uzun bir saç örgüsüyle ve yüzyılın sonuna doğru ise alçak bir polosla betimlenmiştir. Diğer üslup ise genç erkek betimleridir. Vücudun arka kısmı ile omzundaki pelerin dışındaki bölümleri çıplaktır. Sol kolda bir horoz taşırlar (Higgins 1969: 18–19).

M.Ö. 4. yüzyılda bütün Yunan Dünyası'ndaki tasarlama ve zanaatçılık standartları yeniden canlanmıştır. Bu dönemde terrakottalar yüzyılın yüksek standartlarındaki heykel sanatını yansıtmaktadır. Bu yüzyılda, geleneksel şişirilmiş kostümler giyen ve grotesk masklar takan komedi aktörleri çok popülerdir. Bu durum Atina'da başlayıp yakın bir zamanda Yunanistan'ın diğer yerleşimlerine yayılmıştır (Higgins 1969: 19–20).

M.Ö. 4. yüzyılda artistik gelişimle dinsel fikirler gelişmiştir. Yavaş yavaş olan bu geçiş sanatsal tiplerin dünyevileşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yüzden mitolojik tasvirler zamanla *genre* (karakter) figürlerine uyarlanmıştır (Walters 1903: 28). Örneğin; dramatik performans, trajedi ve komediyi yansıtan örnekler betimlenmiştir. Fakat konuların kökenindeki dinsel içerik işlevini tam anlamıyla yitirmemiştir (Higgins 1969: 20).

Daha önce de değinildiği gibi kuklalar Yunan terrakottalarının en yaygın formlarından birisidir. En erken kuklalar M.Ö. 8. yüzyılda yapılmıştır. Bunlar, çan biçimli olup hareket edebilen bacaklara sahiptir. Sonraki dönemlerde kuklalarda bir boşluk yaşansa da M.Ö.500'de yeniden üretim başlamıştır.

M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda kukla üretiminin başlıca merkezleri Korinth ile Atina'dır. Korinth kuklalarının gövdesi masif kalıp tekniğiyle yapılmıştır. Kollar ve bacaklar ayrı yapılıp bir ip ya da bir tel vasıtasıyla gövdeye iliştirilmiştir. Bazı örnekler çıplakken bazı örnekler giysilidir. Korinth'de ayrıca M.Ö. 330'da iyi kalitede elde şekillendirilen oyuncaklar çok popüler olmuştur. Satirler, eşekler, katırlar ve diğer hayvanlar komik pozisyonda betimlenmiştir. Atina kuklaları ise birçok formda üretilmiştir. Bu örnekler arasındaki en yaygın tipin tek farkı içi boş kalıp tekniğinde gövdedir. Bunlar, Korinth örnekleri ile benzerlik gösterir (Higgins 1969: 20–21).

M.Ö.500 ve ilerisindeki dönemde Sicilya ile Güney İtalya'daki Yunan kolonileri büyük miktar ve farklı üslupta terrakotta üretmiştir. Üretimde önemli yerel üslup özellikleri gösteren yerleşimlere Güney İtalya'daki Yunan kolonisi olan Tarentum, Lokri ile Paestum örnek teşkil edebilir (Higgins 1969: 21).

4.4. HELLENİSTİK DÖNEM (M.Ö. 3.-2.-1. YÜZYIL)

M.Ö. 333–322 arasındaki Büyük İskender'in zaferi bütün Yunan Dünyası'nın kaderini değiştirmiştir. "Hellenistik" olarak adlandırılan bu yeni dönem terrakottalar açısından da önemlidir. Dinsel konular daha esnekleşmiş, betimlenen tanrıların saygınlığına daha az önem verilmiştir.

M.Ö. 5. yüzyılda başlayan süreç tamamlanarak sanattaki bölgesel farklılıklar neredeyse tümüyle ortadan kalkmıştır. Bu dönemde, M.Ö. 6. yüzyıldan beri görülmeyen teknik mükemmeliyet doruk noktasına ulaşmıştır (Higgins 1969: 23).

Erken Hellenistik Dönem Tanagra üslubu ile karakterize edilmektedir. Bir Boeotia kasabası olan kentin nekropol buluntularından dolayı bu ismi almıştır. Atina ile Tanagra dışındaki en iyi örnekler Mısır'daki Aleksandria'dan ele geçmiştir. Bu durum, olasılıkla Atina göçmeni zanaatçılarının burada çalışmış olduklarına işaret etmektedir. Buradan ele geçen örneklerin, birçok Hellenistik yerleşimde bozuk stildeki taklitleri mevcuttur.

En yaygın konu heybetli pozisyonda fakat tamamen doğal duruştaki kadın tasvirleridir. Bu örneklerin arka yüzleri genellikle kalıp yapımıdır. Ön yüzleri detaylı çalışılmıştır. Fırınlama aşamasındaki patlamayı önlemek için figürün belirli kısımlarında bırakılan boşluklar küçülmüştür. Figürler, genellikle ince ve dikdörtgen formlu bir kaide üzerindedir. Elbiselerinde genellikle karşıt yönlerde ve sıkıca dağılan çizgiler mevcuttur. Bu grup içerisinde kullanılan diğer konular oturan ve ayakta duran Aphrodite, oturan kadınlar, küçük kızlar, genç erkekler ile bazen bir kanat eklenmesiyle Eros'a dönüştürülen genç erkek betimleridir. Ele geçen buluntular ışığında "Tanagra" üslubunun heykel sanatı kökenine dayanmasının yüksek bir olasılık olduğu düşünülmektedir (Higgins 1969: 23–24).

Bu dönemdeki tanrı ve tanrıça betimleri insan biçimde yapılsa da atribüleri neyi simgelediklerini göstermektedir. Örneğin; saçında sarmaşık yapraklarıyla

betimlenen Menad, elinde mask tutan Mousa, kanatlı fakat insansı küçük erkek Eros, yarı çıplak kadın Aphrodite'yi tasvir etmektedir (Higgins 1969: 24).

Geç Hellenistik Dönem'de bazı değişiklikler görülmektedir. Konular sınırlanmıştır. Günlük hayat sahneleri sevilerek tasvir edilmiştir. Terrakottaların heykel sanatından etkilendikleri görülmektedir (Higgins 1969: 25).

Bu dönemde, Yunan yerleşimlerinde benzeri bulunmayan, daha büyük oranlarda ve iyi kalitede üretimin yapıldığı bir yerleşim bulunmaktadır. Küçük Asia kıyısındaki Smyrna yakınında yer alan Myrina nekropolü, bu üretimi göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Erken Hellenistik Dönem Tanagra üslubu ile karakterize olmuşken, Geç Hellenistik Dönem Myrina ile karakterize olmaktadır. M.Ö. yaklaşık 100 yılında Tanagra'daki terrakotta endüstrisi son bulmuştur ve bu tarih sonrasında Myrina terrakotta açısından oldukça önemli bir yerleşim haline gelmiştir (Higgins 1969: 25).

Hellenistik Dönem son bulup Roma İmparatorluğu hakimiyetinin başlamasıyla üretim son bulmamıştır. Özellikle İmparatorluğun doğu kısmında, en az dört yüzyıl boyunca terrakotta üretiminin devam ettiği ele geçen buluntular ışığında ispatlanmıştır. Bu dönemde özellikle Mısır gibi bazı bölgelerde standardın hala yüksek olduğu görülmektedir. Fakat bütün Roma terrakottaları için bu durum söz konusu değildir. Standardın düşmesindeki sebeplerden birisi, bronzun zamanla ucuz bir malzeme haline gelmesi ve terrakottaya olan rağbetin azalmasıdır. Terrakotta üretimindeki azalmanın asıl sebebi ise zanaatın M.S. 4. yüzyılda oldukça kabalaşmasıdır. M.S. 5. yüzyılda ise zanaat tamamıyla son bulmaya başlamıştır (Higgins 1969: 27).

5. ÜRETİM TEKNİKLERİ

Terrakotta üretiminde ilk aşama kilin temin edilmesidir. Yunan yerleşimlerinde kaliteli kilin bol olması, hammadde olan kilin bulunması için uzak bölgelere gidilmesinin nadir olduğunu göstermektedir. Bu durum sayesinde üretim yeri ve kilin dokusu belirlenebilmektedir (Higgins 1959: 3).

Kilin temin edilmesinden sonra üretim sırasıyla kilin hazırlanışı, kalıplama, rötuşlama, fırınlama ve bezeme (renklendirme) olarak beş aşamalı bir süreçten geçmektedir (Walters 1903: 22).

Terrakottanın hammaddesi olan kilin elde ediliş ve hazırlanışı kaplarda olduğu gibi günümüzde de değişmemiştir (Higgins 1967: 1). Kil, öncelikle temizlenmek için dikkatli bir biçimde yıkanmakta ve sonrasında yine su yardımıyla yoğrulmaktadır (Walters 1903: 23).

Şekil verilen kil işlenmeye ve yoğrulmaya elverişli olmalıdır. Katkısız kil, kuruma ve fırınlanma aşamasındaki çekme payını en aza indirgemek için içinde en fazla %10 oranında katkı maddesi bulundurmalıdır. Kil, aynı zamanda nemin buharlaşması ve fırınlama aşamasındaki sertleşme için hava ve suyu geçirebilen gözenekli bir yapıya sahip olmalıdır. Aynı kil yatağından elde edilen malzemede bütün nitelikler her zaman mevcut değildir. Çekme payının en aza indirgenmesi için farklı dokuya sahip killerin kum ve ya öğütülmüş pişmiş kil parçası gibi maddelerle karıştırılması gerekmektedir (Higgins 1967: 1).

5.1. ŞEKİLLENDİRME

Üretimindeki teknik süreçte, kilin temin edilmesi ile hazırlanmasından bir sonraki aşama kile şekil verilmesidir. Antik dönemde terrakotta üretmek için birçok yöntem uygulanmıştır. Terrakottalar elde şekillendirilmiş, çarkta çekilmiş, kalıplanmıştır. Ayrıca bu yöntemlerden herhangi birisinin, birbiri ile kombinasyonunun yapıldığı örnekler de mevcuttur (Higgins 1959: 3).

5.1.1. ELDE ŞEKİLLENDİRME

Terrakotta üretiminde elde şekillendirme en ilkel yöntemdir. Bu yöntemin ilk kullanılışı her yerde M.Ö.700 yılına kadar inmektedir. Sonraki dört yüz yıl boyunca da tamamen yok olmamıştır (Higgins 1967: 1). Bu yöntem, ayrıntılı bir tanıma ihtiyaç duymamaktadır. Elde şekillendirilen örnekler genellikle çok kaba formdadır (Higgins 1959: 3).

5.1.2. ÇARKTA ÜRETİM

Çömlekçi çarkı, özellikle erken dönemde, kadın giysisinin eteği ya da bir hayvan vücudu gibi belirli şekilleri yapmak için kullanılmıştır. Detaylar daha sonra el ya da kalıpla yapılarak eklenmiştir. Bu yöntemin başlıca avantajı içi boş terrakotta elde edilmesidir. İçi boş terrakotta üretiminde, masif olan örneklere göre daha az kile ihtiyaç duyulmaktadır ve pişirilmesi daha kolaydır (Higgins 1967: 1).

5.1.3. KALIPTA ÜRETİM

Terrakotta üretimde, en çok kullanılan yöntemlerden birisi kalıptır. Bu yöntem Girit'te M.Ö.15.yüzyılda sınırlı kapsamda kullanılmıştır. Düzenli kullanımı ise M.Ö.7.yüzyıl öncesinde Yunan yerleşimlerinde henüz ispat edilmemiştir (Higgins 1967: 1).

Kalıp yönteminde ilk gereken malzeme kalıbın yapılacağı prototiptir. Bu prototip orijinal modeldir. Literatürde bazen bu model için *arketip* ya da *patriks* kelimesi kullanılmaktadır. Her yeni terrakotta için ayrı bir model yapılmıştır. El yapımı olan birkaç orijinal model ele geçmiştir. Bu modellerin oldukça az bulunması işlenmemiş kil, balmumu gibi daha dayanaksız malzemelerden yapıldıklarını ileri sürmektedir. Aynı zamanda, modellerin nadiren taş, ahşap, metal ya da fildişi gibi farklı malzemelerden yapıldığı bilinse de, bu dönemde kalıpların genelde kil yapımı olduğu bilinmektedir.

Günümüze kalan birkaç orijinal modelden birisi Atina Akropolisi'nin Batı Yamacı'ndan ele geçmiştir ve M.Ö.4.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Res. 6). Bu örneğin olasılıkla ayakta duran kadınlardan *Hygieia* tipine ait olduğu düşünülmektedir (Higgins 1967: 2).

Antik dönemde kalıplar için kullanılan bir diğer malzeme ise plasterdir. Plaster günümüzde kilden daha popüler bir araçtır. Plaster, malzeme olarak Yunan yerleşimlerinde nadir bulunmaktadır. Bu malzeme tarrakottanın yüzeyinde oluşturduğu kabarcıklardan tanınır. Plaster kalıplar M.Ö. 2. ve 1. yüzyıl boyunca kullanılmıştır fakat Roma İmparatorluğu Dönemi'ne kadar yaygın olarak kullanılmadığı bilinmektedir. Kalıp üretiminde kullanılan plaster Mısır ve Roma gibi geç dönemlere kadar keşfedilmemiştir. Antik yerleşimlerden birkaç plaster kalıp örneği ele geçmiştir (Higgins 1967: 2). Bunlardan birisi olasılıkla Roma Dönemi'ne tarihlenen bir örnektir (Res. 7).

Kalıp üretiminde, ıslak kil modelin üzerine tabakalar halinde istenilen kalınlığa ulaşılana kadar bastırılır ve biraz sertleşinceye kadar bırakılır. Kil kuruma esnasında biraz sertleşince çeker. Aynı zamanda, kilin içindeki suyun bir kısmı da havada buharlaşarak kalıbın gözenekli gövdesinden kaçar. Bu çekme payı kalıp üzerinde bir hasara yol açabileceği için, sertleşinceye kadarki bekletilme süresi çok uzun değildir.

Eğer gerekli olan sadece ön yüz ise, ön yüz kalıbı kuruyken başka bir işlem yapılmadan kaldırılıp çıkarılır. Eğer modelin hem ön hem de arka yüzü kalıplanacak ise, kil dikey olarak kesilerek iki parça halinde kaldırılır. Kaldırma işlemi sonrasında kalıp "deri-sertliği" kıvamına gelene kadar bırakılır ve bu kıvama geldiği zaman şekillendirme aleti ile rötuşlanarak detayları eklenir. Aşınma ve yıpranmaya daha dayanıklı oldukları için, fırın derecesi genellikle kalıp pişiriminde terrakottaya oranla daha yüksektir (Higgins 1959: 4).

Mühür gibi bazı basit formlu kalıplarda, bir modele ihtiyaç duyulmadan, kilin doğrudan kesildiği ileri sürülse de kanıt yetersizliğinden dolayı bu durumun çok nadir uygulandığı düşünülmektedir (Higgins 1967: 2).

Kalıp, bütün bu aşamaların sonrasında kullanıma hazırdır (Higgins 1967: 2). İlk aşamada, kalıbın iç yüzeyi ıslak kille her yeri kaplanacak şekilde dikkatlice sıvanır. Sonrasında, kil istenilen kalınlığa erişene kadar eklenir (Walters 1903: 23). Kalıp yapımı terrakottalar, ıslak kilin kalıbın içine tabakalar halinde bastırılıp kurumaya bırakılması yoluyla üretilir. Kalıp yapımında olduğu gibi kuruma esnasında fazla nem kalıbın gözenekli gövdesinde buharlaştığı ya da kil tarafından içine çekildiği için biraz küçülür. Bu küçülme esnasında kolaylıkla kalıptan kaldırılır fakat kaldırılma sonrasında tekrar kurumaya bırakılır (Higgins 1967: 2).

En basit teknik, ön yüzü kalıplanarak arkası masif ve düz bırakılan "tek kalıp" yöntemdir. Bu yöntem M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Kil, kalıbın içine kenar seviyeye gelene kadar bastırılır ve açıkta kalan yüzeyi düzeltilir. Bu yöntem sayesinde masif bir parçadan oluşmuş ön yüz ile düz bir arka yüz elde edilir. Bu yöntem sadece figürinin gereken kısımlarını yapmak için kullanılmamıştır. Özellikle

Arkaik Dönem'de el ya da çark yapımı gövdelere bu yöntemle yapılan başlar iliştirilmiştir (Higgins 1967: 2–3).

Bu yöntemin gelişmişi "çift kalıp" yöntemidir. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren çift kalıp tekniğinin yaygın olduğu görülmektedir. Kalıplardan birisi ön yüz, diğeri ise arka yüz içindir. İki kalıp da kenarları seviyesinde kil ile doldurulur ve bir araya getirilerek birleştirilir. Kalıpların birleşme esnasındaki birbirine tam uyumu, iki kalıbın kenarlarında aynı hizaya denk gelen kazıma çizgiler sayesindedir. Kil kuruduğu zaman kalıp kaldırılır. Bu yöntemle hem ön hem de arka yüzü kalıplanmış masif bir figür elde edilir (Higgins 1967: 3).

Kalıp üretimi ile masif terrakottalar yapılsa da içi boş örnekler de mevcuttur (Higgins 1959: 4). Erken örnekler ve oyuncaklar gibi küçük ebatlı figürinlerde uygulanan yöntem masiftir. Bu figürinlerin yüzeyi genellikle kil ıslakken oluşmuş parmak izinin görüntüsünü taşımaktadır (Walters 1903: 23). Kil kalıbın içine bastırıldığı zaman doğrudan kalıbı doldurduğu küçük ebatlı terrakottaların nadir de olsa masif olarak üretildiği görülmektedir.

İçi boş terrakotta tekniğinde kalıbın içine derinliği yaklaşık 0,25cm. ince tabaka kil bastırılır. Genellikle arka yüzleri işlenmemiş şerit kilden oluşmaktadır. İçi boş teknikle yapılan terrakottaların başları genellikle masiftir.

Bazı durumlarda iki kalıp kullanılmıştır. Yapım süreci genellikle çift kalıp tekniği ile benzerdir. Kalıplarda birisi ön yüz, diğeri ise arka yüz içindir. İçi boş terrakottalar, eğer içinde yayılan havanın sızması için herhangi bir boşluk yoksa, fırınlanma aşamasında çatlama riskine sahiptir. Örneğin; fırınlanan çanak çömlek ise kabın ağız kısmı hava için gereken kaçış rotasını sağlamaktadır fakat terrakottanın fırınlanma esnasında bu boşluğun bırakılması gerekir. Bu boşluk genellikle figürinin alt kısmındadır, eğer figürinin arka kısmı kalıplanmayarak düz bırakılmışsa boşluk arka kısma yapılmaktadır. Figürinin altındaki boşluk bu kısmın tamamen açık bırakılmasıyla da oluşturulabilir. Ayrıca parmak, iğne, bıçak yardımıyla ittirilerek veya istenilen bölümün kesilip çıkarılması yoluyla da oluşturulur. İğne deliği

boşluklar genellikle fırınlama sonrasında pişmemiş kilden bir tıpa ile kapatılır. Arka kısımdaki boşluk bıçak yardımı ile açılmaktadır. Bu boşluk küçük, büyük, yuvarlak, oval ve nadiren de üçgen formdadır (Higgins 1959: 4–5).

Bazı durumlarda terrakotta bu aşamaya ulaştığı zaman tamamlanmıştır. Fakat genellikle kapatılması gereken pürüzleri bulunmakta ve detaylar düzeltme işleminden geçmektedir (Higgins 1959: 5). Detaylar dikkatlice kullanılan aletler ya da parmak yardımıyla yapılmıştır. Bu amaç için tırnağın kullanılması zamanla çok yaygın hale gelmiştir (Walters 1903: 25).

Genellikle bu rötuşlama aşamasında, ayrıca kalıplanan ya da elle şekillendirilen bazı kısımlar gövdeye eklenir. Eklenen parçalar "deri-sertliği" aşamasındayken ıslak kil ile yapıştırılır. Bu eklentiler küpe, stephane, elde tutlan objeler, atribüler, kaideler, başlar, kollar, kanatlar gibi vücudun önemli parçalarıdır (Higgins 1959: 5).

Ayrı kalıplama ile üretilip sonradan eklenen baş, kol örnekleri Hellenistik Dönem'e kadar yaygın değildir fakat erken dönemlerden itibaren bilinen bir tekniktir. Figürinin kol v.b. gibi bir parçası kalıp içinde zarar görmüş ise, kalıpla beraber kaldırılıp kesilmekte ve yeniden ayrı bir biçimde yapılarak figüre eklenmektedir (Higgins 1959: 5).

Bu noktada, elde şekillendirilen örnek ile kalıp üretimi arasındaki fark belirtilmelidir. Elde şekillendirilen figürinler bire bir tekrar edilemez. Teknik anlamda pratiğe dayanmasına rağmen genellikle ilkel formdadır. Birçoğu aynı tipte ele geçmiştir.

Kalıp üretimi örneklerde kullanılan kalıp orijinal el yapımından oluşmakta ve fırınlanmaktadır. Kalıp sayesinde çok sayıda mekanik kopya alınabilmektedir. Aynı zamanda, kalıp sayesinde basit bir yöntemle varyasyonlar üretilebilir. Örneğin; tek tipte olan bir gövde bir baş ile kombine edilerek farklı bir kişiye çevrilebilir. Figürün atribüsü değiştirilerek, bir lyra ya da koç eklenerek, bir erkek çocuğu tasviri Apollon ya da Hermes'e dönüştürülebilir (Webster 1959: 8).

Terrakottanın kendisi gibi üretildildiği kalıplarında ithal edildiği bilinmektedir. Farklı tipte bir terrakotta kopyalanacağı zaman ithal edilmiş kalıp yerine ithal edilmiş terrakottanın daha kolay olduğu düşünülmüştür. Buna bağlı olarak, kalıpların çok nadir de olsa ithal edildiği bilinmektedir. Bu duruma bir örnek Delos'tan ele geçmiştir. Kalıp Delos'ta kullanılmış olmasına rağmen Myrinalı koroplast Sosibios'un imzasını taşımaktadır (Higgins 1967: 5).

5.2. BEZEME

Eldeki örneklerin birçoğunun bugünkü görünüşü bu durumun tersini ileri sürse de, terrakottalar renklendirilmiştir. (Walters 1903: 24).Terrakottalar üzerine yapılan bezeme hem fırınlama öncesi hem de fırınlama sonrasında uygulanmıştır. Bazıları, fırınlanma öncesinde Yunan kaplarında kullanılan siyah, kırmızı ve kahverengi "astar" ile bezenmiştir. Hem kap hem de terrakotta bezenmesinde kullanılan astar temelde demir zengini kildir. Bu kil, su ile karıştırılıp yüksek derecede rafine edilerek pişmemiş figür üzerine uygulanır.

Yunan yerleşimlerinden ele geçen kapların üzerindeki astarın Erken Tunç Dönemi'nde başlayarak M.S.4. yüzyıla kadar kullanıldığı görülmektedir. Terrakotta da astarın ilk kullanımı ise genellikle her yerleşimde M.Ö.700'lerde başlayarak M.Ö.5.yüzyıla kadar devam etmiştir (Higgins 1967: 3).

Fırınlama öncesi yapılan bezeme, kaplarda olduğu gibi, kilin doğrudan figür üzerine uygulanması ya da krem rengi astar üzerine uygulanmasıyla yapılmıştır. Genellikle, mat renkli bezemeler fırınlanma sonrası yapılsa da temel olan beyaz astar fırınlama öncesi uygulanmıştır (Higgins 1959: 5).

Bu teknikte, terrakottanın tamamı ya da genellikle sadece ön yüzü sulandırılmış beyaz kil ile boyanıp fırınlanır. Bu yöntem sadece tek bir oksidasyon aşaması gerektirir. Bu yüzden fırınlanma süreci astarlı terrakottalara göre daha

basittir. Bu renklerde kullanılan bağlayıcı sıvıların günümüzdeki örneklerde kalmamış olması, renklerin orijinalinde soluk tonlarda olduğunu göstermektedir. Bu bezeme tekniğinin ilk kez M.Ö.7. yüzyılda kullanıldığı, M.Ö.5. yüzyıl ve sonrasında ise evrenselleştiği görülmektedir (Higgins 1967: 4).

Tek bir fırınlama aşaması terrakottanın "pişmesine" hizmet edip, bitmiş terrakotta astarının renksiz tabakadan siyah, kırmızı ya da kahverengiye doğru gelişmesini sağlar. Renklendirme, temel olarak üç aşamalı bir süreçtir:

İlk aşamada; eğer figürün fırınlanması gerekirse, okside olmuş atmosfer fırın içinde muhafaza edilerek 750°C'den 950°C sıcaklığa ulaştırılır. İkinci aşamada; atmosfer havadan yoksun bırakılır, nemli talaş ya da yeşil tahtacıklar kullanılarak oksitlenmenin azalması sağlanır. Bu durum da değişime neden olur. Bu değişim kilin içindeki kırmızı demir oksidi siyah demir oksit ya da manyetik oksitli demire dönüştüren karbon monoksit gazını üretir. Bu aşamada hem figürün gövdesi hem de astar siyah renktedir. Üçüncü aşamada ise; figür yeniden havaya maruz bırakılarak siyah demir oksit ya da manyetik oksitten tekrar kırmızı demir okside dönüştürülür. Bu süreç hem astarı hem de figürü kırmızılaştırır. Fakat, figürün gövdesi astara göre daha gözenekli olduğu için daha hızlı renklenir. Bu yüzden, bu aşamada ateşin küllenmesi için doğru zaman seçilerek, siyah astarlı ve kırmızı gövdeli figür üretilebilmektedir (Higgins 1967: 4).

Eğer siyah ya da kırmızı astarlı bezeme yoksa bütün terrakottaların Arkaik Dönem'e tarihlendiği düşünülmektedir. Ele geçen parçaların üzerinde genellikle renk kalıntısı yoktur. Bu durum, uygulanan pigmentlerin (renk maddesinin) solmasıyla açıklanmaktadır. Renklendirme her zaman figürün ön yüzüne uygulanmış, arka yüz sadece kalıplandığı zaman renklendirilmiştir. Figürün alt kısmında renklendirme nadiren görülmektedir (Higgins 1959: 7).

Renklendirme için kullanılan pigmentlerin yapımında kullanılan araçlar henüz bilinmese de bunların olasılıkla doğal organikler olduğu düşünülmektedir. En olası madde yumurtadır. Esasen toprak renkli pigmentlerden bazıları analizler

yardımıyla tanımlanmıştır. Pigmentlerin bilinen bileşimleri aşağıdaki gibidir (Higgins 1959: 7) :

- Kırmızı: kırmızı aşı boyası ya da daha nadir olarak zincifre
- Pembe: kırımızı aşı boyası ile beyazın karıştırılması (M.S.2.yüzyıl öncesinde tanımlanmamıştır.)
- Sarı: sarı aşıboyası
- Mavi: mavi frit
- Yeşil: bakırtaşı
- Siyah: is ya da kömür
- Beyaz: tebeşir ya da alçıtaşı

Nadir de olsa, Hellenistik Dönem'den itibaren altın yaldız kullanılmıştır. Örneğin Smryna'da özellikle M.Ö.1.yüzyılda figürinler ile önemli heykellerin kopyasında kısmen ya da tamamen yaldızlama görülmektedir (Higgins 1967: 5).

Terrakottalara uygulanan renklendirme esasen natüralistiktir. Figürlerin saçı genellikle sarı ya da kırmızı, bazen siyah ile renklendirilmiştir. Sarı, saç dışında mücevher tasvirinde de kullanılmıştır. Erkek tenleri kırmızı ya da pembe, kadın tenleri ise beyazdır. Göz ve kaş gibi yüz detayları genellikle siyahtır. Figürlerin giysisi için kullanılan özel bir renk yoktur, giysilerde farklı renklerin kullanıldığı görülmektedir (Higgins 1959: 7). Genellikle giysilerde kullanılan beyaz astar zemin rengi olarak korunarak kaldığı için, tüm dönemlerde giysilere mat renklerin

uygulandığı düşünülmektedir. Örneğin; Tanagra örneklerinde *khiton*un genellikle mavi, *himation*un ise gül pembesi renginde olduğu bilinmektedir (Walters 1903: 24). Sarı ve kırmızı en yaygın kullanılan renklerdir. Bu yüzden, mavi ile yeşil pigmentin daha zor elde edildiği ve daha pahalı olduğu düşünülmektedir (Higgins 1959: 7).

5.3. FIRINLAMA VE ATÖLYELER

Günümüzde, terrakotta pişirimi için özel bir fırının kullanıldığı henüz tanımlanmamıştır. Yine de terrakotta fırınlarının kaplarda kullanılan fırınlar ile oldukça benzer olduğu düşünülmektedir. Aynı fırının hem terrakotta hem de kabı pişirmiş olabileceği ileri sürülmektedir (Higgins 1967: 5).

Kap fırınlarından yola çıkarak eldeki kanıtları özetleyen Richter'e göre; antik dönem fırınları kil yapımıdır ve yatay olarak iki parçaya bölünmüştür. İlk parça üst kısmı, kubbe ve pişecek malzemenin konduğu odayı, ikinci parça ise alt kısmı yani ateşin yandığı bölmeyi oluşmaktadır. Fırınlarda genellikle üç açıklık bulunmaktadır; ilki ateş için alt kısımda, bir diğeri figürü koymak ve gözetlemek için yan kısımda, sonuncusu ise dumanın çıkması ve hava çekiminin düzenlenmesi için en üst kısımdadır (Higgins 1959: 6).

Terrakottalar 750°C ile 950°C arasında değişen ısılarda pişmektedir. En yüksek ısıda pişirilen terrakotta kili, kap kilinin sertliğine yakındır. Terrakotta kili, kaplara göre düşük ısıda piştiği için daha yumuşaktır (Higgins 1959: 6).

Antik Dönem'de terrakotta üreten atölyeler Korinth, Olynthus, Akragas ile Tarentum gibi bazı yerleşimlerde kalıp ve nadiren pigment kütlelerinin ele geçmesiyle tanımlanmıştır (Higgins 1967: 5). Bu atölyelerde çalışan kişilerin mütevazı zanaatçılar olduğu ve olasılıkla da birçoğunun köle olduğu düşünülmektedir. Yine olasılıkla, atölyelerde sekiz ya da dokuz işçinin çalıştığı tahmin edilmektedir (Webster 1959: 8).

Atölyelerde çalışan zanaatçıların terrakottaları imzaladıkları ele geçen buluntular ışığında ispatlanmıştır. Rodos ve Atina gibi yerleşimlerde çalışan ve kaliteli terrakottalar üreten erken dönem sanatçıları anonim kalmışken, "popüler talepler için standartlaşmış ürünler" yapan koroplastlardan birçoğunun toptan üretimin olduğu dönemde M.Ö. yaklaşık 60 gibi imzalarını kullanmaya başladıkları bilinmektedir (Webster 1959: 28).

BÖLÜM II

6. 1985–2006 YILLARI ARASINDA ASSOS KAZILARINDAN ELE GEÇEN MİTOLOJİK TASVİRLİ TERRAKOTTALAR

Antik Çağ'daki kültürlerin belirleyici özelliklerinden birisi insan şeklinde tasvir edilen tanrı ile tanrısal karakterlerdir. Bu dönemde yaşayan insanların çok tanrılı inanışa sahip oldukları bilinmektedir. Homeros'u takip etmiş, tanrı ya da tanrıçalarına ayrı anlamlar yükleyerek farklı karakterler vermişlerdir. Yerleşimlerdeki tanrı/tanrıça kültü sunak, kült heykeli (*agalma*) ve bu kült heykelinin konduğu tapınaktan oluşmaktadır. Tanrısal kültün en önemli etkinliği ise festival, adak ve kurban seramonisidir (Smith 2002: 65).

Özellikle Hellenistik Dönem'in bütün yerleşimlerinde tapınım gören tanrılar "evrensel" bir ikonografiye doğru önemli adımlar atmıştır. Heykeltıraş ve koroplastlar tanrıların yerel özelliklerini ve ya sembollerini heykellere ekleyerek farklı ikonografilerin oluşmasını sağlamıştır. Birçok şehirde, tanrıların belirgin yerel özellikleri devam etmiş, daha geniş bir kitleye hitap eden evrensel tanrılar adına standart bir ikonografi yaratılmıştır (Smith 2002: 66).

Katalogdaki mitolojik tasvirli terrakottalar, bu durumdan yola çıkılarak ikonografik olarak incelenmiştir. 1985–2006 yıllarındaki kazılardan ele geçen örnekler incelendiğinde tanrı, tanrıça ya da mitolojik tasvirli parçalar atribülerine göre seçilmiş ve tipolojik olarak ayrılmıştır. Eldeki örneklerin genellikle eksik olması, kesin tanımı zorlaştırmıştır. Bu yüzden, belirsiz atribülerde genel özelliklerden yola çıkılmış ve kesin yargılardan kaçınılmıştır.

6.1. KYBELE

Assos Kazı Evi Laboratuarı'nda, etütlük malzeme için ayrılan terrakottalar arasında Kybele olarak tanımlanan çok sayıda parça bulunmaktadır. Katalogda, Kybele'ye ait olduğu düşünülen sekiz adet baş parçası seçilirken, stilistik olarak birbirinden farklılık gösterenler göz önüne alınmıştır.

Literatür çalışması öncesinde, kataloğun ilk oluşturulma aşamasında, baş tasvirlerinden bazılarının Tykhe'yi temsil ettiği düşünülmüştür. Tkyhe'nin, Antik Dönem ikonografisinde birçok malzeme üzerinde betimlendiği görülmektedir. Genellikle, elinde bereket boynuzu ya da bir gemi dümeni tutarken tasvir edilir (Erhat 2001: 289). Esasen bereket boynuzu taşıdığı için bolluk ve bereket tanrıçası olarak nitelense de, başında ufak kule biçimde taç ile betimlendiği için şehir tanrıçası olarak tapınım gördüğü de bilinmektedir (Boardman 1995: 77).

Baş örneklerinin Kybele ile benzerlik göstermesinin sebebi iki tanrıçanın da başında kule biçiminde taç ile betimlenmesidir. Eldeki figürinlerin gövde kısımları ve atribülerinin olmaması, sadece baş örneklerinden yola çıkılarak "Tykhe" ile "Kybele" arasındaki ayrımın yapılmasını zorlaştırmıştır. Literatür çalışması esnasında, genellikle konu hakkındaki birçok yayında, benzer örneklerin Kybele olarak tanımlanmış olmasından dolayı, katalogdaki örneklerin "Kybele" adı altında incelenmesine karar verilmiştir.

Kybele'nin Anadolu'daki yerleşimlerde erken dönemlerden itibaren önemli bir kült olduğu ve kökenlerinin Anadolu'ya dayandığı bilinmektedir. Çatalhöyük ve Hacılar'dan ele geçmiş, M.Ö. 8000–6500 arasına tarihlenen ana tanrıça figürinleri bu kültün Anadolu'da ne kadar erken dönemlerden itibaren yaygın olduğunu kanıtlar niteliktedir. Kybele Antik Dönem'de zamanla toprağı, bereketi, doğayı ve canlılığı simgeleyen evrensel bir niteliğe dönüşmüştür (Uçankuş 2002: 27). Daha sonraki dönemlerde başında Ephesos Artemisi'nde de görülen kule biçiminde taç ile betimlendiği için Latince "kuleli" ya da "kule taşıyan ana" anlamında *meter turrita* ve *turrigera* sıfatlarını almıştır (Erhat 2001: 184).

Kybele'yi tasvir ettiği düşünülen başlar bazen düz bir polos, bazende mazgallı taç giymektedir (Thompson 1963: 57). Genellikle Kybele tarafından giyilen polos zamanla küçük değişikliklere uğramıştır; erken örneklerde alçak ve geniş formda ya da *stephane* biçimindedir. Genellikle polosun sadece üst kısmı çıkıntı yapmakta, bazı örneklerde ise polosun her iki kısmının da biçimlendiği görülmektedir. Sonraki dönemde ise polos daha uzun bir biçim alarak bazen bir örtünün altına bazen de bu örtünün üzerine giyilmiştir. Bu örtü, bazı örneklerde başın alt kısmında bir çıkıntı yaparak polosun altına, nadiren de polosun üstünden arkaya doğru çevreleyerek giyilmektedir. Daha geç dönemdeki formu ise temelde Hittit şehir-tacından türeyen ufak kule ya da mazgallı polos biçimdedir. Bu polosların, şehir surlarını temsil ettiği ve özellikle de Hellenistik Dönem boyunca popüler olduğu düşünülmektedir (Thompson 1963: 78).

Kybele'nin Arkaik Dönem'de mermer rölyefler üzerinde tahtta oturan pozisyondaki tasvirlerinin yanı sıra, terrakotta örnekleri de mevcuttur. Fakat tahtta oturan, poloslu, stephaneli ve örtülü kadın tasvirlerinde başka bir atribü yoksa kesin biçimde Kybele'ye atfedilmesinin doğru olmadığı düşünülmektedir. Tahtta oturan bu tanrıçanın aynı zamanda Hera, Aphrodite ya da başka bir tanrıçayı da temsil edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda, Kybele'nin atribüsü olan *tymphanon*dan yola çıkılarak bu tasvirlerin sadece bir *tymphanon* çalgıcısı ya da Kybele kültüne ait bir müzisyeni de betimlemiş olabileceği düşünülmektedir (Naumann 1983: 234).

Klasik Dönem'e tarihlenen Kybele terrakottaları hep parçalar halinde ele geçmiş olduğu için az yayınlanmıştır. Birçok örneğin ise sadece çizimlerinin bulunması tespitlerin tam anlamıyla yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu dönemde terrakottalar genellikle Atina, Priene, Ephesos gibi mermer rölyef buluntularının ele geçtiği ve genellikle Kybele tapınım merkezi olan büyük yerleşimlerin aksine; Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki küçük yerleşimler olan Troia, Abydos, Dardanos?, Larisa, Lindos, Torbalı, Halikarnasos, ayrıca Gordion, Olbia ve Olynthus'dan ele geçmiştir. Ele geçen bu örnekler çeşitli ebatlarda olup mermer rölyefler üzerinde betimlenen Kybele tasviri ile benzerlik göstermektedir (Naumann 1983: 234).

Eldeki örneklerden yola çıkıldığında, tanrıçanın Klasik Dönem tipolojisi kendi içinde üç gruba ayrılmıştır:

- Birinci grupta; tanrıça tahtta oturan pozisyonda ve kucağında aslan betimiyle tasvir edilmiştir. (Bu tipteki örnekler Olynthus ile Gordion'dan ele geçmiştir) (Naumann 1983: 234). Bu gruba ait örnekler, M.Ö. 440 ya da 420 öncesine tarihlenmektedir (Naumann 1983: 235).

- İkinci grupta; yine tahtta oturan pozisyonda ve kucağında aslanlıdır. Sol eli ile *tymphanon* tutarken betimlenir. (Bu tipteki örnekler Küçük Asia yerleşimleri ile Olbai'dan ele geçmiştir) (Naumann 1983: 234). Bu gruba ait örnekler, tipolojik olarak tanrıçanın giysisindeki yüksek bağlı kemerden yola çıkılarak M.Ö. 380/370 ile 340 arasına tarihlendirilmiştir. Stil karşılaştırmasında ise Mollard-Besques 360–350 arasına tarihlendirir. Ayrıca, tanrıçanın giysisindeki yüksek bağlı kemer modası zamanla diğer yerleşimlerde de ortaya çıkmıştır (Naumann 1983: 235).

- Üçüncü gruba ait örnekler daha nadirdir. Bu grupta ayakta duran pozisyonda ve *tymphanon* çalarken tasvir edilmiştir. (Bu gruba ait olan bütün örnekler Olynthus'dan ele geçmiştir) (Naumann 1983: 234).

İlk kez Geç Arkaik Dönem'de ortaya çıkan *tymphanon* ve sunu kasesi *omphalos* Klasik Dönem'de tanrıçanın atribüleridir. Klasik Dönem tipolojisinin Hellenistik Dönem'de de devam ettiği görülmektedir. Bu dönemlerde tahtta oturan, başında polos ya da şehir surlarını taşıyan, *kiton* ve *himation* giyimli Kybele genellikle bir elinde *omphalos* kabı ya da *tymphanon* tutarken, kucağında ise aslan ile tasvir edilmiştir (Res. 21). Hem Klasik hem de Hellenistik Dönem'de tanrıçanın kucağını örten ve dizlerinin altına kadar uzanan *himation* giydiği görülmektedir (Naumann 1983: 121–136).

Literatürde, Hellenistik Dönem'e tarihlenen Kybele figürinlerinin az olduğu görülmektedir fakat yeni yayınlar ve malzeme çalışmaları sayesinde Hellenistik Dönem'e ait örneklerin daha çok olduğu belirlenmiştir (Naumann 1983: 269). 1963 yılında Troia ve 1976 yılında Pergamon'dan ele geçen terrakotta buluntuları bu bölgelerdeki üretimi ispatlar niteliktedir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen Kybele terrakottaları günümüze kadar genellikle Küçük Asya'da, özellikle İonia Bölgesi'nin Batı Kıyısı ile Aelois Bölgesi'nden ele geçmiştir. Bu buluntular genellikle tipiktir. Fakat birkaç sıra dışı örnek de mevcuttur. Ayakta duran tasvir çok nadirdir. Tanrıça, bu sıra dışı tasvirlerde yuvarlak ve yüksek bir kaide üzerinde yukarıdan bir kemerle bağlı *kiton* ve pelerin giymektedir (Naumann 1983: 269).

Kat. No. 1'deki (Res. 8) parça polosundan dolayı Kybele olarak tanımlanmıştır. Başındaki yüksek polos küçük bir kuleyi simgelemektedir. Kule, üç alçak kabartma ile iki yive ayrılmıştır. Alnının üzerindeki saçları düz ve ortadan ikiye ayrılmıştır. Kaşları ve göz bebekleri çok belirgin değildir. Uzun ince bir burnu, küçük dudakları ve küçük bir çenesi vardır. Elmacık kemikleri çıkıktır. Sol kulağında yuvarlak bir küpe tasviri bulunmaktadır.

Parçanın buluntu kontekstinde, Hellenistik Dönem Megara Kaseleri, Batı Yamacı seramik parçaları ile M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen seramik ve balık tabağı parçaları bulunmaktadır. Bu durum, karışık bir kültür tabakasından ele geçmiş olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, tarihleme yaparken buluntu konteksti tam anlamıyla değerlendirmeye alınmamıştır.

Konuyla ilgili kataloglarda bu parça ile birebir benzerlik gösteren örneğe rastlanmamıştır. Bu yüzden, kaçıncı yüzyıla ait olduğu belirlenememiştir. Fakat, polosların erken örneklerinde alçak, mazgalsız formda, çıkıntısız uçlu olması ve tabakasında M.Ö. 4. yüzyıl seramiğinin bulunması, Kat. No. 1'in olasılıkla M.Ö. 4. yüzyıl sonrasındaki evreye, (Erken?) Hellenistik Dönem içine ait olabileceğini göstermektedir.

Kat. No. 2 (Res. 9) de yer alan parça yine başında küçük kule ile tasvir edildiği için Kybele olarak tanımlanmıştır. Stilistik olarak başındaki kule ve yüz detayları Kat. No. 1 ile birtakım farklılıklar gösterir. Başındaki geniş, uzun, mazgallı kule burada da üç sıralı kabartma ile iki yive ayrılmıştır; fakat Kat. No. 1'de düz biten kule bu örnekte çıkıntı yaparak, kuleyi daha fazla belirginleştirmiştir. Alnının üzerindeki çift sıra dalgalı saçları ortadan ikiye ayrılmıştır. Ufak bir yüzü vardır. Göz, kaş, burun, ağız gibi yüz detayları çok belirgin değildir.

Bu parça, Pergamon'dan ele geçen bir örnek ile benzerlik gösterir (Res.10). Pergamon örneği ile birebir benzemese de, başının üzerindeki ve Kat. No. 2'ye göre daha küçük olan mazgallı kulenin uç kısmının çıkıntı yapması, Assos örneğinde alnının üzerinde çift sıra, burada da ise tek sıra ortadan ayrık saçların dalgalı oluşu ve küçük yüz detayları açısından Kat. No. 2 ile stilistik açıdan birtakım benzerlikler gösterir. Assos örneği ile benzeyen bu parça Töpperwein tarafından (1976: 52) Kybele olarak tanımlanmış ve M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir. İki parçanın başındaki polos gibi stilistik özellikleriyle analoji yapıldığında, Kat. No. 2'deki Kybele'nin en azından M.Ö. 2. yüzyıl içine tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 3'ün (Res. 11) başındaki polos, stilistik açıdan önceki iki örneğe göre daha farklıdır. Burada polos düzdür ve altındaki örtüsü belirgindir. Göz, burun, ağız gibi yüz detayları iyi çalışılmamıştır. Bu parça, Troia'daki (Res. 12) bir örnekle analoji yapılarak Kybele olarak tanımlanmıştır.

Troia'daki Kybele'nin alçak ve düz polosu, Kat. No. 3 ile benzer olarak omuzlara kadar inen bir örtü üzerine giyilmiştir. Polosun altındaki tek sıra ve ortadan

ayrık saçları görülmektedir. Bu örnek, Thompson (1963: 82) tarafından "Geç Praksiteles Yüzü" olarak tanımlanmış ve stil olarak M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Bu örnek ile analoji yapılması sonucunda; Assos örneğinin de Kybele'yi temsil ettiği ve en azından M.Ö. 3. yüzyıl içine tarihlendiği söylenebilir. Ayrıca, erken polosların mazgalsız ve alçak formda oluşu, M.Ö. 3. yüzyıl tarihlemesini hem analoji yapılan örnekle hem de stilistik olarak destekler niteliktedir.

Kat. No. 4'deki (Res. 13) Kybele'nin polosu önceki örneklerden farklıdır. Bir örtü üzerine giyilmiş, daha dar, yüksek ve mazgallı kule biçimindedir. Polosu diğer örneklerde olduğu gibi üç alçak kabartma ile iki yive ayrılmıştır. Polosunun altındaki tek sıra, düz ve ortadan ayrık saçları belirgin, kaşları ve göz bebekleri ise belirgin değildir. Burnu yüzüne oranla biraz büyüktür. Küçük bir ağzı ve çenesi, sol kulağında da bir küpe? tasviri yer almaktadır.

Bu parçanın buluntu kontekstine ulaşılmıştır. Fakat açmada, yol çalışması esnasındaki toprak atımı sırasında, sadece cüruf parçaları ile birlikte ele geçmiştir. Bulunduğu kod belli değildir ve tarihleme verebilecek başka malzeme bulunmamaktadır. Bu örnek, bu yüzden sadece stilistik özelliklerinden yola çıkılarak değerlendirilmiştir.

Literatürde, bu parça ile analoji yapılacak örneğe rastlanmadığı için kesin bir tarihleme yapılamamasına rağmen; bu tipteki örneklerin Hellenistik Dönem boyunca popüler olması ve polosların daha geç dönemde mazgallı kule formunu almasından dolayı, Kat. No. 4'ün en azından (Geç?) Hellenistik Dönem içine tarihlendiği düşünülmektedir.

Kat. No. 5'de (Res. 14) yer alan Kybele başı yine stilistik açıdan önceki örneklerden farklıdır. Polosunun üst kısmı kırık olduğu için tam olarak nasıl bir formda olduğu belli olmasa da; orijinalinde mazgallı formda olmayıp uzun, dar ve düz bir formda olduğu düşünülmektedir. Saçlarının üzerinde olasılıkla bir stephane

yer almaktadır. Saçları ortadan ayrık, dalgalı ve tek sıradır. Hafif dolgun bir yüzü vardır. Kaşları çok belirgin değildir. Bu parçayı önceki örneklerden ayıran en belirgin özellik, gözlerinin çekik olmasıdır. Düz bir burnu, belirsiz fakat küçük bir ağzı bulunmaktadır.

Konu ile ilgili yayınlarda bu parça ile benzer bir örneğe rastlanmamıştır. Polosu kırık olduğu ve tam bir form veremediği için stilistik gelişimine göre değerlendirilememiştir. Başının üzerindeki polos ve stephane, saç ve küçük yüz detayları dikkate alındığında Hellenistik Dönem içine tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 6'daki (Res. 15) Kybele başı, polosların stilistik gelişimini göstermesi açısından iyi bir örnektir. Üst kısmı kırık olsa da, geç dönem karakteristik özelliği olan yüksek, olasılıkla mazgallı kule biçimdedir. Bir örtü altına giyilmiştir ve iki yanı başının alt kısmında çıkıntı yapar. Polosun altında düz, tek sıra ve ortadan ayrık saçları belirgindir. Yuvarlak bir yüzü vardır. Kaş, göz, burun ve ağız gibi yüz detayları çok belirgin değildir.

Kat. No. 6 Troia'dan ele geçen bir örnekle (Res. 16) oldukça benzerdir. Troia'ya paralel olarak Delos'ta da bir örneği ele geçmiş bu tipteki baş yine Thompson (1963: 83) tarafından Kybele olarak tanımlanmıştır. Kat. No. 6 ile benzer olarak yüksek ve mazgallı olan polosu bir örtü altına giyilmiştir. Yuvarlak yüz hatları ve soluk yüz detaylarından dolayı M.Ö. 1. yüzyıl stili olarak değerlendirilmiştir.

Troia'dan ele geçen Kybele başı ile gösterdiği stilistik benzerlik ve geç dönem poloslarının formundan dolayı, Kat. No. 6'nın Geç Hellenistik Dönem, M.Ö. 1. yüzyıl içine tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 7'de (Res. 17) yer alan parça yine Kybele olarak tanımlanmıştır. Polusunun üst kısmı kırık olduğu için tam formu tanımlanamamıştır. Polosunun altındaki yatay ve dalgalı saçları belirgindir ve kulak hizasına kadar iner. Kaş, göz ve burun detayları belirsizdir. Küçük bir ağzı ve dolgun dudakları bulunmaktadır. Stilistik olarak katalogdaki diğer Kybele başlarından farklılık gösterse de,

polosundan dolayı Kybele'yi tasvir ettiği düşünülmüş ve Hellenistik Dönem içine tarihlendirilmiştir.

Kat. No. 8'deki (Res. 18) Kybele'ye ait son baş örneği mazgallı kule biçiminde bir polos giyer. Alnının üzerindeki düz, tek sıra ve ortadan ayrık saçları belirgindir. Ufak ve dolgun hatlı yüzü vardır. Kaş ve göz detayları belirgin değildir. Burnu kırıktır. Küçük bir ağzı bulunmaktadır. Literatürde, benzerlik gösteren bir örneğe rastlanmasa da; katalogdaki diğer Kybele başlarından bazılarının giymiş olduğu mazgallı kule formundaki polos ile benzemesi açısından Kybele olarak tanımlanarak Geç Hellenistik Dönem içine tarihlendirilmiştir.

Kat. No. 9'da (Res. 19) tahtta oturan Kybele tasviri yer almaktadır. Tanrıçanın başı ve gövdesinin diğer kısmı eksiktir. Göğsündeki aslan kabartmasından dolayı Kybele olarak tanımlanmıştır. Bu örnekte tanrıça oturan pozisyondadır. Tahtın sağ kanadı ile elbise kıvrımları belirgindir. *Kitonu*'nun boyun kısmı "v" şeklindedir. Göğsünün üzerinde başı cepheden sağ tarafa dönük, gövdesi profilden uzanmış *apotropeik* aslan kabartması yer alır. Bu örnek, Troia'dan ele geçen tahtta oturan Kybele (Res. 20) ve 1990 yılı Assos kazısından ele geçen farklı bir Kybele (Res. 21) figürini ile stilistik açıdan benzerlik gösterir.

Res. 20'de tanrıça yüksek bir arkalığı olan tahtta oturur. Baş kısmı mevcuttur. Alçak bir polos giyer. Saçları polosunun altında ortadan ikiye ayrıktır. Yuvarlak yüz hatları vardır. Kaş, göz, burun ve ağız gibi yüz detayları belirgindir. Assos örneğinde olduğu gibi tahtın sadece sağ kanadı mevcuttur. Giysilidir ve elbise detayları belirgindir. Elbisesinin boyun kısmı "v" şeklindedir. Kucağında yüzü sağ tarafa dönük bir aslan tasviri yer alır. Bu örnek, üretim ve stil açısından Thompson (1963: 77) tarafından M.Ö. geç 3. y.y.-erken 2. y.y.'a tarihlendirilmiştir. Aynı zamanda "v" yakalı kiton, terrakottaların stilistik gelişiminde M.Ö. 3. yüzyıl özelliği olarak bilinmektedir (Tavukçu 1999: 52).

Res. 21'de yer alan Kybele'nin sadece çizimi mevcuttur. Kat. No. 9'daki Kybele ile tahtta oturması ve kucağında aslanla tasvir edilmesinden dolayı benzerlik

gösterir. Tanrıça bir ucu ”t” biçiminde sonlandırılmış bir tahtta oturur pozisyonda betimlenmiştir. Kiton ve himation giyer. Sağ elinde *omphalos* kabı tutar. Kucağında başı cepheden sola dönük ve gövdesi profilden bir aslan tasviri vardır. Busse (1996: 112) elbise detaylarından yola çıkarak; Troia'daki Geç Hellenistik Kybele figürinleriyle ve Mytilene'den ele geçen bir örnekle benzerlik gösterdiğini ileri sürmüş, Küçük Asya'daki diğer örneklerle yaptığı karşılaştırma sonucunda bu parçayı M.Ö. 3. yüzyıla, olasılıkla M.Ö.3.y.y.'ın 1. yarısına tarihlemiştir.

Troia ve Assos'dan ele geçen örneklerle analoji yağıldığında; Troia'da tanrıçanın oturduğu tahtın bir ucu "t" biçiminde sonlanır ve elbisesinin boyun kısmı "v" şeklindedir. Assos'taki diğer Kybele yine benzer olarak tahta oturur. Kucağındaki aslan tasviri de göz önünde bulundurulursa, Kat. No.9'daki Kybele'nin M.Ö. 3. yüzyıl içine tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 10'da (Res. 22) yer alan örnek stilistik açıdan No. 9 ile benzerlik gösterir. Bir önceki gibi tahtta oturan Kybele betimidir. Tanrıçanın baş kısmı kırıktır. Tahtının arkalığı belirgindir. Giysilidir, elbise kıvrımları bellidir. Kitonu'nun boyun kısmı "v" şeklindedir. Göğsünde başı cepheden sağa dönük, gövdesi profilden uzanmış küçük bir *apotropeik* aslan tasviri vardır. Stilistik açıdan; elbisesinin göğüs kısmının "v" şeklinde oluşu ve göğsündeki aslan tasviri, önceki örnekte olduğu gibi bu örneğin de M.Ö. 3. yüzyıla ait olduğunu ileri sürmektedir.

Kat. No.11'deki (Res. 23) Kybele'nin başı ve gövdesinin altı kırıktır. Giysilidir. Elbisesinin boyun kısmı "v" şeklinde göğsünün altında bir kuşakla düğümlenmiştir. Sağ eli sağ göğsü üzerindedir. El detayları belirgindir. Aynı parça daha önce çalışılmış fakat tarihlendirilmemiştir (Tolun 2002: 104). Bu örnek, olasılıkla satın alma yoluyla Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmış bir Kybele (Res. 24) ve aynı zamanda Troia'dan ele geçen bir parça ile (Res. 25) benzerlik gösterir.

Res. 24 Tavukçu'ya göre (1999: 51) Tenedos ile Assos örneklerinin geleneğindeki kiton giymiş Kybele'yi temsil eder (Tavukçu 1999: 52). Tanrıça

Kybele bir tarafının ucu “t” biçiminde sonlanmış, diğer tarafında ise bir tympanonla bütünleşen, arkalıklı bir tahtta oturmaktadır. Figürinin belinden aşağısı ve kolları kırıktır. Başında polosu vardır, alnındaki saçları yanlara doğru ayrılmaktadır. Üzerindeki “v” yakalı kitonu göğüslerinin hemen altında görülen kabarık bir ip-kemerle sıkılmıştır, özellikle “v” yakalı kitonunun, Troas Bölgesi’nde ele geçen diğer örneklerle de benzerlikler gösterdiği düşünülerek, M.Ö. 3. y.y. sonu–2. y.y. başına tarihlendirilmiştir (Tavukçu 1999: 52).

Res. 25’de yer alan Kybele arkalığı olan bir tahtta oturur pozisyonda, alçak bir polos giymektedir. Saçları polosunun altında ortadan ikiye ayrılmıştır. Göz, burun ve ağız detayları çok belirgin değildir. Giysilidir. Kitonun yakası “v” şeklindedir. Gövdesinin alt kısmı kırık olduğu için, göğsünün altındaki nesne tanımlanamamıştır. Bu örnek, Thompson (1963: 77) tarafından M.Ö. 3. yüzyıl tipinin bozulmuş bir versiyonu olarak yorumlanmış, olasılıkla M.Ö. 2. ya da 1. yüzyıl içinde üretildiği öne sürülmüştür.

Res. 24’de yer alan Kybele’nin Hellenistik Dönem’e (M.Ö.330/300–240/30) tarihlenen bir Attika eseriyle, Evciler-Pınarlıtaş’ta ele geçmiş bir M.Ö.3. yüzyıl figüriniyle, Pergamon’dan ele geçen ve Hellenistik Dönem’e tarihlenen bir Kybele ile, Danish National Müzesi’ndeki Hellenistik terrakottalar arasında bulunan ve Suriye’den ele geçen Kybele figüriniyle olan yapı benzerliği; bu tipin, Ege Denizi’nin iki yakasında ve bütün antik dünyada sevilerek uygulandığını göstermektedir. Ayrıca Troas’dan ele geçen örnekler de aynı gelenekte yapılmış eserlerdir. Bütün bu veriler ışığında bu tipte olan Kybele figürinleri M.Ö. 3. yüzyıl içine tarihlendirilmiştir. Ayrıca sadece M.Ö. 3. yüzyıl ile sınırlı kalmayıp; M.Ö. geç 5.y.y.-erken 4.y.y.’dan başlayarak, M.Ö. 2.-1. yüzyıl, hatta Roma Dönemi’ne kadar varlıklarını sürdükleri düşünülmektedir (Tavukçu 1999: 53).

Kat. No. 11’deki Kybele’nin stilistik olarak bu benzer iki örnekle karşılaştırılması sonucunda; hem Troas Bölgesi geleneğine dayanması hem de elbise detaylarındaki benzerliklerden dolayı M.Ö. 3. yüzyıl içine tarihlendiği söylenebilir. Bu parçanın kontekstine ulaşılmıştır fakat buluntu kontekstinde terrakotta ile aynı

kodda sadece bronz bir halka ele geçmiştir. Seramik ya da tarihleme veren başka malzeme olmadığı için analoji yardımıyla tarihlendirilmiştir.

Kat. No. 12'deki (Res. 26) Kybele, Kat. No. 11 ile aynı kalıpta üretilmiş kadar benzerdir. Tek fark, Kat. No 11'de göğsünün altında bir düğümle bağlanan kiton burada düğümsüz olarak düz bir biçimde belirtilmiştir. Figürinin baş kısmı ile belinden aşağısı kırıktır. Bir önceki örnekte olduğu gibi sağ eli sağ göğsü üzerindedir. Elbisesinin boyun kısmı "v" şeklindedir. Kitonu göğsünün altından düz bir kuşakla bağlanmıştır.

Bu parça daha önce Tolun tarafından (2002: 105) çalışılmış ve Hellenistik Dönem içine tarihlendirilmiştir. Bir önceki örnekle benzerliğinden yola çıkılmasıyla Kat. No. 12'nin stilistik olarak M.Ö. 3. yüzyıl içine tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 13'deki (Res. 27) Kybele kabartması, kentteki yakın zaman araştırmalarından ele geçmiştir. Alçak kabartma biçiminde, giysili bir kadın gövdesidir. Önceki iki örnekte olduğu gibi göğsünü tutma hareketinden dolayı Kybele olarak tanımlanmıştır. Baş ve gövdesinin alt kısmı kırıktır. Üzerindeki kitonunun boyun kısmı "v" şeklindedir. Sol eli ile sol göğsünü tutmaktadır. Sağ eli ise karnının üzerindedir. Yatay ve dikey olan elbise kıvrımları kazıma çizgilerle belirtilmiştir.

Kat. No. 13'de yer alan Kybele, Myrina'dan? ele geçen ve Louvre Müzesi'nde bulunan bir kabartma (Res. 28) ile stilistik açıdan oldukça benzerdir. Assos örneğinde olduğu gibi figürinin baş kısmı ile gövdesinin altı kırıktır. Tek farklılık, buradaki örneğin giysi detaylarının belirgin olmayarak çıplak? tasvir edilmiş olmasıdır. Kat. No. 13'ün tersine bu örnekte tanrıça sağ eli ile sol göğsünü tutmaktadır. Bu parça, Besques tarafından (1972: Lev. 124) Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir.

Kybele'nin kitonunun önceki örneklerdeki gibi "v" yakalı oluşu ve Louvre Müzesi'ndeki kabartma parçası ile analoji yapılması durumunda, Kat. No 13'deki

Kybele'nin Hellenistik Dönem-M.Ö.3. yüzyıla tarihlendirildiği düşünülmektedir. Parça yüzey buluntusu olduğu için belirli bir kontekste göre değerlendirilememiştir.

Kat. No. 14 a-b (Res. 29–30) olasılıkla Kybele'nin oturduğu tahtın ayak kısmına ait bir parçadır. Tahtın ön kısmında sol ayak üzerinde cepheden bir aslan başı kabartması yer alır. Aslanın yeleleri alçak kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Aslanın başı üzerinde tanrıçanın giysi kıvrımları görülmektedir. Bu parça daha önce Tolun (2002: 60) tarafından M.Ö. 3.y.y.'a tarihlendirilmiştir.

Figürinin tamamının Res. 31'de olduğu gibi düşünülmektedir. Priene'den ele geçmiş olan bu örnekte tanrıça, tipolojik açıdan önceki örneklerle de benzerlikler gösterir. Bir ucu "t" biçiminde sonlanan bir tahtta oturan pozisyonda, ayakları ise bir kaide üzerindedir. Başında polos, sol elinde tymphanon, sağ elinde ise sunu kabı omphalos tutar. Kitonunun göğsü "v" şeklinde göğsünün altında bir kemerle bağlanmıştır. Kat. No. 14 ile benzer olarak tahtın hem sağ hem de sol ayağında aslan tasviri yer alır. Bu örnek stilistik olarak Rumscheid (2006: 410) tarafından M.Ö. 2. y.y.'a tarihlendirilmiştir.

Kat. No. 14'ün geri kalan kısmının eksik olması, taht ve tanrıçaya ait bir ipucunun olmaması, bu örneğin tam anlamıyla tarihlendirilmesini zorlaştırır. Tolun tarafından M.Ö. 3. y.y.'a, benzer örneğin ise M.Ö. 2. y.y.'a tarihlendirilmesinden yola çıkılarak bu parçanın Hellenistik Dönem içine tarihlendiği düşünülmektedir.

Kat. No. 15 (Res. 32), olasılıkla Kybele ile ilişkili bir parçadır. Tanrıçanın tahtında cepheden bir aslan tasviridir. Parçanın geri kalan kısmı eksiktir. Bu yüzden, tam olarak hangi kısma ait olduğu belirlenememiştir. Fakat, tanrıçanın oturduğu tahtın sağ ayağı üzerinde yer aldığı düşünülmektedir. Analoji yapılacak başka bir örnek olmadığı için tarihlemesi net değildir. Fakat; tam halinde tanrıçanın bir taht üzerinde oturduğu varsayılırsa, tahtta oturan Kybele tipolojisinden yola çıkılarak Hellenistik Dönem? içine tarihlendirilebilir.

Kat. No. 16a-b (Res.33–34) bir önceki örnekle benzediği için Kybele olarak tanımlanmıştır. Olasılıkla, tanrıçanın oturduğu tahtın sağ ayağına ait cepheden aslan başı tasviridir. Aslanın başı üzerinde, tanrıçanın sağ elindeki omphalos belirgindir.

Kat. No. 15'e göre burada omphalosun belirgin olması, bu parçanın Kybele'ye ait olabileceğini işaret edebilir. Yine Assos Nekropol buluntusu olan benzer bir parça Tolun (2002: 60) tarafından Kybele ile ilişkilendirilmiş ve M.Ö. 3. y.y.'a tarihlendirilmiştir. Bu benzer örnekten yola çıkılarak eldeki parçanın Hellenistik Dönem içine tarihlendiği düşünülmektedir. Parça, buluntu yeri ile buluntu tarihinin belli olmaması yüzünden kontekstine göre değerlendirilememiştir.

Kat. No. 17a-b (Res. 35–36) önceki üç örnek gibi Kybele aslanı olarak tanımlanmıştır. Parça çok küçük ve eksik olduğu için tam olarak nereye ait olduğu belli değildir. Olasılıkla, tanrıçanın tahtının sol? ayağına ait olduğu söylenebilir. Cepheden küçük bir aslan başı kabartmasıdır. Aslanın yüz detayları belirgin değildir.

Kat. No. 17a-b, Troia'dan ele geçen küçük bir aslan ile benzerlik gösterir (Res. 37). Troia aslanı tanrıçanın kucağında yer almaktadır. Başı cepheden sağa dönük, vücudu ise profilden betimlenmiştir. Yüz detayları Assos örneğine göre daha belirgindir. Stil olarak M.Ö. 2. yüzyılın ortasına tarihlense de, tekniğinin olasılıkla M.Ö. 1. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Thompson 1963: 82).

Kat. No. 17'deki aslanının, Kybele ile ilişkili olması ve Hellenistik Dönem tahtta oturan Kybele tipolojisi ile benzer olmasından dolayı Hellenistik Dönem'e ait olduğu söylenebilir.

Kat. No. 18 (Res. 38) Assos'dan ele geçen bir başka Kybele aslanıdır. Parça çok küçük ve eksik olduğu için tam olarak tanımlanamamıştır. Kybele'nin yanında, tanrıçanın oturduğu taht üzerinde cepheden bir aslan başı tasviri olduğu düşünülmektedir. Yüz detayları belirgin değildir. Literatür çalışmasında, bu parçayla analoji yapılacak bir örneğe rastlanmamıştır. Daha önceki veriler ışığında Kybele'ye ait olduğu ve Hellenistik Dönem içine tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 19 (Res. 39) yakın zamandaki kazı çalışmalarından ele geçmiştir. Kybele olarak tanımlanan önceki örneklere göre farklılık gösterir. Çok küçük bir parça olmasına rağmen, aslan tasvirinden yola çıkılarak Kybele ile ilişkilendirilmiştir. Burada, Kybele sağ ayağıyla cepheden bir aslan başı üzerine basar pozisyonda tasvir edilmiştir. Tanrıçanın ayak detayları belirgindir. Aslanın yüz detayları ise özensiz çalışılmıştır.

Hitit heykel sanatında tanrıların kutsal bir hayvan üzerinde basar pozisyonda betimlendikleri ve ikonografide tanrıların, sıradan ölümlülerden bu şekilde ayrıldığı bilinmektedir. Ayrıca; Hellenistik Dönem'e tarihlenen ve Olbia'dan ele geçen bir parçada tanrıça ayaklarını bir aslanın üzerine koymuş biçimde betimlenmiştir (Naumann 1983: 274). İkonografide, tanrıların ölümlülerden ayırt edilmek için kutsal sayılan bir hayvanın üzerine basması, Hellenistik Dönem'e ait benzer bir Kybele örneği, Kat. No. 19'un Kybele'ye ait olduğunu ve Hellenistik Dönem içine tarihlendiğini ileri sürebilir. Bu parça yüzey buluntusu olduğu için belirli bir kontekste göre değerlendirilememiştir.

Kat. No. 20'de (Res. 40), sadece omphalos kabını tutan el ile bileğin bir kısmı mevcuttur. Özensiz çalışılan ve detayları belirsiz olan bu parçada tanrıça sağ? elinin baş parmağı ile kabın kenarını, avucunun içi ile de kabın kendisini kavramaktadır.

Eksik ve çok küçük bir parça olduğu için gerçekte hangi tanrıçaya ait olduğu tanımlanamamıştır. Kybele tasvirinde, ilk defa Geç Arkaik Dönem'de ortaya çıkan *tymphanon* ile sunu kasesi *omphalos'*un Klasik Dönem'de tanrıçanın atribüsü olup, Hellenistik Dönem'de de devam ettiği bilinmektedir. Bu parçanın olasılıkla Kybele'ye ait olduğu, Klasik ya da Hellenistik Dönem içine tarihlenebileceği söylenebilir.

Kat. No. 21'de (Res. 41) yer alan parça bir önceki örnek ile benzerlik gösterir. Bu parçada da sadece omphalosu tutan el ile bileğin bir kısmı mevcuttur. Bir önceki örnekteki gibi sağ elinin başparmağı ile kabın kenarını, avucunun içi ile de kabın

kendisini kavramıştır. Omphalos tutmasından yola çıkılarak Kybele olarak tanımlanmış Klasik ya da Hellenistik Dönem içine tarihlendirilmiştir.

Kat. No. 22'deki (Res. 42) parça Kat. No. 20 ve 21 ile benzerlik gösterir. Parça yine sadece omphalosu tutan sağ el ile bileğin yukarı kısmından oluşmaktadır. Önceki iki örnekten farklı olarak dirseğinin yukarısında yer alan giysisi belirgindir. Omphalosu kavrayan el ve parmak detayları belirsizdir. Bu parçanın önceki iki örnekteki gibi Kybele'ye ait olduğu ve Klasik ya da Hellenistik Dönem içine tarihlendiği söylenebilir.

Kybele olarak tanımlanan son parça Kat. No. 23 (Res. 43) diğer örneklerden farklı olarak bir grup heykelidir. Burada iki kadın tasviri yer alır. İkisi de giysili ve oturan? pozisyondadır. Sağdaki figürün başı ve sağ bacağı eksiktir. Solda yer alan figürün ise gövdesinin üst kısmı ile dizinin alt kısmı eksiktir. Soldaki figür "v" yakalı bir elbise giyer. Belindeki kuşağı ve kuşağının altındaki giysi kıvrımları belirgindir. Sağ eli ile omphalos tutar. Soldaki ise sol eliyle yanındaki figürün eteğini tutmakta, sağ eliyle de yanındaki figürün boynuna sarılmaktadır.

Sağdaki figür önceki Kybele örneklerindeki giysi detaylarından ve elindeki omphalos kabından yola çıkılarak Kybele olarak tanımlanmıştır. Yanında duran ve eteğini tutan figürün atribüsü yoktur. Bu yüzden gerçekte hangi mitolojik tasvire ait olduğu tanımlanamamıştır.

Literatürde, bu parça ile analoji yapılacak bir örneğe rastlanmamıştır. Fakat; Naumann'a göre (1983: 274) ele geçen sadece iki örnekte Kybele'nin yanında farklı figürlerin eşlik ettiği bilinmektedir. İlk örnekte tanrıça tahtta oturan pozisyondadır. Yanında, ayakta duran genç erkek ise elindeki *kerykeion* dan dolayı Hermes olarak karakterize edilmiştir. Ayrıca, tanrıçanın yanında oturan bir aslan tasviri de bulunmaktadır.

Diğer örnek ise daha önce Kat. No 19 ile benzerlik gösteren Olbia parçasıdır. Burada tanrıçanın ayakları bir aslanın üzerine basar. Burada tanrıçaya üç kişi eşlik

etmektedir. Tanrıçanın sağında rüzgarda elbiseleri dalgalanan bir figür, solunda küçük ve kıvırcık saçları olan başka bir figür ve arkasında ise, solundakine göre daha büyük olan ve tanrıçanın diz hizasına kadar erişen üçüncü figür bulunmaktadır.

İkonografide, nadir de olsa Kybele'ye başka karakterlerin eşlik ettiği ele geçen buluntular ışığında ispatlanmıştır. Kat. No. 23'de ki örnek bu durumdan yola çıkıldığında Kybele'ye ait olabilir. Naumann'ın tanımladığı diğer iki örneğin Hellenistik Dönem içine tarihlenmesi, "v" yakalı giysinin stil kritiğinden dolayı bu parçanın Hellenistik Dönem içine, olasılıkla M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendiği söylenebilir. Ayrıca, parçanın buluntu kontekstinde Hellenistik Dönem Megara Kase parçalarının bulunması yapılan tarihlemeyi destekler niteliktedir.

6.2. APHRODİTE

Aphrodite'nin Troas Bölgesi'nde Assos dışında Dardanos Tümülüsü ile Nekropolü, Çan-Dumanköy Tümülüsü, Tenedos Nekropolü, Perkote, gibi birçok alandan ele geçtiği bilinmektedir (Tavukçu: 1999: 20). Bu buluntular ışığında Aphrodite'nin bölge terrakottaları içinde en çok betimlenen tanrıçalardan birisi olduğu ileri sürülmüştür. Troas Bölgesi'nde henüz herhangi bir tapınağı belgelenmeyen tanrıçanın bölgenin mezar ve tümülüslerinde oldukça çok sayıda ele geçmesi, ölü kültüne yönelik bir tapınım ile evlerde de saygı gördüğünü ispatlar niteliktedir. Özellikle Geç Hellenistik Dönem'de tanrıçaya görülen talebin Roma Dönemi'nde aniden kesildiği düşünülmektedir. Bölgede çok sayıda ele geçene Eros figürini ise, tanrıçanın kültünün bölgedeki etkinliği konusunda yeterince bilgi vermektedir (Tavukçu 1999: 248).

Katalogda Aphrodite olarak tanımlanan dokuz adet parçanın ikisini baş, altısını çıplak gövde, birini de ayakta duran ve Herme'yi taçlandıran Aphrodite oluşturmaktadır. Parçaların altısı nekropol buluntusudur.

Kat. No. 24'de (Res. 44) yer alan Aphrodite başı "*fiyonk düğüm"* biçimindeki saç modeline sahiptir. Hellenistik Dönem kadınının olasılıkla en göze çarpan saç modellerinden birisi olan bu tipteki saçların uç kısmı fiyonk benzeri biçimde düzenlenip, baştaki tacın üst kısmında yükselir. Bu stilin M.Ö. 4. yüzyılda başlayıp, M.Ö. 3. yüzyılda kullanılan "*lampadion düğümü*" nden türeyip, M.Ö. geç 4. yüzyıl boyunca çeşitlenerek geliştiği düşünülmektedir (Thompson 1963: 42).

Daha geniş bir tanım yapıldığında; uzun saçlar taranarak, uçları tacın olduğu bölümde bir araya bağlanmıştır. Bu stildeki saçların serbest bir biçimde yayılması gerekir. Fakat kalın parçalar halinde kıvrılmış ya da gevşek dalgalanan yan kısımlar düğümün her iki kenarında da dağılarak şekillenmiştir. Bu saç modelindeki fiyonkta aynı zamanda bir kuşak ya da saç bandı da kullanılmıştır.

En erken formunda, ortadan ikiye ayrık saçlar her iki taraftan da taranarak üstte başı bir yelpaze biçiminde çevreleyerek, tacın üzerine bağlanmıştır. Stil kritiğinde, alçak fiyonkların genellikle M.Ö. 3. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Zamanla fiyonkların daha geniş, daha yüksek ve daha özenli yapıldığı göze çarpar. Saç, daha geç örneklerde iki kısma ayrılır (Res. 45); üst kısımda ortadan ayrık saçlar fiyonga kadar taranır, alt kısımda da ensede düğümlenir. Bu tip, tüm Roma Dönemi boyunca da, özellikle Yakın Doğu'da gelişim göstererek topuz biçiminde kullanılmıştır (Thompson 1963: 42).

Kat. No. 24'de (Res. 44) yer alan Aprodite başı *fiyonk düğüm* saç modelini açık bir biçimde yansıtır. Dalgalı saçları ortadan ikiye ayrılarak, başın üstünde alçak fiyonk biçimde düğümlenmiştir. Figürün, kaş ve göz detayları çok belirgin değildir. Düzgün bir burnu, küçük bir ağzı vardır.

Bu parça, hem Priene (Res. 45) hem de Troia'dan (Res. 46) ele geçen fiyonk düğüm stilindeki kadın başları ile benzerlik gösterir. Priene'deki örnek Aphrodite olarak tanımlanmıştır. Fiyonk düğümün geç dönem stilistik özelliklerini yansıtır. Kat. No. 24'den farklı olarak yüksek bir düğümü vardır. Dalgalı saçları üst kısımda

bir saç bandının gerisinde toplanarak fiyonk biçimde düğümlenmiş, alt kısımdaki saçları ise ensesinde bağlanmıştır. Figürün, Hellenistik Dönem özelliği olan başı yana eğme hareketi belirgindir. Yüz detayları özenli çalışılmıştır. Kaş, göz, burun ve ağzı belirgindir. Bu parça Rumscheid (2006: 426) tarafından M.Ö. yaklaşık 135, M.Ö. 2. yüzyıl içine tarihlendirilmiştir.

Res. 46'daki baş bir önceki örnek gibi *fiyonk düğüm* saç modelini yansıtır. Assos örneğinin tersine, bu fiyonk düğüm Priene'deki gibi stilistik olarak daha yüksektir. Ortadan ayrık dalgalı saçlar başın üstünde toplanarak fiyonk düğüm biçimde toplanmıştır. Yüz detayları özensiz çalışılmıştır ve çok belirgin değildir.

Bu parça M.Ö. 189 sonrasına tarihlenen bir İlion sikkesi ile beraber ele geçmiştir. Hem kontekst hem de saç stili açısından Thompson (1963: 130) tarafından kadın başı olarak tanımlanmış ve M.Ö. 3. yüzyıl tipinin, M.Ö. 2. yüzyıl ortasına tarihlenen bir versiyonu olarak yorumlanmıştır.

Hem Priene hem de Troia'daki benzer saç stilindeki örneklerden yola çıkıldığında; Kat. No. 24' deki kadın başı Aphroditeyi tasvir etmektedir. Stil kritiği açısından *fiyonk düğümünün* alçak formu ise erken dönem özelliğini yansıtır. Bu yüzden parçanın M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendiği söylenebilir.

Kat. No. 25 (Res. 47)'de yer alan Aphrodite'nin saç stili daha farklıdır. Literatürde, bu parça ile analoji yapılacak bir örneğe rastlanmamıştır. Başının üstünde küçük bir parça kırık olduğu için, saçının tam olarak hangi modelde olduğu örneğin; arka kısmında bir düğüm, topuz v.b. bir detayının olup olmadığı belirlenememiştir. Ortadan ayrık ve kıvırcık olan saçları olasılıkla başının üst kısmında toplanmıştır. Saçını, bant ya da taç benzeri bir nesne çevrelemektedir. Yüz detayları belirgindir. Oval yüz hatları, büyük gözleri, küçük ve etli dudakları vardır. Hellenistik Dönem özelliklerinden biri olarak, başı 1/3'lük dönüş hareketiyle sağa yatmaktadır.

Saç stili olarak birebir benzeme de, başının duruş pozisyonu Troia'dan (Res. 48) ele geçen bir kadın başı ile benzerlik gösterir. Baş, belirgin bir biçimde Kat. No. 25'deki gibi sağa yatmıştır. Saçları *lampadion düğümü* stilindedir. Ortadan ayrık, gevşek ve dalgalı saçları tacın olduğu kısımda toplanmıştır. Yüz hatları özenli değildir. Bu parça Thompson (1963: 130) tarafından M.Ö. 3. yüzyıl modelini takiben, M.Ö. erken 2. yüzyılın köşeli yüz hatları stilinde yorumlanmıştır.

Kat. No. 25'deki Aprodite'nin tam olarak kaçıncı yüzyıla ait olduğu belirlenememiştir. Buluntu kontekstinde Hellenistik Dönem megara kaseleriyle birlikte ele geçmesi ve stilistik açıdan başını eğme hareketi Hellenistik Dönem'e ait olabileceğini göstermektedir.

Katalogda, Aphrodite olarak tanımlanan diğer parçaların sadece gövde kısımları mevcuttur ve hepsi çıplak betimlidir. Literatürde, çıplak Aphrodite'ler *"Doğulu Aphrodite"* olarak yer alır (Mrogenda 1990: 38). Bu tipteki örneklerin özellikle Küçük Asia'da Hellenistik Dönem içinde sevilen bir tip olduğu bilinmektedir. Kendi içinde farklılık göstermelerine rağmen, "Doğulu Aphrodite"in oturan pozisyonda tasvir edildiği görülmektedir (Res. 49). Çıplak yapılmış örneklerin yanında giyimli örnekler de ele geçmiştir. Tüm örnekler incelendiğinde, başlarında özenle süslenmiş diadem, ayaklarında ise altı kalın ve yüksek ölçekli sandal giydikleri görülmektedir. Çıplak örnekler kendi içinde iki gruba ayrılmıştır (Mrogenda 1990: 38):

- İlk gruba ait birçok örnek bulunmaktadır. Bir eli ile göğsünü tutan pozisyonunda olduğu için doğu tanrıçası "*Astarte"* ile ilişkilendirilmiştir.

- İkinci gruba ait örneklerde, kolların gövdeye sonradan takılmasıyla bir hareket sağlandığı düşünülmektedir.

Benzer örnekler literatürde farklı tanımlanmıştır. Tavukçu'ya göre (1999: 62) Troas Bölgesi'ndeki "Doğulu Aphrodite" M.Ö. 1. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Hellenistik Dönem boyunca oldukça popüler olan oturan pozisyondaki giyimli ve çıplak kadın figürleri arasında çıplak tasvirler giyimlilere göre genellikle daha fazladır. Nadiren, oturdukları taht gövdeden ayrı yapılmaktadır. Figürlerin eli genellikle bacak ya da göğüs üzerindedir. Bazıları, eklemeli ve vücuda ayrı biçimde takılabilen kollara sahiptir. Bu stildeki örnekler bazı kaynaklarda *"Doğulu Aphrodite"* yerine "*Hierodouloi"* olarak tanımlanmıştır (Thompson 1963: 87).

Literatürde, bu gruba ait örneklerle ilgili birçok yorum bulunmaktadır. Andrén'e göre (Thompson 1963: 87) bu heykelciklerin anlamı ve kullanım amacı basittir. Farklı çeşitlerde, yerel ve belli zamana ait olmalarına rağmen "bereket" ile ilişkili olup, Doğu'ya ait tanrıça kültlerini çağrıştırmaktadır. Bir eli göğsünde ya da bacağı üzerinde olan çıplak kadın tasvirlerinin Mezapotamya'da M.Ö. 3. bin kadar eskiye dayandığı bilinmektedir. Bu stildeki tasvirlerin bu dönemde bereketi simgeledikleri açıktır.

Léon Legrain ise; bu figürlerin Neolitik Dönem'deki gibi sıradan halkların basit kavramlarından meydana geldiğini ve yaşamın realistik taklitleri olduklarını ileri sürmektedir. Bu figürler, tapınak ya da yerleşimlerdeki yerel idolleri kopya etmek yerine öncelikli olmuştur. Diğerlerine göre de sayıca oldukça fazladırlar (Thompson 1963: 87).

Bunlar Yunanistan'ın Arkaik Dönemi'nde çeşitli biçimlerde olup, birbirine tamamen eklenebilen "oyuncak bebekler" olarak ortaya çıkmışlardır. "Oyuncak bebek" formundaki bu figür tipi, popüler olarak Arkaik Dönem'den başlayıp M.Ö. 4. yüzyıla kadar, başının içindeki delikten bir ip geçirilerek sallanabilen şekilde kullanılmıştır.

İskender Dönemi sonrasında konut mimarisindeki zarafetin artmasıyla, Delos örneklerinden de bilindiği gibi duvarlara nişler yapılmış, konutlar içinde küçük kutsal alanlar ile sunu mekanları yaratılmıştır. Bu yeni form kısa zamanda eskinin yerini alarak, M.Ö. 3. yüzyıl boyunca, Atina Agorası'ndaki çok sayıdaki örnekten tahmin edilerek, artmış ve sayısız hale gelmiştir (Thompson 1963: 88).

Bu örneklerin neden yerel kalmayıp, Arkaik Dönem oturan tanrıça tipinde olduğu gibi tahtlarıyla bir arada şekillendirilmedikleri sorusu henüz cevapsızdır. En olası yanıt, bu figürlerin oturdukları tahta yapıştırılmayıp hareket edebilen pozisyonda tasarlandıkları yönündedir. Bu yüzden, elbiselerinin giydirilip çıkartıldığı düşünülmektedir.

Persson, bu figürlerin birçok Yunan ve Mısır ikonografisinde olduğu gibi, en azından gerçek kıyafetleri ile tasarlandıklarını ileri sürmüştür. Çıplak oyuncak bebekler genellikle çocuklar tarafından giydirilmiştir. Aynı zamanda, özellikle erken dönemlerde, sahip oldukları kişiler tarafından bir kült ile ilişkilendirilmiştir (Thompson 1963: 88).

Bu tipteki figürler kutsal alan, ev ve ya tapınaklarda tanrıçalara sunulmuş, ölü hediyesi olarak hem ölüyü korumak hem de ölünün bundan sonraki yaşamında ona yardım etmek amaçlı satılmıştır. Antik Çağ'daki sıradan insanların inanç sistemindeki en temel ifade olan bu figürler, yerel batıl inançlar doğrultusunda daha karmaşık olan Olympia'lı kültlerle her zaman bir arada var olmuştur.

Bu figürler ayrıca M.Ö. 1. yüzyılda daha özenli yapılmış ve Roma Dönemi boyunca geleneksel "*Venüs*" formunda genellikle kamusal amaçlı kullanılmıştır (Thompson 1963: 89).

Bu tipteki örneklerle ilgili bilgiler kısaca özetlendiğinde; en erken Doğu figürleri olasılıkla kadın biçiminde ve başka bir tasvire gerek duyulmadan basit bir formda yapılmıştır. Yunanistan'da, Klasik Dönem'de birçok yerleşimde olduğu gibi asılan "oyuncak bebekler", genellikle kolları ve bacakları hareket edebilen dansçı, erkek, kadın, çıplak, giysili, genç, yaşlı, müzisyen ya da hetairai, olarak bireyselleşmişlerdir. Hellenistik Dönem'de ise kültlerle olan ilişkileri devam etmiştir (Thompson 1963: 89).

Bu figürlerdeki çıplaklık ve özenli süslemenin İsis sembolleriyle bağlantılı olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. "Doğulu Aphrodite"nin kendi doğallığını kaybetmeden bu sembolleri almış olduğu düşünülmektedir (Thompson 1963: 91).

Hala tartışma konusu olan bu tipin yayılımı belirli bir yerellik göstermez. Orta Yunanistan, Boeotia ve yakın çevresi, Korinth'de çok miktarda üretildikleri bilinmektedir. Korint'de, bir tabaka Aphrodite kültüyle ilişkilendirilse de tek bir örnek bu tanrıçaya tapınım olduğunu ispatlayamamıştır. Çünkü bu tip aynı zamanda yerleşimin farklı yerlerinde de yaygın olarak ele geçmiştir. Birkaç örnek Sicilya'daki *Paphian Aphrodite* kültünün olduğu büyük kutsal alandan ele geçmiştir. Eldeki buluntular ışığında bu tipin Aphrodite kültü ile bir ilişkisinin olup olmadığı kesin değildir. (Thompson 1963: 91).

Büyük İskenderiye koleksiyonundaki bir örnek büyük öneme sahiptir. Çünkü bu örnek, bu tipin oldukça büyük miktarda kullanıldığı merkezler olan Yunanistan ve Küçük Asia'nın dönem özelliklerini yansıtır. Yunanistan Anakarası'nın örnekleri basittir ve değişime uğramadan son bulmuştur. Doğu'da ise modaya uygun biçimde mücevherlerle süslenmiş büyük bir zenginlik söz konusudur. Bu durumu yansıtan en iyi örnekler Myrina, Smyrna ve yakın çevresi ile Delos'tan ele geçmiştir.

Bütün bulgulardan yola çıkıldığında bu tipteki örneklerin tek bir külte ait olmadığı düşünülmektedir. Antik prototip ve esas formlarından dolayı farklı yorumlara açıktırlar. Ayrıca koroplastlar ve farklı dönemlerde farklı kültlere tapanlar tarafından başlıca ana tanrıçaya adak yapılan bölgelerde kullanılmışlardır (Thompson 1963: 91).

Özetle katalogdaki çıplak kadın tasvirlerinin benzerleri bazı yayınlarda "Doğulu Aphrodite", bazı yayınlarda sadece Aphrodite kültüyle, bazı yayınlarda ise herhangi bir tanrıça olarak tanımlanmayarak tanrısal kültlerle ilişkilendirilmiştir. Assos terrakottalarıyla ilgili önceki çalışmalardan yola çıkılarak katalogdaki örneklerin "Doğulu Aphrodite" olarak tanımlanmasına karar verilmiştir.

Kat. No. 26 a-b (Res. 50–51) yukarıda tanımlanan "Doğulu Aphrodite" tanımına uymaktadır. Çıplak ve oturan pozisyonda tasvir edilmiştir. Karnında, oturma hareketinden kaynaklanan kıvrımı ve göbek deliği belirgindir. Sağ eli sağ göğsü, sol eli ise sol bacağı üzerindedir.

Bu parça aynı kodda M.S. 4. yüzyıla tarihlenen seramik parçaları, Geç Roma Dönemi'ne ait iki adet bronz sikkeyle beraber ele geçmiştir. Bu durum, Hellenistik Dönem stilinin Roma kopyası olabileceğini ileri sürmektedir. Fakat, birbirine yakın kodlarda hem siyah astarlı Hellenistik Dönem seramik parçaları, hem de yeşil sırlı Bizans seramik parçasının bulunması karışık bir kültür tabakasında olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, aynı koddaki buluntu kontekstiyle beraber değerlendirilmeye alınmamıştır.

Bu tipteki örneklerin özellikle Küçük Asia'da Hellenistik Dönem içinde oldukça yaygın olduğu göz önünde bulundurulsa, Kat. No. 26'yı da Hellenistik Dönem'e tarihlemek olası bir durumdur.

Kat. No. 27 a-b (Res. 52–53) bir önceki örnekle oldukça benzer bir "Doğulu Aphrodite" parçasıdır. Çıplak ve oturan pozisyondadır. Karın kısmında, oturma hareketinden kaynaklanan kat izleri belirgindir. Sağ eli sağ göğsü üzerinde, sol eli ise bacağı üzerindedir.

Anadolu'da belli bir dönem içinde oldukça yaygın olarak üretilen bu figürlerden Kat. No. 26 ve 27 ile benzeyen birçok örnek ele geçmiştir. Assos dışında benzer örneklerin ele geçtiği yerleşimler arasında Phokia (Res. 54), Troia (Res. 55–56), Myrina? (Res. 57), Smyrna, Kyme, Delos, Ainos, Pergamon (Töpperwin 1976: Lev. 37-Res. 229), Priene (Rumscheid 2006: Lev. 32-Res. 5) bulunmaktadır.

Res. 54'deki Phokia'dan ele geçen örnek çıplak kadın "Doğulu Aphrodite" olarak tanımlanmıştır. Sadece gövde kısmı mevcuttur. Çıplak ve oturan pozisyondadır. Besques tarafından (1972: 102) M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmiştir.

Res. 55'deki Troia'dan ele geçen örnek ise "Çıplak Hierodoules" olarak tanımlanmıştır. Hemen hemen tüme yakın bir parçadır. Melon saç stiline sahiptir. Oturan pozisyonda ve çıplak betimlenmiştir. Kat. No. 26 ve No. 27'in tersine sol eli sol bacağı üzerindeyken, sağ eli de sol göğsü üzerindedir. Saç stilinden dolayı Thompson (1963: 94) tarafından M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Troia'dan ele geçen bir diğer benzer örneğin (Res. 56) ise başı ve bacakları eksiktir. Bu parça da "Çıplak Hierodoules" olarak tanımlanmıştır. Gövdesinde, eksik olan kolların iliştirilmesi için herhangi bir delik yoktur. Çıplak ve oturan pozisyondadır. Karnında, oturma hareketinden kaynaklanan kat izleri belirgindir. Bu parça, yine Thompson (1963: 94) tarafından M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Assos ile benzerlik gösteren son örnek ise (Res. 57) Myrina'dan? ele geçmiştir. Katalogda sadece arka yüzün fotoğrafı mevcuttur. Figürün arka kısmı ve buhar deliği Kat. No. 27 ile oldukça benzer. Çıplak ve oturan pozisyondaki bu kadın heykelciği Besques (1963: d-IHA 170) tarafından küçük bir Aphrodite olarak tanımlanmıştır.

Benzer örneklerin M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmesinden yola çıkılarak, Kat. No. 27'ninde stilistik açıdan Hellenistik Dönem içine tarihlendiği düşünülebilir.

Kat. No. 28'deki (Res. 58) kadın heykelciğine ait çıplak torso Aphrodite olarak tanımlanmıştır. Daha önce Tolun (2002: 103) tarafından çalışılan bu parça sadece kadın gövdesi olarak yorumlanarak Hellenistik Dönem içine tarihlendirilmiştir. Figürün başı, kolları ve gövdesinin altı eksiktir.

Her ne kadar çıplak, oturan pozisyonda, sol eli sol göğsü üzerinde olsa da Kat. No. 26 ve 27'deki Aphrodite tasvirleriyle stilistik açıdan çok benzerlik göstermez. Bu yüzden "Doğulu Aphrodite" olarak tanımlanmamıştır. Oturma hareketinden kaynaklanan karnındaki kat izleri belirgindir. Buluntu kontekstinde Hellenistik Dönem megara kaseleriyle bir arada ele geçmesi, bu parçanın

tarihlenmesi hakkında ip ucu vermektedir. Hem Tolun'un çalışması hem de buluntu kontekstinden yola çıkıldığında Hellenistik Dönem'e ait olduğu söylenebilir.

Kat. No. 29'da (Res. 59) yer alan parça çıplak gövde olduğu için Aphrodite olarak tanımlanmıştır. Sadece gövde kısmı mevcuttur. Olasılıkla oturan? pozisyondadır. Göğüsleri, karnındaki kat izleri ve göbek deliği belirgindir. Gövdesinde pembe renkte astar kalıntısı kalmıştır. Bu parça çok küçük ve eksiktir. Belirli bir atribüsü yoktur. Hellenistik Dönemdeki çıplak kadın geleneğini yansıttığı düşünülmektedir.

Kat. No. 30 (Res. 60) bir önceki örnek gibi sadece çıplak bir kadın gövdesidir. Parçanın geri kalan kısmı eksiktir. Ön yüzünde göğüsleri, arka yüzünde ise sırt çukuru belirgindir. Kolları kırık olmasına rağmen, duruş pozisyonundan sağ kolunu yana açmış olabileceği düşünülmektedir. Çıplak bir kadın tasviri olduğu için Aphrodite olarak tanımlanmıştır. Önceki örneklerdeki gibi Hellenistik Dönem'e ait olduğu söylenebilir.

Katalog numarası 31 (Res. 61) olan çıplak tasvirli son Aphrodite'nin ise yine sadece gövde kısmı mevcuttur. Başı, kolları ve gövdesinin alt kısmı eksiktir. Göğüsleri belirgindir. Sol eliyle sol göğsünü alttan tutar pozisyondadır. Sol göğsü üzerinde tanımlanamayan fakat olasılıkla bir hayvana ait küçük bir kabartma bulunmaktadır.

Buluntu kontekstinde Terra Sigillata ve Geç Dönem Roma seramik parçalarıyla birlikte ele geçmesi Hellenistik Dönem stilinin bir Roma kopyası olabileceğini ileri sürmektedir. Fakat buluntu kontekstinin kodu bilinmemektedir. Kontekstin temizlik çalışmaları esnasında ele geçmesi tam bir tarihleme yapmayı engeller. Katalogdaki diğer Aphrodite'ler ile kıyaslandığında Hellenistik Dönem'e tarihlendiği söylenebilir. Bu parçanın tarihlendirilmesinde buluntu konteksti yerine analoji yapılması uygun bulunmuştur.

Son Aphrodite Kat. No.32 (Res. 62) diğer örneklere göre farklıdır. Bu parça olasılıkla Herme'yi? taçlandıran Aphrodite sahnesini betimler. Figürün belinden yukarısı ile Herme'nin başı eksiktir. Tanrıça ayakta duran pozisyondadır ve bir

payeye yaslanmıştır. Paye üzerinde Herme tasviri vardır. Giysilidir. Sol ayağı taşıyıcı, sağ ayağı ise öne atılmıştır. Bacak hareketinden kaynaklanan elbise kıvrımları belirgindir.

Bu parça ile oldukça benzer bir örnek Myrina'dan ele geçmiştir (Res. 63). Burada da Herme'yi taçlandıran Aphrodite tasviri yer alır. Tanrıça ayakta duran pozisyonda ve yarı çıplaktır. Sol ayağı taşıyıcıdır, sağ ayağı öne atılmıştır. Bir kaide üzerinde yükselen Herme'yi iki eliyle taçlandırmaktadır. Herme'nin yüz detayları belirgindir. Herme ile Aphrodite arasına tanrıçanın giysileri asılmıştır.

Webster'a göre (1959: 28); bu parça M.Ö. geç 2. yüzyıl öncesine tarihlenerek, benzer iki grup ile analoji şansına sahiptir. Arkaik özellikler gösteren Herme ve neredeyse insan boyutlarında olan bronz Eros heykelciği M.Ö. 2. yüzyıl heykeltıraşı Kalkedon'lu Boethos tarafından yapılmıştır. Diğeri ise Myrina'dan ele geçen küçük bir Herakles ile Herme terrakottasıdır. Herakles stil olarak M.Ö. 5. yüzyıl orjinalinden kopyalanmıştır, fakat Herme M.Ö. 4. yüzyıl Skopas üslubunda bir başa sahiptir.

Genellikle erken örneklerden kopyalanan ve Herme ile ayakta duran bu figürlerin M.Ö. 2. yüzyıl içinde popüler oldukları bilinmektedir (Webster 1959: 28).

Bu parça ile benzerlik gösteren, buluntu yeri belli olmayan fakat günümüzde Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde yer alan parçada (Res. 64), taçlandırma sahnesi yer almasa da Aphrodite ile Herme yan yana betimlenmiştir. "*Aphrodite Anadyomene*" olarak adlandırılan figürin yüksek ve dikdörtgen bir kaide üzerinde ayakta durup, saçlarını iki yanında tutar pozisyondadır (Tavukçu 1999: 92).

Tanrıçanın sağında üzerinde örtü bulunan bir amphora, sol yanında ise kare kaideli ve *ityuphallik* Herme yer almaktadır. Aphrodite'nin sağa dönük başında, saçların ortadan ikiye ayrılarak ince çizgilerle tel tel belirlenip, omuzlar üzerine indirildiği ve burada iki elle yanlara doğru açıldığı, avuçlardan sarkan saçların ise dirsekler hizasına kadar tomarlı bir şekilde aşağıya uzandığı gözlemlenmektedir. Dik duran üst gövdesine karşın, sağ bacağın yere sabit basılmasından dolayı alt gövdenin

hafif bir yaylanma yaparak göbekten itibaren sağ kalçaya doğru bir çıkıntı yaptığı, sol bacağın ise biraz yana doğru atılarak dizden öne, topuktan ise geriye çekildiği izlenmektedir. Böyle bir hareketle, baştan sol omuza, sol omuzdan sağ kalçaya ve oradan da sol ayakucuna doğru geniş bir "S" kıvrılmasının varlığı görülmektedir. Bütün bu stilistik özellikler değerlendirildiğinde bu parça Tavukçu (1999: 92) tarafından "*Aphrodite Anadyomene*" tipi olarak M.Ö. 1. yüzyıl içine tarihlendirilmiştir.

İki benzer örnekten yola çıkıldığında; Kat. No. 32'deki Aphrodite'nin Myrina örneği ile karşılaştırılması daha uygundur. Çünkü iki örnekte de taçlandırma sahnesi yer alır. Myrina örneği ile analojisi yapıldığında Kat. No. 32'in de M.Ö. 2. yüzyıl içine tarihlenmesi olasıdır. Ayrıca, parçanın yer aldığı aynı kodda Megara kaseleri ve Hellenistik *ungentarium*un bulunması yapılan tarihlemeyi destekler niteliktedir.

6.3. ARTEMİS

Arkeolojik buluntular ışığında Artemis kültünün sadece Anadolu ile sınırlı kalmayıp, Anadolu'dan Mezapotamya'ya, Suriye, Lübnan ve Filistin yoluyla Mısır'a, Ege adaları vasıtasıyla da Girit'e kadar bütün Akdeniz kıyılarını kapladığı, Yunanistan ve İtalya'ya da yayıldığı bilinmektedir. Toprak ve bereketi simgeleyen tanrıçaya her dönem ve her bölgede farklı adlar ve farklı biçimlerde tapınılmıştır.

Ana tanrıça olarak tanımlanan Artemis'in kökenleri Anadolu'da Çatalhöyük ve Hacılar kazılarıyla M.Ö. 6100 yıllarına kadar inmektedir. Tanrıçanın Phrygia, Lydia ve Girit kültlerinin etkisi altında çeşitli evreler geçirerek zamanla Ephesos'lu Artemis'e dönüştüğü açıktır (Erhat 2001: 59). Ephesos'da ele geçen Artemis heykelleri ise bu tanrıçanın Yunan kültürü dönemindeki aldığı biçimleri açık bir biçimde göstermektedir (Erhat 2001: 56). Ayrıca, İliada'da bahsedilen farklı efsanelerde de doğa güçleri ile hayvanlar hakimi "potnia theron" olarak gösterilmektedir.

Literatür çalışması öncesinde, elinde meşale tutarken betimlenen figürinlerin yer altı kültleriyle ilişkili olan Hekate, Demeter ya da Persephone'ye ait olduğu düşünülmüştür. İkonografik olarak bu tanrıçaların elinde genellikle meşale tutarken tasvir edildiği görülmektedir.

Artemis ikonografide oktanlığı ve avcı köpeği ile tasvir edilir. Fakat, Artemis'in Hekate ile arasında yakınlık ve benzerliğe sahip olduğu, hatta kimi bölgelerde bu iki tanrıçanın birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Özellikle Apollon, Artemis ve Hekate üçlüsünün Anadolu ile daha yakın ilişkili olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Mitolojide, Artemis figürünün ay tanrıçası Selene ve gecenin karanlık güçlerine egemen Hekate ile bir tutulması (Erhat 2001: 59), bazı yayınlarda ise Artemis'in özellikle Anadolu'da ve Hellenistik-Roma Dönemi içinde elinde meşale tutarken tasvir edilmesi üzerine eldeki meşaleli örneklerin Artemis olarak tanımlanmasına karar verilmiştir.

Kat. No. 33a-b'de (Res. 65–66) yer alan Artemis daha önce çalışılmıştır (Busse: 1996: 122). Figürinin gövdesi tümdür. Başı, kolları ve ayakları eksiktir. İnce ve uzun bir figürdür. Bacakları birbirine çapraz pozisyondadır. Elbisesinin arkası düzdür. Kısa *kitonu* diz hizasına kadar iner. Elbisesi, göğsünün altında kalın bir kemerle bağlanmıştır. Elbisesindeki kumaş detayları özenli şekillendirilmiştir.

Busse, bu parçanın Artemis ya da bir dansöz tasviri olduğunu ileri sürmüş ve iki benzer örnek ile karşılaştırmıştır. Bunlardan birisi Smryna'dan ele geçen ve M.Ö. 1. y.y. – M.S. 1. y.y. arasına tarihlenen bir parçadır. Diğeri ise bacaklarının çapraz pozisyonu ile benzetilen, Madrid Arkeoloji Müzesi Katoloğu'ndaki (Res. 68 a-b-c-) ve M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen üç heykelciktir (Busse: 1996: 123). Madrid kataloğundaki üç eser çalışmanın sonraki iki parçasıyla da karşılaştırılacaktır.

Artemis olarak tanımlanan bir sonraki parça Kat. No. 34 (Res. 67) elinde meşale tutar. Figürün sadece gövdesi mevcuttur. Başı, kolu ve bacakları eksiktir. Giyimlidir. Elbise kıvrımları belirgindir. Elbisesi, göğsünün altından başlayıp

dizlerinin altına kadar kıvrımlar oluşturur. Sol eli ile kolunun altındaki meşaleyi dikey olarak kavramıştır. El ve parmak detayları belirgindir.

Madrid Kataloğu'ndaki (Res. 68 a-b-c) üç adet heykelcik (Laumonier 1921: 159–160) Artemis olarak tanımlanmıştır.

Bu üç heykelcik Kat. No. 34 ile stilistik açıdan birtakım benzerlikler gösterir. Kat. No. 34'deki eksik bir parçadır. Yinede, elbise kıvrımları ve meşaleyi tutuş pozisyonuyla analoji yapılabilir. Res. 68'deki üç tanrıça bir bütün olarak değerlendirildiğinde; figürlerden ikisi meşaleyi dikey olarak sağ elinde, diğeri ise sol elinde tutmaktadır. Assos'daki figür meşaleyi sol eliyle ve dikey olarak kavramıştır. Üç örnek de meşaleye hafif yaslanarak, belinin altındaki hizada tutar. Bu pozisyon Kat. No. 34'de de belirgin bir biçimde görülmektedir. Hem bu üç örneğin hem de Assos örneğindeki figürün elbisesi göğüsleri altında toplanmış, kıvrımlar oluşturarak diz hizasına kadar inmiştir.

Kat. No. 34 stilistik açıdan benzemese de, elinde meşale tutmasıyla ikonografik açısından bir Troia örneği (Res. 69) ile karşılaştırabilir. Başı ve bacaklarının bir kısmı eksiktir. Burada yer alan Artemis bol kumaşlı bir *kiton* giymektedir ve himationu göğsünü çevrelemektedir. Meşaleyi vücuduna çaprazlama tutar. Sağ eli meşaleyi alttaki ucundan kavrar. Thompson'a (1963: 76) göre stil ve üretim açısından M.S. geç 1. y.y.-M.S. erken 2. y.y. arasına tarihlenir.

İkonografik olarak, meşale tutan bu küçük Artemis tasvirinin büyük boyutlu heykel olarak değil de terrakotta olarak başka yerleşimlerde ele geçtiği bilinmektedir. Meşale taşıyan Hellenistik Artemis tasvirinin sınırlı kapsamda yapıldığı, Koirnth'den ele geçen ve M.S. geç 1. y.y. ile 2. yüzyıllara tarihlenen Roma Artemislerinin bu tipi daha tam bir biçimde tasvir ettiği düşünülmektedir. Bu sahnenin aynı zamanda ters dönmüş bir biçimde bronz kandiller üzerinde de yer aldığı bilinmektedir (Thompson 1963: 76).

Yukarıda yapılan tanımlardan yola çıkıldığında Kat. No. 34'ün tarihlenmesinde Madrid Kataloğu'ndaki üç eserden yararlanılması daha anlamlıdır. Res. 68'deki örnekler M.Ö. 1. yüzyıla aittir. Stilistik benzerlikleri değerlendirildiğinde, Assos örneğinin Geç Hellenistik Dönem'e, olasılıkla M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.

Kat. No. 34 ile benzeyen fakat daha eksik bir parça olan Kat. No. 35 (Res. 70) yine bir Artemis tasviridir. Figürün sadece meşale kısmı mevcuttur. Bir önceki örnekte olduğu gibi sol eliyle kolunun altında meşaleyi kavramıştır. Fakat, önceki örnekte meşale bel hizasının altında tutulmuşken, burada eli daha yüksekte olasılıkla baş ya da boyun hizasındadır. Bu örnekte meşale ateşinin bulunduğu kısım görülmektedir. Meşalenin sazlardan örülmüş bölümü ve ucundaki ateşin yandığı kısım oldukça detaylı betimlenmiştir. Figürün el detayları da belirgindir.

Kat. No. 35'in önceki örnek gibi bir Artemis tasviri olduğu düşünülmektedir. Özellikle Geç Hellenistik Dönem meşaleli Artemis figürleriyle karşılaştırıldığında, bu döneme olasılıkla M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendiği söylenebilir.

6.4. OTURAN TANRIÇALAR

En erken örnekleri Samos'ta M.Ö. 8. yüzyılda görülen oturan kadın figürinleri Arkaik Dönem içinde geniş bir coğrafyada mezar ve adak hediyesi olarak kullanılmıştır (Kara 2001: 41). M.Ö. 5. yüzyılda ise bu figürlerin dönemin özelliklerini yansıtan başlarla üretilmeye devam edildiği görülmektedir. Bir insan ya da tanrıçalardan hangisini tasvir ettikleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır:

Oturan kadınların Atina'da M.Ö. 6. yüzyıl sonundan başlayıp, M.Ö. 460'lara kadar sevilerek betimlenip, Athena olarak tanımlandıkları bilinmektedir (Tolun 2002: 28). Paul'a (1959: 18) göre Atina Agorası'ndan ele geçen örneklerin göğsünde bulunan kırmızı şeridin yerini bazı örneklerde Gorgo başı aldığı için Athena'yı

simgelemektedir. Mrogenda (1990: 37) *"thronos"* yani bir tahtta oturanların üst tabakadan birisini, olasılıkla bir tanrıçayı temsil ettiğini yorumlamış ve Assos'daki bir terrakottanın göğsünde *"gorgo"* ya ait renk kalıntısından yola çıkarak bu tanrıçanın Athena olduğunu ileri sürmüştür. Sicilya'dan ele geçen bir grup oturan kadın, buluntu yerlerinden dolayı Demeter, Persephone ya da Aphrodite olarak tanımlanmıştır (Hommel 1991: 29).

Oturan kadın heykelciklerinde herhangi bir atribü olmadığı için, neyi temsil ettikleri hakkında kesin bir yargıya varmaktan kaçınılmaktadır. Işık (1980: 180), birçok Doğu İonia Arkaik ve Klasik oturan kadın figürininde atribü olarak polosun görüldüğünü ve başka bir atribüsü olmadığında mevcut kültle ilişkilendirilmelerini vurgulamıştır.

Klasik Dönem, M.Ö. 5. yüzyılda ise Arkaik Dönem oturan kadınları, saç şekli ve yüz oranları bakımından içinde bulunduğu dönemin özelliklerini yansıtacak biçimde üretilmiştir. Fakat, M.Ö. 4. yüzyılda oturan kadınların hala frontal bir pozisyonda olup M.Ö. 5. yüzyıl eserlerine oranla daha serbest duruşta tasvir edildikleri görülmektedir.

Arkaik ve Klasik Dönem'de bu figürinlerin tek kalıp tekniğinde üretildikleri bilinmektedir. Bu teknikteki içi boş örnekler Klasik Devir'de ortaya çıkmıştır. Fakat birden fazla kalıbın kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Oturan tanrıçalar poloslu ya da polossuz tasvir edilmiştir. Bu iki şekildeki örneklerde teknik açıdan bir fark yoktur. Bileklerine kadar inen ve sadece ayakların ön kısmının göründüğü bu tarzın, Geç Hitit ve Phryg kabartmalarında da uygulandığı bilinmektedir. Oturan heykelciklerin ayakları Didyma Brankhit heykellerinde olduğu gibi aynı hizada ve yan yanadır. Ayakların bu durumunun büyük ölçekli heykellerle aynı olduğu hatta boyutlarında farklılık olmasına rağmen birbirinin kopyası niteliğinde oldukları düşünülmektedir. Eller ise genellikle dizleri kavrar pozisyonda sadece konturları belirtecek biçimde tasvir edilmiştir (Bayburtluoğlu 1977: 4).

Oturan tanrıçaların elbisesinde birbirinden farklılıklar görülebilir. Fakat genelde tüm vücudu sarar. Cinsiyet farkını belli eden göğüsleri belli olmayacak derecede örter. Elbiseleri, hem poloslu hem de polossuz örneklerde Brankhit heykellerde olduğu gibi kalın ve ağır bir kumaştan yapılarak vücudu bir kıvrım oluşturmaksızın sarar (Bayburtluoğlu 1977: 5).

Brankhit heykellerde iki bacak arasında kalan dikey ya da paralel elbise kıvrımları, oturan tanrıçalarda genellikle belirtilmez. Oturdukları taht *"thronos"* olarak adlandırılır. Yine Brankhit heykellerdeki gibi yanlarda biraz belirginleşerek, arkada genellikle dikdörtgen formunda düz bir arkalıktan oluşur. Brankhit heykellerin erken örnekleriyle benzerlik gösteren bu tanrıçalardan yukarıdaki tanıma uygun olanları M.Ö. 560–550 arasına tarihlenir (Bayburtluoğlu 1977: 5).

Bu tipteki örneklerin belirli dönemlerde yoğun bir biçimde üretildiği ve oldukça geniş bir coğrafyada ele geçtiği görülmektedir. Assos ile benzerlik gösteren bazı yerleşimler şunlardır:

Erythrai'den (Res. 71) ele geçen örnek "oturan tanrıça" olarak tanımlanmıştır. Kadın tasviri olmasına rağmen göğsü ve dizi üzerindeki elleri çok belirgin değildir. M.Ö. 560–550 yılları arasına tarihlenir (Bayburluoğlu 1977: 41). Rodos'taki (Res. 72) örnek "oturan kadın" olarak tanımlanmıştır. M.Ö. geç 6. yüzyıla tarihlenir (Higgins 1959: 52). Olynthos'tan ele geçen parça (Res. 73) M.Ö. 6. yüzyılın sonuna (Robinson 1933: 55), Samos'tan ele geçen oturan tanrıça (Res. 74) M.Ö. 6. yüzyıl içine (Kara 2001: 42), Tarent'ten ele geçen parça (Res. 75) M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine (Mollard-Besques 1954: 60), Knossos'dan oturan kadın ise (Res. 76) M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenir (Higgins 1967: 60).

1988–1989 yılları Assos Nekropolü'nden ele geçen üç oturan tanrıça Mrogenda (1990: 37;Lev. 12; Res. 1–2–3) tarafından Geç Arkaik- Erken Klasik Dönem'in temsilcisi olarak nitelenmiştir. Res.2 ve Res. 3'deki terrakottalar hemen hemen Attik örnekler ile aynıdır. Res. 1'deki oturan tanrıça, yukarıda bahsedilen Sicilya'daki Persephone örneği ile oldukça benzemektedir. Bu örnek ve Sicilya

örneği ile karşılaştırılmış; en erken M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği, en geç ise M.Ö. 5. yüzyılın başına tarihlenmiştir. Res.2-3'deki tanrıçalar ise M.Ö. 5. yüzyıla aittir.

Yine Assos Nekropolü 55 No.'lu mezardan ele geçen iki oturan kadın Tavukçu (1999: 119; Lev. 20-Res. 78–79) tarafından Attika Bölge'si Athena örnekleriyle benzetilerek Athena olarak tanımlanmış ve M.Ö. 500–475 arasına tarihlenmiştir.

Katalogdaki bütün oturan tanrıçaların baş kısmı eksiktir. Bu yüzden polos, saç, yüz gibi stilistik özelliklerine göre tarihleme yapılamamıştır. Dört parçanın üçü tiyatro buluntusudur. Birbiriyle neredeyse aynı kalıptan çıkmış kadar benzerlik gösterirler. Aynı zamanda, üçü de masif kalıp tekniği ile yapılmıştır. Fakat, Assos Tiyatrosu'nun en erken Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olması (Akurgal 2000: 253), buradan ele geçen ve Arkaik Dönem özellikleri gösteren bu üç parçanın buluntu yeri ve kontekstlerine göre değerlendirilmelerini engeller. Diğer parça Nekropol buluntusudur. Diğer üç örnek ile hem stilistik, hem teknik (içi boş kalıp tekniği), hem de buluntu yeri bakımından farklılık gösterir.

Katalogdaki oturan tanrıçalar arasında farklılık gösteren Kat. No. 36 'daki (Res. 77) figürün dizlerinin yukarısı eksiktir. Bacakları birbirine bitişik, frontal pozisyondadır. Ayakları bir kaidenin üzerindedir. Ayak bileklerine kadar inen kalın bir elbise giyer. Sadece ayaklarının uç kısmı bellidir. Tahtın yanındaki kenarlıklar belirtilmiştir. İki bacağı arasına denk gelen elbise kıvrımı ise iki kazıma çizgilerle belirtilmiştir.

Aynı parça daha önce Tolun (2002: 107) tarafından çalışılarak M.Ö. 500–490 arasına tarihlendirilmiştir. Benzer örnekler ve özellikle önceki Assos örneklerinin tarihleme kritiğine göre bu tip buluntular Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem'e aittir.

Parçanın üretim tekniği içi boş kalıptır. İçi boş kalıp tekniğinin bu tipteki figürlerde Klasik Dönem'de kullanılmaya başladığı düşünülürse Kat. No. 36'nın Erken Klasik Dönem'e tarihlenmesi daha uygundur.

Kat. No.37'de (Res. 78) yine oturan tanrıça tasviri yer alır. Tanrıçanın baş kısmı eksiktir. Bir önceki örnekle benzer olarak ayakları bir kaide üzerinde ve ayak bileklerine kadar giysilidir. Elbisesi düzdür ve vücut hatlarını belli etmez. Belirgin olmasa da elleri olasılıkla bacaklarıyla birleşik pozisyondadır. Diğer örneklerle analoji yapılması sonucunda M.Ö. 6. yüzyıl sonu-M.Ö.5. yüzyıl başına tarihlendiği düşünülebilir.

Bir önceki örnekle aynı kalıptan çıkmış kadar benzer olan Kat. No. 38'deki (Res. 79) tanrıçanın baş kısmı yine eksiktir. Ayakları kaide üzerinde, elleri yanda bacaklarıyla birleşir. Düz olan elbisesi vücut hatlarını belli etmez. Stilistik olarak M.Ö. 6. yüzyıl sonu-M.Ö. 5. yüzyıl başına tarihlenebilir.

Kat. No. 39 (Res. 80) stilistik açıdan önceki iki örnekle benzer. Baş kısmı eksiktir. Ayakları kaide üzerinde, uzun ve düz elbiselidir. Elbisesi vücut hatlarını belli etmez. Diğer iki örnekle arasındaki tek fark yanda olan ellerin burada daha belirgin olmasıdır. M.Ö. 6. yüzyıl sonu-M.Ö. 5. yüzyıl başına tarihlendiği düşünülmektedir.

6.5. NİKE

Nike, Yunan mitolojisinde "zaferi" simgeler. İkonografide ise her zaman kanatlı ve uçan pozisyondaki kız olarak yer alır. Terrakottlarda da aynı şekilde kanatlı olarak belirli bir dönem sevilerek tasvir edilmiştir. Nike'nin, Hellenistik Dönem'de Aphrodite'den sonra en popüler figür olduğu düşünülmektedir (Walters 1903: 34).

Katalogdaki üç adet Nike'den ikisi stilistik olarak birbiriyle benzerlik gösterirken, diğeri oldukça farklıdır.

Kat. No. 40'da (Res. 81) yer alan Nike profilden olasılıkla bir hayvanın? üzerinde oturur pozisyonda tasvir edilmiştir. Sol kanadı baş hizasından başlayıp belinin altına kadar iner. Başı, sol kolu ve bacağı kabartma biçiminde belirtilmiştir. Sol kolu sol bacağı üzerindedir. Detayları belirtmek için kanadı alçak kabartma biçiminde tasvir edilmiştir. Kanadı, birbirine dikey ve yan yaya çizgilerden oluşan iki bölüme ayrılmıştır.

Kat. No. 40 ile analoji yapılabilecek bir kabartma Melos'daki bir mezar buluntusundan (Res. 82) ele geçmiştir. Fakat bu kanatlı figür Sfenks olarak tanımlanmıştır. Bu sahnede sfenks bir genci kaçırmaktadır. Kat. No. 40'daki gibi profilden betimlenmiştir. Higgins'e (1959: 166) göre M.Ö. 5. yüzyıla aittir. Melos örneği, tarihleme ya da stilistik benzerlikten ziyade, mitolojik kanatlı figürlerin profilden bir hayvan ya da bir nesne üzerinde tasvir edildiklerini göstermek açısından seçilmiştir.

Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde yer alan M.Ö. 2. yüzyılın sonu -1. yüzyılın başına tarihlenen bir bir kaz? üzerindeki Nike tasviri (Tavukçu 1999: Lev. 23-Res. 89) stilistik açıdan Assos ile benzerlik göstermese de, tasvir açısından benzer. Ayrıca, sadece Yunan Dünyası'nın geç dönemlerinde görülen bir hayvan üzerindeki çocuk tasvirine uygun olduğu düşünülmektedir. Bu parça, Troia'da aslan ya da farklı hayvanlar üzerindeki çocukların M.Ö. 2. yüzyıl sonu-M.Ö.1. yüzyıl başına tarihlenmesi, İtalya'daki bir örnekte ise bir kuşa binmiş çocuk figürünün M.Ö. 2. yüzyıl sonuna tarihlenmesinden yola çıkılarak değerlendirilmiştir.

Kat. No. 40'da yer alan Nike eksik olduğu, özellikle baş kısmı mevcut olmadığı için tam bir tarih vermez. Özellikle, başı eksik olduğu için gerçek anlamda bir stil kritiği yapılamamıştır. Fakat Tolun'un (1999: 11) bu parçayı Hellenistik Dönem'e tarihlemesi ve bir hayvan üzerindeki insan ya da kanatlı figürlerin Troas Bölgesi'nde M.Ö.2.yüzyıl sonu-M.Ö.1. yüzyıl başında tasvir edilmesinden yola çıkılarak, Kat. No. 40'daki Nike'nin Hellenistik Dönem'e ait olabileceği düşünülebilir.

Kat. No. 41'de (Res. 83) yer alan Nike bir önceki örnekle oldukça benzerlik gösterir. Figürün başı ve gövdesinin sağ yarısı eksiktir. Nike, profilden bir hayvan? üzerinde oturur pozisyondadır. Sol kanadı başı hizasından başlayarak belinin aşağısına kadar iner. Sol kolu ve bacağı kabartma biçiminde belirtilmiştir. Bir önceki örnekle arasındaki en belirgin fark, burada kanadın düz bir biçimde tasvir edilmiş olmasıdır.

Bu parça, buluntu yeri ve buluntu tarihinin belli olmaması yüzünden kontekstine göre tanımlanamamıştır. Fakat, stilistik özellikleri açısından bir önceki örnekle benzerlik gösterdiği için Hellenistik Dönem'e ait olabilir.

Katalogdaki son Nike, Kat. No. 42 (Res. 84), stilistik açıdan önceki iki örneğe göre farklıdır. Kanatlı kadın figürü cepheden tasvir edilmiştir. Belinin yukarı kısmının sağ tarafı mevcuttur. Başı ile gövdenin eksik olması tanım ve tarihlemeyi zorlaştırır.

Uzun saçı açısından ilginç bir örnek olmasına karşın, analoji yapılacak bir parçaya rastlanmamıştır. Saçları tek sıra örgülü biçimde koluna kadar iner. Boynu ve sırtının arkasında kanadı yer alır. Olasılıkla, sağ kolunu ileri uzatmış pozisyondadır. Gövde kısmı eksik olduğu için giyimli olup olmadığı belirgin değildir. Bu parça da buluntu yeri ve buluntu tarihi belli olmadığı için kontekstine göre değerlendirilememiştir. Bu yüzden, Kat. No. 41'in stilinden yola çıkılarak Hellenistik Dönem'e ait olduğu söylenebilir.

6.6. MOUSA

Mousa'nın kelime anlamı akıl, düşünce ve yaratıcılık gücü kavramlarını içeren "men" kökünden gelir. Latincesi ise *"Musa"*dır. Mousalar dokuz özdeş şarkılı bir korodur. İkili, üçlü ya da tek başına tek bir vücutta betimlendikleri görülse de zamanla her biri kendi bireyselliğini kazanmıştır (Webster 1959: 26). İkonografide,

Mousalar, dokuz esin perisi olarak sanatın farklı dallarını temsil ederler. Tanrıların bütün şenliklerinde şarkı söyleyip, dans ederken tasvir edilmişlerdir. İkonografide, bu dokuz esin perisinden korolu şiiri temsil eden "*Erato"* genellikle elinde lira ile betimlenir (Erhat 2001: 208).

Terrakotta literatüründe, lira ya da farklı bir müzik aleti çalan benzer kadın tasvirleri hem "Mousa" hem de "lira çalgıcısı" olarak tanımlanmıştır. Kat. No. 43'teki (Res. 85) müzisyen Mousa olarak tanımlanmıştır.

Sağ elinde bir lira tutar, sol eliyle de müzik aletini çalan pozisyonda tasvir edilmiştir. Küçük bir yüzü vardır. Yüz detayları çok belirgin değildir. Saçlarındaki dalga detayları küçük kazıma çizgilerle belirtilmiştir. Saçları geriye doğru taranarak olasılıkla "fiyonk düğüm" benzeri bir modelde toplanmıştır. Figürün sol kolunun yan kısmı kırktır.

Assos terrakottalarında müzisyen tasvirlerinin varlığı bilinmektedir. Res. 86'da yer alan parça 1989 Nekropol çalışmaları esnasında ele geçmiştir. Parçanın başı ve ayakları eksiktir. Mrogenda'ya (1990: 39) göre belirgin biçimde küçük ve ince olduğu için apliktir ve bir müzisyeni tasvir eder.

Müzik aleti olan lirası sol elinde, sağ eliyle ise liranın tellerine dokunur pozisyondadır. Bol kumaşlı ve uzun bir giysisi vardır. Sağ elinin altında kumaşın toplanmış olduğu görülmektedir. Elbise kıvrımlarının sol dizden sağ kalçaya doğru diagonel biçimli olması, bu müzisyenin yürüyen pozisyonda olduğunu göstermektedir.

Mrogenda (1990: 40), bu figürini tam anlamıyla tanımlamanın neredeyse imkansız olduğunu belirtmiştir. Çünkü, bu tip çok belirli bir dönemde sevilerek yaygın olarak tasvir edilmiştir. İlk bakışta elbisesinin şekli ve lirasıyla Apollon'u anımsatsa da, bu tipin çok uzun bir dönem boyunca kullanılmasına bağlı olarak bu gibi atribülerin, zamanla kaybolduğunu belirterek kesin bir tanım yapmaktan kaçınmış ve bu örneği en erken M.Ö. 3. yüzyılın sonuna tarihlemiştir.

Bu örneğin, Kat. No. 43 ile analaojisinin yapılmasının sebebi ikisinin de Assos'dan ele geçerek bir müzisyeni tasvir etmesidir. Res. 86'nın başının eksik olması gerçek anlamda bir stil kritiği yapmayı zorlaştırır. Res.86, lirasını sol elinde tutan bir erkek figürüyken, Kat. No. 43 lirasını sağ elinde tutan bir kadın figürüdür. Stilistik olarak aralarında bir takım farklılıklar bulunsa da Res. 86, Kat. No. 43'ün tarihlenmesine yardımcı olabilir. Tek benzerlik ikisinde nekropol buluntusu olup, lira çalmasıdır. Bu benzerlikleren yola çıkıldığında, Assos'da en azından Hellenistik Dönem'e tarihlenen müzisyen ve lira çalgıcısı betimlerinin varlığı, Kat. No. 43'ün de Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmesi hakkında fikir vermektedir.

Troia'dan ele geçen bir örneğin (Res. 87) Kat. No. 43 ile analojisi yapılabilir. Troia örneği bir müzik aleti çalar pozisyondadır. Tek stilistik benzerlik ikisinin de saç modeli ile bir müzik aleti çalan pozisyonda tasvir edilmesidir.

Res. 87'yi Thompson (1963: 106) kanatlı dansçı olarak tanımlanmıştır. *Khlamys* giymektedir. Saçları tacının üzerinde fiyonk düğüm benzeri bağlanmış melon stilindedir. Yuvarlak bir yüzü ve kısık gözleri vardır. Thompson'a göre M.Ö. geç 2. yüzyılın özentisiz stilindedir.

Bu tipteki örnekler ilk Heydemann tarafından (Thompson 1963: 102) "mantolu (örtülü) dansçılar" olarak tanımlanmıştır. Sayıları çok olan bu figürler mantolarına sıkıca sarılmış, hızla döner pozisyonda betimlenmektedir. Bu tip, doğulu dansçılarda olduğu gibi ilk defa M.Ö. 5. yüzyılda vazo resimleri üzerinde ortaya çıkmıştır. M.Ö. erken 4. yüzyılda ise bu tipteki örnekler genellikle mezarlardan ele geçmiştir. Fakat M.Ö. 4. yüzyıl içinde konutlardan ele geçen örneklerde mevcuttur.

Thompson'a göre (1963: 105) bir genç kızı anımsatan figürler de dahil olmak üzere bu mantolu dansçılar "Eros" ya da "Psykhe" olarak tanımlanmışlardır. Fakat bu tipteki örnekler mezar buluntusu olduğu için "cenaze" tipi olarak da adlandırılmıştır. Fakat Thompson, hem kanatlı hem de kanatsız olan örnekler aynı tipolojide olduğu için ciddi bir tanım yapılmasının doğru olmadığını düşünmektedir.

M.Ö. 4. yüzyıldan M.Ö. 1 yüzyıla kadar kutsal alanlardan ele geçen örneklerde zamanla herhangi bir temel değişiklik olmamıştır fakat Hellenistik Dönem boyunca yaşanan gelişimlerle zenginleşerek daha karmaşık bir hale dönüşmüşlerdir.

Bazı dansçı örneklerinde, mantoların sadece başları üzerine çekilmeyip aynı zamanda ağız, bazen de burun kısmını da kapatarak, sadece gözleri açıkta bırakacak biçimde örtüldükleri bilinmektedir. Bu pozisyon, M.Ö.3. yüzyıl gezginlerinin tanımları ışığında, günümüzde hala Yunanistan'da olduğu gibi sıcak ve tozdan korunmak için uygulanan bir tarz olarak yorumlanmıştır.

Frig kültürünün en karakteristik danslarını sıradan ya da ev kadınlarının yaptığı hatta bazılarının kendilerini, tanrıçaya hizmet etmek için bir rahibe ya da "hierodoulai" olarak adadıkları bilinmektedir. Literatür ve papirüslerde, tapınak dansçılarının Paphos ve Mısır'ın Ptolemik kentlerinde oldukça yaygın olduğu bahsedilmektedir. Mantolu dansçılar Priene, Paestum, Pergamon gibi tanrıçaların kutsal alanlarının bulunduğu yerleşimlerden çok sayıda ele geçmiştir. Bu durum, kült merkezleri ya da diğer dinsel ilişkilikleri gösterir niteliktedir. Lullies (Thompson 1963: 104) yakın zamanda yaptığı analizler sonucunda anlamlı bir yorumda bulunarak bu tipteki mantolu dansçıların Dionysos, Adonis, Demeter, Anadolulu Kybele ve Artemis gibi tüm uygun kültlerle ilişkili olabileceğini ileri sürmüştür.

Troia'daki Hellenistik Dönem'e ait sekiz adet parça, altarın bulunduğu kutsal alandan ve diğer üçü ise Kybele figürinleriyle bir arada yerleşimin kuzey yamacından ele geçmiştir. Thompson (1963: 104) bu bilgiler ışığında dansçı örneklerin belki de Demeter ya da Kybele kültü ile ilişkilendirilebileceklerini ileri sürmektedir.

Kat. No. 44 (Res. 88), Kat. No. 43 ile benzer olarak lira çalan bir Mousa tasviridir. Fakat, önceki örneğin tersine lirasını sol elinde tutan, sağ eliyle ise çalan pozisyondadır. Solda, lirasının üzerinde bir kanat tasviri yer alır. Saçları bir önceki örneğe göre daha özensiz olmakla beraber benzer stildedir. Küçük bir yüzü vardır.

Detayları belirgin değildir. Bir önceki örnekle benzer olarak tipolojik açıdan Hellenistik Dönem içine tarihlendiği düşünülmektedir.

Kat. No. 44, Troia'dan ele geçen bir müzisyen örneği ile karşılaştırabilir (Res. 89). Assos örneği ile stilistik açıdan olmasa da, bir müzisyeni tasvir etmesi açısından benzerlik gösterir. Thompson (1963: 107) tarafından "Kitharoidos" olarak tanımlanan figür sol elide kitarayı tutan, sağ eliyle ise çalan pozisyondadır. Baş kısmını saran bir himation ve kiton giymektedir. Giysisinin üzerindeki renk kalıntıları korunmuştur. Himation'u üzerinde beyaz astar, pembe ve mavi şeritler, kitonunda mavi şeritler, sandallarında ise kırmızı renk kullanılmıştır. Düz ve tek parça bir kaide üzerindedir. Olasılıkla ayakta duran pozisyondadır. Kitarasını bir sütun üzerine dayamıştır. Troia'daki Hellenistik konut içinde, olasılıkla M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen iki sikke ile beraber ele geçmiştir. Thompson (1963: 107) M.Ö. 3. yüzyıl stilinin, üretim ve teknik açısından M.Ö. geç 2. yüzyıl ya da M.Ö. erken 1.yüzyıl kopyası olduğunu ileri sürmüştür.

6.7. APOLLON

Kat. No. 45'de (Res. 90) yer alan gövde parçası bir erkeğe aittir. Başı ve gövdesinin alt kısmının eksik olması tam tanımı zorlaştırsa da, elinde kitara tuttuğu için Apollon olarak tanımlanmıştır. Erkek tasviri olması ve elinde kitara tutması ikonografik olarak Apollon'u anımsatmaktadır. Hiton ve himation giymiştir. Elbisesinin kumaş kıvrımları belirgindir. Sağ eli karnı üzerindedir. Sol eli de karnı üzerinde küçük bir kitara tutar. Parçanın buluntu konteksti olmadığı için tam tarihi belli değildir. Yayınlarda da bu parçayla analoji yapılacak bir örneğe rastlanmamıştır.

6.8. PAN

Kat. No. 46'da (Res. 91) yer alan baş olasılıkla Pan'ı tasvir etmektedir. Burnu dışındaki saç, göz ve ağız gibi diğer yüz detayları belirgin değildir. Başının solunda yer alan ve sonradan ekleme tekniğiyle yapılan küçük aplik kulağını, başının tam üzerindeki aplik ise boynuzu? tasvir eder. Parçanın orijinalinde, olasılıkla başının sağında bu küçük aplik simetrik olarak yer almaktaydı. Figürün başı 1/3'lük bir dönüşle sola yatmıştır.

Bu parça, ilk bakışta Louvre Müzesi'nde yer alan ve Küçük Asia'da bir yerleşimden ele geçen bir örnekle az da olsa benzerlik gösterir. Bu örnek, Besques tarafından (1972: Lev. 277-Res. h-D 1454) "Pan" olarak tanımlanmıştır. Saçları ve kulakları belirgindir. Başının üzerinde Kat. No. 46'daki gibi bir çıkıntı yer alır. Yine Assos örneğinde olduğu gibi yüzüne oranla biraz küçük ve yuvarlak bir burnu vardır. Fakat parçanın tarihlemesi bulunmamaktadır.

Res. 92 ile sadece "Pan" tasviri olmasından dolayı analoji yapılmıştır. Stilistik açıdan fazla benzerlik olmasa da, ilk bakışta iki figürde de birbirini anımsatan öğeler bulunmaktadır. Kat. No. 46'da yer alan parçanın buluntu kontekstine ulaşılamamıştır. Tarihleme açısından sadece Hellenistik Dönem stili olarak bilinen "başı yana eğme" pozisyonu yol gösterici olmuştur.

6.9. HERME

Kat. No. 47 (Res. 93) küçük ve dikdörtgen formunda bir Herme tasviridir. Herme'nin başı burnunun üst kısmından itibaren kırıktır. Gövdesinin alt kısmı ise *phallos* undan itibaren kırıktır. Yüzünde sadece sakalları belirgindir. Sakalları küçük kazıma çizgilerle belirtilmiştir. Diğer Herme tasvirlerinde olduğu gibi düz bir gövdesi vardır. Gövdesinin alt kısmında yer alan "*phallos*" u kabartma biçiminde yapılmıştır. Baş kısmı eksik olduğu için stilistik açıdan değerlendirilememiştir. Fakat

Troia'dan ele geçen iki Herme başı (Res. 94–95), bu stildeki tasvirler hakkında bilgi vermektedir.

Thompson (1963: 143) Herme tasvirlerinin Delos'ta çok miktarda ele geçtiğini belirtmiştir. Troia'da ise sadece sakallı ve kadın olarak iki tipte Herme tanımlamıştır. Literatürde, sakallı olan örnekler heykeltıraş Alkamenes'in ünlü Herme eserinden dolayı *"Alkamenes Tipi"* adını almıştır. Bu tipin yazıtlı kopyaları Pergamon ve Ephesos'dan ele geçmiştir. Pergamon ve Ephesos örnekleri hem birbiriyle hem de diğer kopyalarının mevcut olduğu birçok yerleşimdeki örnekler ile küçük farklılıklar gösterir.

Res. 94 yer alan Herme geniş bir saç bandı ile bağlanmış çelenk giyer. Alnının üzerinde iki sıra *salyangoz kabuğu* biçimli lüleleri vardır. Bu parça, Thompson'a göre (1963: 144) *Alkamenes Hermesi* Geç Hellenistik Dönem tipolojisine iyi bir örnek teşkil eder.

Erken örneklerde üç sıra olan *salyangoz kabuğu* lüleleri burada iki sıradır. Açık, köşeli gözleri, belirgin göz bebekleri, küçük ve büzülmüş dudakları gibi bazı stilistik özelliklerinden dolayı Arkaik örneklerden ziyade dönemine çağdaş olan modayı yansıtmaktadır.

Aslında, genel görünüşüyle Delos Hermeleri'ndeki dikdörtgen sakal, Pergamon örneklerindeki alçak alın gibi özellikleriyle geleneklere uygun mermer örnekler ile benzerlik gösterir. Pergamon tipinde sakal bir dizi uzun ve bükülmüş kıvırcıktan oluşurken, Troia'da Herme tasvirlerinde lüle biçimli sakal çeşitlenmiştir.

Bu farklılıklar Thopmson'a göre (1963: 144) koroplastlar tarafından dikkatsizce çok sayıda kopyalanan mermer varyasyonlardan kaynaklanır. Bu yüzden Thopmson, Res. 94'de yer alan örneği tek bir tipin temsilcisi olarak değerlendirmeye almamıştır. Başındaki çelengin formunun, Delos'tan ele geçen bir parçayla benzerliği göz önünde bulundurulduğunda bu tipin mekanik bir kopya olarak M.Ö. 2. yüzyılın ortasında üretildiği düşünülmektedir (Thompson 1963: 145).

Bir diğer Herme Başı (Res. 95) ise Roma podyumunun bir alt tabakasından ele geçmiştir. Başında kalın bir çelenk altında üç sıra lüle betimi yer alır. Bükümlü bıyığı, uzun ve gergin görünümlü sakalı ile Arkaik Dönem'e ait yüz özellikleri yansıtsa da paralel örnekleri ile buluntu konteksti açısından M.Ö. geç 1. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.

Thompson'a göre (1963: 145) Res. 94'e göre daha küçük bir örnektir. Fakat parçanın yüzeyinin iyi durumda olmaması birbiriyle yakın bir analojiyi engeller. Priene'den ele geçen daha iyi durumdaki benzer örnekler bu tipin M.Ö. 2. yüzyıl ortasına ait olduğunu gösterir. Parçanın dokusal özellikleri açısından yerel üretim olmadığı düşünülmektedir (Thompson 1963: 145).

Kat. No. 47'deki (Res. 93) parçanın baş kısmı eksik olduğu için tam bir stilistik değerlendirme yapılamamıştır. Kat. No. 47'de yer alan Herme'nin yukarıdaki tanım ve az da olsa belirgin olan sakalından yola çıkarak minyatür bir "Alkamenes Tipi" ni temsil ettiğini söylenebilir. Bu tipin ortaya çıkışı ve stilistik özellikleri Hellenistik Dönem içinde olduğu için Assos örneğinin de bu dönem içine tarihlendiği düşünülmektedir.

Kat. No. 48a-b (Res. 96–97) da yer alan parçanın baş kısmı eksik olduğu için stilistik ve tarihleme açısından tam anlamıyla değerlendirilememiştir. Kat. No 46 ile benzer olarak basit ve düz bir gövdesi vardır. Gövdesinin alt kısmında vücuduyla orantılı kabartma bir *phallos* betimi yer alır.

Parçanın ele geçtiği alan Nekropol olmasına rağmen tam buluntu yeri, tarihi ve konteksti belirli değildir. Bu durum tanımını zorlaştırmıştır. Baş kısmı eksik olduğu için tipolojik olarak da analoji yapılamamıştır. Bu nedenle kesin olarak hangi döneme tarihlendiği net değildir.

6.10. KANATLI TANRI/TANRIÇALAR

Katalogda yer alan son üç parça sadece kanat tasviridir. Çok küçük parçalar olduğu ve atribüleri olmadığı için tam anlamıyla hangi mitolojik tasvire ait oldukları tanımlanamamıştır. Bu kanat tasvirleri ikonografide kanatlı yer alan Eros, Nike v.b. birçok tanrı/tanrıçaya ait olabilir. Bu yüzden bu parçalar genel olarak "kanatlı tanrı/tanrıçalar" başlığı altında değerlendirilmiştir. Yunan sanatında, özellikle terrakottalarda en sık tasvir edilen kanatlı mitolojik karakterler Eros ya da Nike'ye aittir.

Yunan sanatının hemen hemen her dönemimde çocukların sevilerek tasvir edildiği bilinmektedir. Bu çocuk tasvirleri, genellikle kanat eklenerek "Eros"a dönüştürülmüştür. M.Ö. erken 5. yüzyıl içinde Eroslar, Aphrodite'nin etrafında çırpınan kanatlı küçük erkek çocukları biçimindedir. M.Ö. 5. yüzyıl ve sonrasında Eroslar, ölümlü kadınların evleri içinde "hizmetkar" konumundadırlar (Webster 1959: 26–27).

Zamanla Eroslar aşk, arzu, özlem v.b. duyguları tanımlayan fakat ayırt edilmesi zor, küçük erkek çocuk grubunu oluşturmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise Eros tamamen kendi "aşk" kimliğini kazanarak Psykhe (Ruh) ile özdeşleşmiştir. Psykhe'e de Eros gibi kelebek kanatlı küçük kız olarak tasvir edilmiştir (Webster 1959: 26–27).

Eldeki veriler ışığında, Eros özellikle Hellenistik Dönem tanrıları içinde oldukça popüler olan bir tanrıdır. Ayakta, oturan, uçan ya da bir hayvan üzerindeki sayısız tipleri birçok yerleşimden ele geçmiştir. Eros'un bir at, köpek ya da kuğu gibi bir hayvan üzerindeki tipleri başlıca Kyrenaika ve Güney İtalya'da görülmektedir (Walters 1903: 34).

Kat. No. 49a-b (Res. 98–99) yer alan parça bir figürinin sağ kanadına aittir. Olasılıkla Eros ya da Nike gibi mitolojik bir tasvire ait olup, uçan pozisyondadır. Sağ kanadının üzerinde, alçak kabartma biçimindeki kanat çizgileri belirgindir. İki sıra

yatay, küçük daire altında dikey olarak ve uzundan kısaya doğru yedi sıra kanat çizgisi vardır.

Bu parçanın buluntu yeri ve konteksti belli değildir. Sadece bir kanat betimi olması ve geri kalan kısmının eksik olması hem tanımı hem de tarihlemeyi zorlaştırmıştır. Analoji yapılacak bir örnek de mevcut değildir.

Pergamon'dan ele geçmiş olan (Res. 100) bir kanat parçası birebir benzemese de stilistik açıdan Kat. No. 49 ile benzerlik gösterir. Figürün sol kanadına ait olan parça Kat. No 49'daki gibi uçan pozisyondadır. Töpperwein (1976: Lev. 81-Res. 557) tarafından bir tanrı/tanrıça olarak tanımlanmamıştır. M.Ö. 1. yüzyıl içine tarihlenir.

Troia'dan ele geçen farklı bir örnek ise (Res. 101) "Eros Kanadı" olarak tanımlanmıştır. Özenli bir biçimde şekillendirilmiş küçük ve uçan Eros figürünün sol kanadına ait bir parçadır. Yapım tekniği ve dokusal özellikleri bakımından M.Ö. 3. yüzyılın ortasına tarihlenmektedir (Thompson 1963: 74).

Kat. No. 50'deki (Res. 102) kanat parçası olasılıkla mitolojik bir tasvire aittir. Çok küçük bir parça olduğu ve kontekstine ulaşılamadığı için tam tanımının yapılması zordur. Figürün sol kanadına ait bir parçadır. Kanat çizgileri çok belirsizdir. Kanadın altında olasılıkla bir müzik aletinin (kitara?) betimi yer alır. Kanatlı bir müzisyen tasviri olduğu düşünülse de parçanın geri kalan kısmı eksik olduğu için kesin olarak hangi tanrı/tanrıçaya ait olabileceği belirsizdir.

Kat. No. 51'de (Res. 103) yer alan son parça yine küçük bir kanat tasviridir. Olasılıkla uçan pozisyondaki mitolojik bir figürün sol kanadına aittir. Kanadın orta kısmında küçük ve yuvarlak biçimli daireler üzerinde kanat çizgileri betimlenmiştir. Küçük dairelerin sol tarafı ise yine enine dört yive ayrılmış şeritler ile kanatları vurgular. Bu parçanın da geri kalan kısmı ile buluntu kontekstine ulaşılamadığı için tam tanımı ve tarihlendirilmesi yapılamamıştır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İncelenen konunun kapsamı, 1985–2006 yılları arasında Assos kazılarından ele geçen ve mitolojik tasvirli olduğu düşünülen 51 adet terrakotta parça ile sınırlandırılmıştır. Katalogdaki parçalar, Assos Kazı Evi Deposu'ndaki etütlük malzeme arasından seçilmiştir.

Katalogda yer alan parçalar genellikle Nekropol buluntusudur. Fakat mezar dışında Tiyatro, Agora, Bouleuterion v.b. farklı buluntu yerlerinden ele geçen örnekler de bulunmaktadır. Kentte, konutların bulunduğu yerleşim bölgesi henüz kazılmadığı için sadece mevcut buluntu yerlerine göre bir değerlendirme yapılmıştır.

Parçaların genellikle eksik olması, birkaç parçanın buluntu yeri ile buluntu tarihinin belli olmaması bazı tanımlamaları zorlaştırmıştır. Ayrıca, bazı parçaların buluntu kontekstlerine ulaşılamamıştır. Bu yüzden tarihlemede seramik, sikke v.b. farklı malzemeden yararlanılamamıştır.

Buluntu kontekstinin belli olmadığı durumlarda, analoji yapılmış ve benzer örneklerin tarihlendirilmesi değerlendirmeye alınmıştır. Eksik parçalar olduğu için genel bir tanım yapılarak, kentte hangi yüzyıllarda hangi kültlerin sevilerek benimsenmiş olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Analojide, özellikle Troas Bölgesi ve genellikle Batı Anadolu'daki yerleşimlerden ele geçen örnekler değerlendirilmeye alınmıştır. Literatür çalışmasında katalogdaki bazı parçaların tipolojik açıdan Troia terrakottaları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, Assos terrakottalarının özellikle Hellenistik Dönem'de Troas Bölgesi ile uyumluluk içinde olduğu gözlemlenmiştir.

Katalogda yer alan parçaların 1/3'ü (E–9) aynı renktedir. Parçalar genelde kırmızımsı renk tonlarında olup, renk açısından uyumluluk gösterir. Katkı maddelerine göre incelendiklerinde; parçaların hemen hemen hepsi mika katkılıyken,

neredeyse yarısının taşçık katkılı olduğu gözlemlenmiştir. Sadece iki parça katkısız kil özelliği taşırken, genellikle orta sertlikte kil hamuru kullanılarak üretildikleri tespit edilmiştir.

Seçilen parçaların büyük bir çoğunluğu Hellenistik Dönem'e tarihlenmiş ve böylelikle bu dönemdeki süreklilik belgelenmiştir. Katalogda yer alan parçalarda Klasik Dönem'de (M.Ö.5 ve 4.y.y.) bir kesinti bulunmaktadır. Fakat konu ile ilgili bir başka çalışmada (Tolun 2002: 133) Assos'taki mezarlardan M.Ö. 5. y.y. başından, M.Ö. 4. y.y.'ın ilk yarısına tarihlenen yoğun terrakotta ele geçtiği bilinmektedir.

Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ve terrakottalar kronolojik olarak değerlendirildiğinde; Assos'da Geç Arkaik Dönem'den başlayarak (M.Ö. 6. y.y.sonu), Geç Hellenistik Dönem'e (M.Ö.1.y.y.) kadar hemen hemen kesintisiz tarihleme veren buluntu gözlemlenmiş, bu tarihler arasında Assos'da terrakotta kullanımının yoğun olduğu sonucuna varılmıştır.

Athena Tapınağı'ndan yola çıkıldığında kentte Arkaik Dönem'de Athena kültü olduğu bilinmektedir. Troas Bölgesi'nde az ele geçen fakat genellikle Assos'taki mezarlardan ölü hediyesi olarak ele geçmiş olan Athena figürinlerinin varlığı, kentteki Athena kültünü arkeolojik verilerle de ispatlamış durumdadır (Tavukçu 1999: 249). Ayrıca, Assos ve çevresinde en çok görülen tanrıça tipinin Athena olduğu, Orta Arkaik Dönem ile Orta Klasik Dönem arasında oldukça popüler olarak betimlendiği (Tavukçu 1999: 253) yapılan diğer araştırmalar sayesinde bilinmektedir.

Fakat, atribülere bakıldığında katalogdaki parçalar arasında kesin olarak Athena olarak tanımlanmış terrakotta bulunmamaktadır. Arkaik Dönem sonu, Klasik Dönem başına tarihlendirilen oturan tanrıçaların atribüsü olmaması durumunda kentin mevcut kültüyle ilişkilendirilmesinden yola çıkıldığında (Işık 1980: 180), bu örneklerin Athena'yı temsil ettiği düşünülebilir.

Antik kaynaklara göre Troas Bölgesi'ndeki en önemli ve en erken kült merkezlerinden birisi İda Dağı'ndaki Kybele kültüdür (Thompson 1963: 77; Töpperwein 1976: 34). Tavukçu'ya göre (1999: 247) Kybele kültü bölgede en erken M.Ö. 1. binden itibaren mevcuttur ve Kybele kültünün Anadolu kökenli olması üretimin yerel olduğuna, dolayısıyla da bir ihtiyaca yani bir külte işaret etmektedir.

Troas Bölgesi'nde genellikle kırsal alanlardan ele geçen Kybele figürinleri bu tanrıçanın daha çok açık havada tapınım gördüğüne işaret etmektedir. Evciler-Pınarlıtaş, Tenedos, Priene ve Troia'daki yoğun Kybele buluntusu, tapınağı olmasa da tanrıçanın bu yerleşimlerdeki kültünü göstermektedir (Tavukçu 1999: 247).

Assos'da da özellikle Hellenistik Dönem'e tarihlenen çok sayıdaki Kybele figürini tanrıçanın bu dönemde kentte sevilerek tapınım gördüğünü ispatlar niteliktedir. Assos'dan ele geçen ve Orta Hellenistik Dönem'e tarihlenen eksik bir yazıtta Kybele festivalinden bahsedilmektedir (Cook 1973: 338). Dolayısıyla, kentteki Kybele kültü yazılı kaynaklar sayesinde belgelenmiştir. Yazıtta sözü geçen festival ve yoğun Kybele figürinleri göz önünde bulundurulduğunda, Arkaik ve Klasik Dönem'de Assos'ta benimsenen Athena kültünün yerini Hellenistik Dönem'de Kybele'ye bıraktığı düşünülmektedir.

Ayrıca, Aphrodite'nin Troas Bölgesi'ndeki terrakottalar arasında en çok tasvir edilen tanrıça olduğu bilinmektedir. Mezar ve tümülüslerden çok sayıda ele geçen Aphrodite, tanrıçanın ölü kültüne yönelik bir tapınım görerek evlerde de saygı gördüğünü göstermektedir (Tavukçu 1999: 248).

Assos'ta da ele geçen Aphroditelerin özellikle "Doğulu Aphrodite" ve mezar buluntusu olması, kentte yine Hellenistik Dönem içinde doğu kökenli ve yerel kültlerin benimsenerek, tanrıçanın ölü kültüne yönelik tapınım gördüğüne işaret etmektedir.

Assos'ta terrakottaların yerel üretim olup olmadığı tam anlamıyla ispatlanamamıştır. Terrakotta üretimine işaret eden kalıplar henüz ele geçmese de bu derece yoğun buluntu olması ve yerel kültlerin sevilmesi kentteki üretimi ispat edebilir. Ayrıca konuyla ilgili farklı çalışmalarda (Tavukçu 1999: 254; Tolun 2002: 136), Assos'ta terrakotta üretiminin yapıldığı ileri sürülmektedir.

KATALOG

Kat. No. 1: KYBELE

Assos Nek. 1992; Yük: 6,1cm., Gen: 3,2cm., Der: 2.3cm., kötü pişmiş, orta sertlikte katkısız kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş), sağ kulağı ve gövdesi eksik.

Saçları düz ve ortadan ikiye ayrılmıştır. Başında polosu yer alır. Kaş ve göz bebekleri çok belirgin değildir. Uzun ince bir burnu ve küçük dudakları vardır. Elmacık kemikleri çıkıktır. Sol kulağında yuvarlak bir küpe tasviri yer alır.

Tarih: (Erken?) Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 2: KYBELE

Assos Nek. 1996; Yük: 6,3cm., Gen: 5,0cm., Der: 2,3cm., kötü pişmiş, orta sertlikte çok az taşçık katkılı kil, (Renk E-8), kalıp tekniği (içi boş), gövdesi eksik, yüzündeki kırık iki parça birleştirilmiş.

Saçları dalgalı ve ortadan ikiye ayrılmıştır. Başında uzun ve mazgallı polosu yer alır. Yüz detayları çok belirgin değildir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 2. yüzyıl)
Analoji: Töpperwein 1976: Lev.33- Res. 199

Kat. No. 3: KYBELE

Assos Batı Nek. 2005; Yük: 5,2cm., Gen: 3,5cm., Der: 0.9cm., kötü pişmiş, dış yüzeyinde kalker tabakası, sert ve az mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş), gövdesi eksiktir.

Başında düz bir polos vardır, polosun üst kısmı kırıktır. Saçları ve yüz detayları çok belirgin değildir.

Tarih: Erken Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yüzyıl)
Analoji: Thompson 1963: Lev.11-Res. 36

Kat. No. 4: KYBELE

Assos Nek. 1998; GV 257–258 / 282-283, Env. No. 6, Yük: 6,7cm., Gen: 3,3cm., Der: 2,0cm., orta sertlikte katkısız kil, (Renk F-10), kalıp tekniği (içi boş), başının sağ kulak hizası ve gövdesi eksiktir.

Saçları düz ve ortadan ikiye ayrılmıştır. Başında uzun ve mazgallı polosu vardır. Kaş ve göz bebekleri çok belirgin değildir. Burnu yüzüne oranla biraz büyüktür. Sol kulağında küpe? tasviri bulunmaktadır.

Tarih: (Geç?) Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 5: KYBELE

Assos Nek. 1996; Yük: 6,9cm. Gen: 4,2cm., Der :1,4cm., kötü pişmiş, sert, yoğun taşçık ve mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş?), başındaki polosunun sağ kısmı ile gövdesi eksiktir.

Polosun üst kısmı kırık olmasından dolayı tam formu belirsizdir. Saçları dalgalı, tek sıra ve ortadan ayrıktır. Saçının üzerinde bir *stephane* yer almaktadır. Hafif dolgun bir yüzü vardır. Kaşları çok belirgin değildir. Çekik gözleri, düz burnu, belirsiz fakat küçük bir ağzı bulunmaktadır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 6: KYBELE

Assos Tiy. 2001; CX, Bul.No. 189, Yük: 8,2cm., Gen: 5,9cm., Der: 2,7cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, sert ve az mika katkılı kil, (Renk E-7), kalıp tekniği (içi boş), arkada buhar deliği, polusun üst kısmı ve gövdesi eksiktir.

Saçları düz ve ortadan ikiye ayrılmıştır. Kulak ve yüz detayları oldukça belirsizdir. Bir örtü altında mazgallı formdaki yüksek polosu, başının alt kısmında çıkıntı yapar.

Tarih: Geç Hellenistik Dönem (M.Ö. 1. yüzyıl)
Analoji: Thompson 1963: Lev.12-Res. 46

Kat. No. 7: KYBELE

Assos Baz.? 1996; Yük: 5,6cm., Gen: 4,6cm., Der: 1,9cm., kötü pişmiş, sert, çok az mika ve taşçık katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş?), polosun sol üst kısmı ve gövdesi eksiktir.

Saçları yatay ve dalgalı olarak kulak hizasına kadar iner. Kaş, göz detayları belirsizdir. Burnunun sağ kısmı kırıktır. Dolgun yüz hatları vardır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 8: KYBELE

Assos Antik Yol 2003; Yük: 4,7cm., Gen: 3,1cm., kötü pişmiş, orta sertlikte, az taşçık ve az mika katkılı kil, (Renk F-9), kalıp tekniği (masif), polosunun üst kısmı ve gövdesi eksiktir.

Saçları alnının üzerinde, tek sıra olarak ortadan ikiye ayrılmıştır. Başında mazgallı polosu yer alır. Dolgun yüzlü ve küçük ağızlıdır. Burnu kırıktır. Göz bebekleri ve kaşları belirsizdir.

Tarih: Geç Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 9: TAHTTA OTURAN KYBELE

Assos Nek. 1995; Yük: 5,2cm., Gen: 5,9cm., Der: 1,0cm., sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk F-10), kalıp tekniği (içi boş), başı, gövdenin sol kısmı ile gövdenin alt kısmı eksiktir.

Oturan pozisyondadır. Tahtın sağ kanadı belirgindir. Giysilidir, *kitonun'*un altındaki *himationu'*nun boyun kısmı "v" şeklindedir, elbise kıvrımları belirgindir. Göğsünde başı cepheden, gövdesi profilden uzanmış bir aslan kabartması yer alır.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yüzyıl)
Analoji: Thompson 1963: Lev. 9-Res. 21; Busse 1996: Lev. 23-Res. 6

Kat. No. 10: TAHTTA OTURAN KYBELE

Assos Nek. 1995; Yük: 6,10cm., Gen: 6,5cm., kötü pişmiş, sert ve mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş), başı ve gövdenin alt kısmı eksiktir.

Stilistik açıdan Kat. No. 9 ile oldukça benzerdir. Oturan pozisyonda ve giysilidir. Elbise kıvrımları belirgindir. *Kiton*'un altındaki *himation*'unun boyun kısmı "v" şeklindedir. Göğsünde başı cepheden, gövdesi profilden uzanmış bir aslan kabartması yer alır.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yüzyıl)
Analoji: Thompson 1963: Lev. 9-Res. 21; Busse 1996: Lev. 23-Res. 6

Kat. No. 11: KYBELE

Assos, Nek. 1993; BIX**,** Env. No. 38, Yük: 3,5cm., Gen: 4,1cm., orta sert, az mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş), başı ve gövdenin alt kısmı eksiktir.

Sağ eli sağ göğsü üzerindedir. El detayları belirgindir. Giysisinin boyun kısmı "v" şeklindedir ve göğsünün altında bir kuşakla düğümlenmiştir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yüzyıl)
Analoji: Tavukçu 1999: Lev. 3-Kat. No. 11; Thompson 1963: Lev. 7-Res. 17

Kat. No. 12: KYBELE

Assos Nek. 1993; AVII, Env. No.122, Yük:3,2cm., Gen: 3,8cm., orta sertlikte az mika katkılı kil, (Renk E-8), kalıp tekniği (içi boş), başı ve gövdenin alt kısmı eksiktir.

Stilistik açıdan Kat. No. 11 ile benzerdir. Sağ eli sağ göğsü üzerindedir. Giysisinin boyun kısmı "v" şeklindedir ve göğsünün altında bir kuşakla düğümlenmiştir. Elbise kıvrımları belirgindir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yüzyıl)
Analoji: Tavukçu 1999: Lev. 3-Kat. No. 11; Thompson 1963: Lev. 7-Res. 17

Kat. No. 13: KYBELE KABARTMASI

Assos, Batı Nek. 2006; Taş Döşeli Yol, Yüzey Buluntusu, Yük: 4,9cm., Gen: 7,0cm., sert, çok mika ve taşçık katkılı kil, (renk E-9), kalıp tekniği (masif), başı ve gövdenin alt kısmı eksiktir.

Alçak kabartma şeklinde giysili bir gövde parçasıdır. Elbisesinin boyun kısmı "v" şeklindedir. Giysisi aşağıya doğru kıvrımlar oluşturur. Sol eli ile sol göğsünü tutar, sağ eli ise karnı üzerindedir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yüzyıl)
Analoji: Besques 1972: Lev. 124-Res. a-D 586

Kat. No. 14a-b: KYBELE ASLANI

Assos Nek. 1993; A VIII, Yük: 10.1cm., Gen: 5.1 cm., kötü pişmiş, orta sertlikte az mika ve taşçık katkılı kil, (Renk E-10), kalıp tekniği (içi boş), tanrıçanın oturduğu tahtın ayak kısmına ait parçadır.

Tahtın ön kısmındaki sol ayak üzerinde cepheden aslan kabartması yer alır. Aslanın yeleleri alçak kabartma tekniğinde yapılmıştır. Aslanın başı üzerinde Kybele'nin giysi kıvrımları yer alır. Bu parçanın orjinalinde Kybele, olasılıkla tahtta oturan pozisyondadır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: Rumscheid 2006: Lev. 3-Res. 2

Kat. No. 15: KYBELE ASLANI

Assos Nek. 1996; Bizans Duvarı, Bul. No. 189; Yük: 7.9cm., Gen: 4.3cm., Der: 1.3cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, kötü pişmiş, orta sert, mika katkılı kil, (Renk G-8), kalıp tekniği (içi boş), tanrıçanın oturduğu tahtın sağ? tarafına ait olan parçanın bir kısmı mevcuttur, parçanın geri kalan kısmı eksiktir.

Kybele'nin oturduğu tahtın sağ ayağı üzerinde cepheden aslan başı kabartmasıdır. Detayları çok belirgin değildir.

Tarih: Hellenistik Dönem?
Analoji: -

Kat. No. 16a-b: KYBELE ASLANI

Assos, Buluntu Yeri ve Buluntu Tarihi Belli Değildir; Yük: 6.4cm., Gen: 5.0cm., Der: 1,5cm., kötü pişmiş, orta sertlikte, taşçık katkılı kil, (Renk F-8), kalıp tekniği (içi boş), tanrıçanın oturduğu tahtın sağ ayağına ait bir parça mevcuttur, parçanın geri kalan kısmı eksiktir.

Kybele'nin oturduğu tahtın sağ ayağı üzerinde, cepheden aslan başı kabartması yer alır. Aslanın yele ve yüz detayları çok belirgin değildir. Aslanın başı üzerinde olasılıkla tanrıçanın sağ eli ile tutmuş olduğu *omphalos* tasviri yer alır.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö.3.yüzyıl?)
Analoji: -

Kat. No. 17a-b: KYBELE ASLANI

Assos Agora 1999; CIV a-k/1-5, Bul. No.221; Yük: 5,1cm., Gen: 2,4cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, orta sert, çok mika katkılı kil, (Renk C-10), kalıp tekniği (içi boş?), tanrıçanın oturduğu tahtın sol? ayağına ait parçadır, geri kalan kısmı eksiktir.

Kybele'nin oturduğu tahtın sol ayağında cepheden bir aslan başı kabartmasıdır. Aslanın yüz detayları çok belirgin değildir.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: Thompson 1963: Lev. 9-Res. 23

Kat. No. 18: KYBELE ASLANI

Assos Tiy. 1993; Yük: 5,4cm., Gen: 2,3cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, orta sert, az mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş?), olasılıkla Kybele ile ilişkili aslanın bir parçasıdır.

Kybele'nin yanında duran ya da tanrıçanın oturduğu taht üzerinde cepheden aslan başı kabartmasıdır. Detayları özensiz çalışılmıştır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 19: KYBELE HEYKELCİĞİNE AİT PARÇA

Assos Batı Nek. 2006; Taş Döşeli Yol, Yüzey Buluntusu, Yük: 4,0cm., Gen: 3,6cm., kötü pişmiş, orta sert, taşçık ve çok mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş?), bir aslan başı üzerine basan sağ ayağa aittir. Parçanın geri kalan kısmı eksiktir.

Detaylar özensiz çalışılmıştır. Tanrıça, sağ ayağı ile cepheden bir aslan başı üzerine basmış pozisyonda tasvir edilmiştir. Ayağa ait detaylar belirginken, aslanın yüz detayları belirsizdir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem
Analoji: Naumann 1983: 274

Kat. No. 20: KYBELE HEYKELCİĞİNE AİT PARÇA

Assos Nek., Buluntu Tarihi Belli Değildir; Yük: 7,2cm.,Gen: 3,4cm., kötü pişmiş, orta sert, yoğun mika ve taşçık katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (masif), *omphalos*u tutan el ile bilek kısmı mevcuttur, parçanın geri kalanı eksiktir.

Sağ? eli baş parmağıyla omphalosun kenarını, avucun içi ile de kabı kavrar. Omphalos kabartma olarak tasvir edilmiştir fakat detayları belirgin değildir.

Tarih: Klasik-Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 21: KYBELE HEYKELCİĞİNE AİT PARÇA

Assos Nek. 1990; Yük: 4,8cm., Gen: 2,1cm., kötü pişmiş, orta sert, az mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (masif), *omphalos*u tutan el ile bilek kısmı mevcuttur, parçanın geri kalanı eksiktir.

Sağ eli baş parmağıyla omphalosun kenarını, avucun içi de kabı kavrar. Detayları belirgin değildir.

Tarih: Klasik-Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 22: KYBELE HEYKELCİĞİNE AİT PARÇA

Assos Nek. 1986?; Yük: 5,7cm., Gen: 2,8cm., kötü pişmiş, orta sert, az mika katkılı kil, (Renk D-10), kalıp tekniği (masif), omphalos'u tutan sağ el mevcuttur, parçanın geri kalan kısmı eksiktir.

Kybele'nin sağ eline ait bir parçadır. Dirseğin yukarısındaki giysisi belirgindir. El ve parmak detayları belirsizdir. Avucunun içinde omphalos tutar.

Tarih: Klasik-Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 23: KYBELE HEYKELCİĞİ

Assos Nek. 1995; Yük: 8,5cm., Gen: 6,5cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, kötü pişmiş, orta sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk E-10), kalıp tekniği (içi boş?), sağdaki figürün başı ve sağ bacağı kırıktır. Soldaki figürün ise gövdesinin üst kısmı ile bacakları eksiktir.

Oturan pozisyondaki? grup heykelinde sağdaki figür olasılıkla Kybele'dir. Giysisi boynunda "v" şeklindedir. Belinde kuşağı, kuşağın altındaki kıvrımlı etekleri diz hizasına kadar iner. Figürün sol bacağındaki kıvrılma hareketi belirgindir. Sağ eli ile omphalos tutar. Solda yer alan figür sol eliyle Kybele'nin eteğini tutarken, sağ elini ise Kybele'nin boynuna dolamıştır.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö.3.yüzyıl?)
Analoji: -

Kat. No. 24: APHRODİTE

Assos Bou 2003; 326/E-F-G/VI-VII-VIII, Env. No.2003/11, Bul. No. 12; Yük: 3,5cm., Gen: 2,5cm., orta sertlikte, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (masif), sadece baş kısmı mevcuttur. Parçanın gövdesi eksiktir.

Fiyonk düğüm biçimli saç modeli vardır. Saçları ortadan ikiye ayrılmış ve başının üstünde fiyonk benzeri bir biçimde düğümlenmiştir. Kaş ve göz detayları çok belirgin değildir. Düzgün bir burnu, küçük etli dudakları vardır.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö.3.yüzyıl)
Analoji: Rumscheid 2006: Lev. 25-Res. 3–4; Thompson 1963: Lev. 43 -Res. 204

Kat. No. 25: APHRODİTE

Assos Nek. 1995; Yük: 3,9cm., Gen: 2,6cm., orta sertlikte, taşçık katkılı kil, (Renk F-9), kalıp tekniği (masif), başının üst kısmında küçük bir parça ile gövdesi eksiktir.

Ortadan ayrık ve kıvırcık modeldeki saçları başının üstünde toplanmıştır. Saçını bant ya da taç benzeri bir nesne çevrelemektedir. Oval yüz hatları vardır. Başı 1/3'lük bir dönüş hareketiyle sağa yatmaktadır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: Thompson 1963: Lev. 44 -Res. 206

Kat. No. 26: DOĞULU APHRODİTE

Assos Şehir İçi Sondajı 1994; H IX f-k/1-5 K-5, Bul. No. 47, Yük: 3,9cm., Gen: 1,9cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, orta sertlikte, mika katkılı kil, (Renk F-10), kalıp tekniği (içi boş), arkasında buhar deliği vardır, sadece gövdesi mevcuttur.

Çıplak ve oturan pozisyonda tasvir edilmiştir. Karnında, oturma hareketinden kaynaklanan kıvrım ile göbek deliği belirgindir. Sağ eli sağ göğsünü, sol eli ise sol bacağını tutmaktadır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: Besques 1972: Lev. 128-Res. a-D 609; Besques 1963: Res. d-IHA 170; Thompson 1963: 94; Lev. 17-Res. 58; Lev. 18-Res. 61; Töpperwin 1976: Lev. 37-Res. 229; Rumscheid 2006: Lev. 32-Res. 5

Kat. No. 27a-b: DOĞULU APHRODİTE

Assos Nek. 1985; E II-III H II, Yük: 3,1cm., Gen: 1,7cm., kötü pişmiş, orta sertlikte az mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş), arkasında küçük ve oval buhar deliği vardır, sadece gövde kısmı mevcuttur.

Kat. No. 26a-b ile benzerdir. Çıplak ve oturan pozisyonda tasvir edilmiştir. Karnında, oturma hareketinden kaynaklana kat izleri belirgindir. Sağ eli sağ göğsü, sol eli ise sol bacağının üzerindedir.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: Besques 1972: Lev. 128-Res. a-D 609; Besques 1963: Res. d-IHA 170; Thompson 1963: 94; Lev. 17-Res. 58; Lev. 18-Res. 61; Töpperwin 1976: Lev. 37-Res. 229; Rumscheid 2006: Lev. 32-Res. 5

Kat. No. 28: APHRODİTE (ÇIPLAK TORSO)

Assos Nek. 1992; İ VII g/8, Yük: 7,0cm., Gen: 6,2cm., Der: 2,5cm., sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk A-9), kalıp tekniği (içi boş?), sadece gövde kısmı mevcuttur.

Aphrodite'yi tasvir ettiği düşünülen parçanın sadece gövdesi (torsosu) mevcuttur. Çıplak tasvir edilmiştir. Oturan pozisyondadır. Oturma hareketinden kaynaklanan karnındaki iki kat izi belirgindir. Sol eli sol göğsünü tutmakta, sağ elini ise olasılıkla sağ yana doğru açmaktadır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 29: APHRODİTE (ÇIPLAK TORSO)

Assos Nek. 1995; Yük: 5,0cm., Gen: 3,5cm., Der: 1,9cm., sert, az mika katkılı kil (Renk E-9, gövdenin üzerinde pembemsi H-7 renginde astar kalıntısı), kalıp tekniği (içi boş?), sadece gövde kısmı mevcuttur.

Çıplak tasvir edilmiştir. Karnındaki kat izi, göbek deliği ve göğüsleri belirgindir.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 30: APHRODİTE (ÇIPLAK TORSO)

Assos Nek. 2003; 4 no.lu tali kapı önü, Yüzey Buluntusu, Env. No. 2003/09, Yük: 3,7cm., Gen: 4,0cm., kötü pişmiş, sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk F-9), kalıp tekniği (masif), sadece gövdesi mevcuttur.

Ön yüzünde göğüsleri, arka yüzünde ise sırt çukuru belirgindir.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 31: APHRODİTE (ÇIPLAK TORSO)

Assos Tiy. 1996; Yük: 6,9cm., Gen: 5,5cm., orta sertlikte, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk F-10), kalıp tekniği (içi boş?), sadece gövde kısmı mevcuttur.

Çıplak tasvir edilmiştir. Gövdesindeki göğüs detayları belirsizdir. Sol eli sol göğsünü alttan tutar pozisyondadır. Sol göğsünün üzerinde tanımlanamayan fakat olasılıkla bir hayvana ait küçük bir kabartma yer alır.

Tarih: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 32: HERMEYİ TAÇLANDIRAN APHRODİTE

Assos Nek. 1990; K IX c/1, Yük: 9,7cm., Gen: 5,8cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, (Renk F-8), kalıp tekniği (içi boş?), ayakta duran figür ve yanındaki Herme'nin gövde kısmı mevcuttur. Parçanın geri kalan kısmı eksiktir.

Ayakta duran figür bir payeye dayanmıştır. Paye üzerinde Herme tasviri yer alır. Sol ayak taşıyıcıdır. Sağ ayağı öne atılmıştır. Bacağını öne atma hareketinden kaynaklanan giysi kıvrımları belirgindir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 2. yüzyıl)
Analoji: (Webster 1959: Res. 53; Tavukçu 1999: Lev. 12 – Res. 48

Kat. No. 33a-b: ARTEMİS

Assos Nek. 1992; AIX a-e/6–10, Env. No. 38a-b,Yük: 6,5cm.,Gen: 2,4cm., (Renk D-5), kötü pişmiş, çok mika ve taşçık katkılı yumuşak kil, kalıp tekniği (içi boş), arkada buhar deliği bulunmaktadır. Figürün gövde kısmı tamdır. Baş, kol ve ayakları eksiktir. Gövdesine ait kırık iki parça birleştirilmiş.

İnce ve uzun bir figürdür. Bacakları birbirine çapraz pozisyondadır. Giyimlidir. Kısa *kitonu* dizleri hizasındadır.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 1. yüzyıl)
Analoji: Laumonier 1921: Lev. 80-Res. 1–2–3

Kat. No. 34: ARTEMİS

Assos Batı Nek., 2005; Bul. No. 150, Yük: 8,5cm., Gen: 4,4cm., Der: 1,3cm., Kötü pişmiş, orta sert, az mika ve taşçık katkılı kil, (Renk E-10), kalıp tekniği (içi boş), figürün sadece gövdesi mevcuttur. Baş ve ayakları eksiktir.

Elbiseli bir kadın figürüdür. Sol eliyle kolunun altındaki meşaleyi dikey olarak kavramış pozisyondadır. Elbisesi göğsünün altında kıvrımlar oluşturarak diz hizasına kadar inmektedir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 1. yüzyıl)
Analoji: Laumonier 1921: Lev. 80-Res. 1–2–3; Thompson 1963: Lev. 6-Res.11

Kat. No. 35: ARTEMİS

Assos Nek. 1996; k VII a-e /1-5/ a/3-105, Bul. No. 303, Yük: 13,2cm., Gen: 3,7cm., Der: 1,7cm., kötü pişmiş, sert, az mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (içi boş), sadece meşale ve meşaleyi tutan el kısmı mevcuttur.

Kat. No. 34 ile benzerdir. Sol eli ile sazlardan örülmüş meşaleyi tutmaktadır. Bir önceki örnekten farklı olarak meşaleyi üst kısmından kavramıştır. Meşale ile figürün el detayları belirgindir.

Tarih: Hellenistik Dönem (M.Ö. 1. yüzyıl)
Analoji: Laumonier 1921: Lev. 80-Res. 1–2–3

Kat. No. 36: TAHTTA OTURAN TANRIÇA

Assos Nek. 1993; K VII k-6, Env. No. 238+258, Yük: 6,1cm., Gen: 4,0cm., kötü pişmiş, orta sert, taşçık ve mika katkılı kil, (Renk D-10), kalıp tekniği (içi boş), oturan kadın figürünün dizlerinden yukarısı ve tahtının sol kenarı eksiktir. Kırık iki parçası birleştirilmiştir.

Olasılıkla bir tanrıçayı tasvir eden ve tahtta oturan kadın figürü uzun elbiselidir. Elbise kıvrımları kazıma çizgilerle belirtilmiştir.

Tarihleme: Erken Klasik Dönem
Analoji: Bayburtluoğlu 1977: 41-Lev.6-Res.1; Higgins 1959: 52-Lev. 14-Res.74; Higgins 1967: 60-Lev. 23 D; Robinson 1933: 55-Lev. 25-Res. 194; Kara 2001: 42-Lev. 16-Res. 43; Mollard-Besques 1954: 60-Lev. 41-Res. B390

Kat. No. 37: TAHTTA OTURAN TANRIÇA

Assos Tiy. 1990; 3. Dilim, Yük: 5,5cm., Gen: 2,9cm., Kötü pişmiş, orta sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk H-6), kalıp tekniği (masif), figürün sadece baş kısmı eksiktir. Gövdesinin geri kalan kısmı tamdır.

Olasılıkla bir tanrıçayı tasvir eden ve tahtta oturan kadın figürü uzun elbiselidir. Dümdüz, uzun ve vücut hatlarını belli etmeyen elbisesi ayak bileklerine kadar inmektedir.

Tarihleme: M.Ö. 6. yüzyıl sonu – M.Ö. 5. yüzyıl başı.
Analoji: Bayburtluoğlu 1977: 41-Lev.6-Res.1; Higgins 1959: 52-Lev. 14-Res.74; Higgins 1967: 60-Lev. 23 D; Robinson 1933: 55-Lev. 25-Res. 194; Kara 2001: 42-Lev. 16-Res. 43; Mollard-Besques 1954: 60-Lev. 41-Res. B390

Kat. No. 38: TAHTTA OTURAN TANRIÇA

Assos, Tiy. 1996; Doğu giriş tonozu içi, döşeme üzeri hafriyatı, Bul. No. 560, Yük: 5,4cm., Gen: 1,9cm., orta sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk C-9), kalıp tekniği (masif), figürün sadece baş kısmı eksiktir. Gövdesinin geri kalan kısmı tamdır.

Kat. No. 37 ile stilistik açıdan oldukça benzerdir. Bu örnekte de olasılıkla bir tanrıçayı betimleyen kadın figürü tahtta oturan pozisyondadır.

Tarihleme: M.Ö. 6. yüzyıl sonu – M.Ö. 5. yüzyıl başı.
Analoji: Bayburtluoğlu 1977: 41-Lev.6-Res.1; Higgins 1959: 52-Lev. 14-Res.74; Higgins 1967: 60-Lev. 23 D; Robinson 1933: 55-Lev. 25-Res. 194; Kara 2001: 42-Lev. 16-Res. 43; Mollard-Besques 1954: 60-Lev. 41-Res. B390

Kat. No. 39: TAHTTA OTURAN TANRIÇA

Assos Tiy. 2001; Yük: 5,3cm., Gen: 2,5cm., kötü pişmiş, dış yüzeyi kalkerli, sert, mika katkılı kil, (Renk F-9), kalıp tekniği (masif), figürün sadece baş kısmı eksiktir. Gövdesinin geri kalan kısmı tamdır.

Stilistik açıdan Kat No. 37 ve Kat. No. 38 ile oldukça benzerdir. Diğer iki örnekte de olduğu gibi tanrıçayı betimleyen figür tahtta oturan pozisyondadır. Uzun elbiselidir, el, göğüs ve elbise detayları belirgin değildir.

Tarihleme: M.Ö. 6. yüzyıl sonu – M.Ö. 5. yüzyıl başı.
Analoji: Bayburtluoğlu 1977: 41-Lev.6-Res.1; Higgins 1959: 52-Lev. 14-Res.74; Higgins 1967: 60-Lev. 23 D; Robinson 1933: 55-Lev. 25-Res. 194; Kara 2001: 42-Lev. 16-Res. 43; Mollard-Besques 1954: 60-Lev. 41-Res. B390

Kat. No. 40: NİKE

Assos Nek. 1992; AIX, Yük: 5,9cm., Gen: 6,0cm., orta sert, mika katkılı kil, (Renk E-), kalıp tekniği (masif?), figürün başı ve gövdesinin sağ kısmı eksiktir.

Profilden olasılıkla bir hayvanın? üzerinde oturan pozisyondadır. Sol kanadı başının hizasından başlayarak belinin aşağısına kadar iner. Başı, sol kolu ve sol bacağı kabartma biçimindedir. Alçak kabartma biçiminde olan kanadı ise kabartma çizgilerle belirtilmiştir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem
Analoji: Higgins 1959: 166; Lev. 79-Res. 612

Kat. No. 41: NİKE

Assos, Buluntu Yeri ve Buluntu Tarihi Belli Değildir; Yük: 6,10cm., Gen: 3.8cm., kötü pişmiş, orta sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk H-6), kalıp tekniği (masif), başı ile vücudunun sağ yarısı mevcut değildir.

Kat. No. 40 ile stilistik açıdan benzemektedir. Profilden bir hayvanın? üzerinde oturur pozisyondadır. Kanadı başının hizasından başlayıp belinin altına kadar inmektedir. Sol kolu sol bacağı üzerindedir ve kabartma biçiminde belirtilmiştir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem
Analoji: Higgins 1959: 166; Lev. 79-Res. 612

Kat. No. 42: NİKE

Assos, Buluntu Yeri ve Buluntu Tarihi Belli Değildir; Yük: 7,2cm., Gen: 6,3cm., orta sert, az mika katkılı kil, (Renk F-10), kalıp üretimi (içi boş), başı, gövdenin sol kısmı ile alt kısmı eksiktir.

Figür cepheden betimlenmiştir. Figürün sağ kısmında, boynunun arkasından kanadı çıkarak omuz hizasına kadar inmektedir. Kanadının altındaki sağ kolu dirsek hizasına kadar belirgin fakat orantısızdır. Sağ kolu üzerinde uzun saç örgüsü tasvir edilmiştir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem
Analoji: -

Kat. No. 43: MOUSA

Assos Nek. 1992; VIII f-4? ~80cm., Bul. No. 656-660, Yük: 4.3cm., Gen: 3,7cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, kötü pişmiş, orta sert, mika katkılı kil, (Renk F-9), kalıp tekniği (içi boş), gövdesinin alt kısmı eksiktir.

Müzik aleti çalan kadın figürüdür. Figür sol eli ile sağ tarafından tuttuğu liri çalmaktadır. Liri başının hizasından beline kadar iner. Saçları geriye doğru taranarak olasılıkla *"fiyonk düğüm"* benzeri bir modelde toplanmıştır. Yüz detayları belirsizdir. Kat. No. 44 ile benzer olarak, olasılıkla orijinalinde sol kolunun yanında bir kanat tasviri yer almaktadır.

Tarihleme: Hellenistik Dönem
Analoji: Mrogenda 1990: 39-Lev. 12-Res. 6; Thompson 1963: 106; Lev. 23-Res. 88

Kat. No. 44: MOUSA

Assos Baz. 1996; Apsis dışı kuzeydoğu bölümü,Yük: 4.5cm., Gen: 3,7cm., orta sert, mika katkılı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (masif), sadece bacaklarının olduğu kısım eksiktir.

Kitara çalan kadın figürüdür. Sol tarafında kitaranın üzerinde bir kanat tasviri yer alır. Sol elinde kitarayı tutan, sağ eliyle ise çalan pozisyonda betimlenmiştir. Saç ve yüz detayları belirsizdir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem
Analoji: Thompson 1963: 107; Lev. 26-Res. 102

Kat. No. 45: APOLLON

Assos Batı Nek. 2006; c-7, Yük: 5,6cm., Gen: 4,4cm., kötü pişmiş, orta sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk F-10), kalıp tekniği (masif?), sadece gövde kısmı mevcuttur.

Olasılıkla bir müzik aleti çalan erkek figürüdür. Üst üste iki kat giysilidir. Elbise kıvrımları belirgindir, iki eli de karnının üzerinde tasvir edilmiştir. El detayları belirgindir. Sol eli ile bir müzik aleti, olasılıkla kitara? tutmaktadır.

Tarihleme: Hellenistik Dönem?

Analoji: -

Kat. No. 46: PAN

Assos Tiy. 1993; Yük: 2,3cm., Gen: 2,1cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, kötü pişmiş, sert, mika katkılı kil, (Renk H-7), kalıp tekniği (masif), sadece baş kısmı mevcuttur. Gövdesinin geri kalan kısmı eksiktir.

Pan olduğu düşünülen figürün yüzünde burnu dışındaki saç, göz ve ağız detayları belirsizdir. Kulak hizasında, başının solunda yer alan küçük yuvarlak aplik parçası olasılıkla kulağını tasvir eder. Orijinalinde olasılıkla başının sağında da bu aplik simetrik olarak mevcuttur, başının tam üzerinde küçük yuvarlak bir aplik daha yer almaktadır. Bu aplik olasılıkla boynuzunu? betimlemektedir. Figürinin başı 1/3'lük dönüşle sola yatmıştır.

Tarihleme: Hellenistik Dönem?
Analoji: Besques 1972: Lev. 277-Res. h- D 1454

Kat. No. 47: HERME (ALKAMENES TİPİ)

Assos Şehir İçi 1993; GVIII e/9-6.90m., Yük: 4,6cm., Gen: 2,0cm., dış yüzeyinde kalker tabakası, sert, mika katkılı kil, (Renk F-8), kalıp tekniği (içi boş?), sadece gövde kısmı mevcuttur, başının üst yarısı ve *phallosu* nun alt kısmı eksiktir.

Küçük ve dikdörtgen formunda minyatür bir Herme figürüdür. Herme'nin yüzündeki sakal gibi detaylar kazıma çizgilerle vurgulanmıştır. *Phallos*u ise kabartma olarak belirtilmiştir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem (M.Ö. 2. ya da M.Ö. 1. yüzyıl)
Analoji: Thompson 1963: 145; Lev. 50-Res. 299–300

Kat. No. 48a-b: HERME

Assos Nek. Buluntu Tarihi Belli Değildir; Yük: 11,7cm., Gen: 3,0cm., Der: 2,7cm., orta sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk G-9), kalıp tekniği (içi boş), gövdesinde ön ve arka yüze ait iki kırık parça birleştirilmiştir, baş kısmı eksiktir.

Gövdesi stilistik açıdan Kat. No. 47 ile benzerdir. Dikdörtgen formunda dümdüzdür fakat bir önceki örneğe göre daha büyük boyuttadır. Gövdesinin alt kısmında yer alan *phallosu* kabartma olarak belirtilmiştir.

Tarihleme: Hellenistik Dönem?
Analoji: -

Kat. No. 49a-b: KANATLI TANRI/TANRIÇA

Assos, Buluntu Yeri ve Buluntu Tarihi Belli Değildir; Yük: 2,4cm., Gen: 5,0cm., kötü pişmiş, orta sert, mika katklı kil, (Renk E-9), kalıp tekniği (masif), figürün sadece sağ kanat parçası mevcuttur.

Olasılıkla mitolojik tasvire, bir tanrı ya da tanrıçaya ait figürün sağ kanadının üzerinde alçak kabartma ile kanat çizgileri belirtilmiştir. İki sıra yatay küçük daire altında dikine, uzundan kısaya doğru yedi sıra kanat çizgilerinin tasviri yer almaktadır.

Tarihleme: -
Analoji: Töpperwein 1976: Lev. 81-Res. 557; Thompson 1963: Lev. 5-Res. 5

Kat. No. 50: KANATLI TANRI/TANRIÇA

Assos Nek. 1992; I VIII, Yük: 4,0cm., Gen: 4,3cm., Der:1,3cm., sert, mika ve taşçık katkılı kil, (Renk F-8), kalıp tekniği (içi boş), sadece sol kanat parçası mevcuttur.

Olasılıkla mitolojik tasvire, bir tanrı ya da tanrıçaya ait olan figürün sol kanadı üzerinde yer alan kanat çizgileri çok belirsizdir. Kanadın hemen altında olasılıkla bir müzik aleti (kitara?) tasviri yer almaktadır.

Tarihleme: -
Analoji: -

Kat. No. 51: KANATLI TANRI/TANRIÇA

Assos Nek. 1992; 3 IX, Yük: 3,4cm., Gen: 4,7cm., Der: 1,3cm., orta sert, mika katkılı kil, (Renk F-9), kalıp tekniği (içi boş), sadece sol kanat parçası mevcuttur.

Olasılıkla mitolojik tasvire, bir tanrı ya da tanrıçaya ait olan figürün sol kanadının orta kısmında sekiz adet küçük ve yuvarlak daire mevcuttur. Kanat çizgileri dairelerin üzerinde dikey olarak betimlenmiştir. Dairelerin sol tarafı ise enine dört yive ayrılmış şeritler ile vurgulanmıştır.

Tarihleme: -
Analoji: -

KAYNAKÇA

AKURGAL, Ekrem

2000 Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları.

BACON, H. F. J. CLARKE ve R. KOLDEWEY

1902 İnvestigations at Assos.

BAYBURTLUOĞLU, Cevdet

1977 Erythrai II. Pişmiş Toprak Eserler. Ankara: TTK Yayınları.

BESQUES, Simone

1972 Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs Etrusques et Romains III, II. Paris: Louvre Müzesi.

1986 Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs Etrusques et Romains IV, I. Paris: Louvre Müzesi.

1992 Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs Etrusques et Romains IV, II. Paris: Louvre Müzesi.

BOARDMAN, John

1995 Greek Sculpture. The Late Classical Period.

BUSSE, Friederike

1996 'Hellenistische Terrakotten I', Ausgrabungen in Assos 1992. AMS XXI, 99–126.

COOK, J.M.

1973 The Troad.

ERHAT, Azra

2001 Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

HIGGINS, A. Reynold

1959 Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities I. Londra: British Müzesi.

1967 Greek Terracottas.

1969 Greek Terracotta Figures.

HOMMEL, P.

1991 Antike Kleinkunst aus der Archaeologischen Instituts der Universitaet Frankfurt.

IŞIK, FAHRİ

1980 Koroplastik von Theangela und Ihre Beziehungen zu Ostionien Zwischen 560 und 270 v. Chr. İstMitt Beiheft 21.

KARA, N.

2001 "Das Ostionische Frauenbild in der Archaischen Zeit". Olba IV, 41–43.

LAUMONIER, Alfred

1921 Catalogue de Terres Cuites du Musée Archéologique de Madrid.

MOLLARD-BESQUES, Simone

1954 Catalogue Raissone des Figurines et Reliefs. En Terre-Cuite Grecs, Etrusques et Romaines I. Epoques Prehellenique, Geometrique, Archaique et Classique. Musee National du Louvre.

1963 Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs Etrusques et Romains II. Myrina. Paris: Louvre Müzesi.

MROGENDA, Ute

1990 "Die Figürlische Terrakotten" Ausgrabungen in Assos. AMS II, 35–54.

NAUMANN, Friederike

1983 İkonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst.

PAUL, E.

1959 Antike Welt in Ton.

ROBINSON, D.

1933 Excavations at Olynthus VII. The Terracottas of Olynthus Found in 1931.

RUMSCHEID, F.

2006 Die Figürlichen Terrakotten von Priene. Archaeologische Forschungen 22.

SALTUK, Secda

1997 Arkeoloji Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.

SERDAROĞLU, Ümit

1995 Assos (Behramkale). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

SMITH, R.R.R

2002 Hellenistik Heykel. (Çev. Ayşin Yoltar Yıldırım). İstanbul: Homer Yayınları.

STRABON

2005 Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV. (Çev. Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

TAVUKÇU, Y. Ali

1999 Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri (İ.Ö.1375-İ.S.395). (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

THOMPSON, Dorothy Burr

1963 Troy. The Terracotta Figurines of the Hellenistik Period III.

TOLUN, Veysel

2002 Assos Batı Nekropolü 1988–1994 Kazılarında Bulunan Pişmiş Toprak Heykelcikler. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOPPERWEIN, Eva

1976 Terrakotten von Pergamon. Pergamenische Forschungen III.

UÇANKUŞ, Hasan Tahsin

2002 Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia. Ankara: TTK, Kültür Bakanlığı Yayınları.

WALTERS, H.B.

1903 Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities. Londra: British Müzesi.

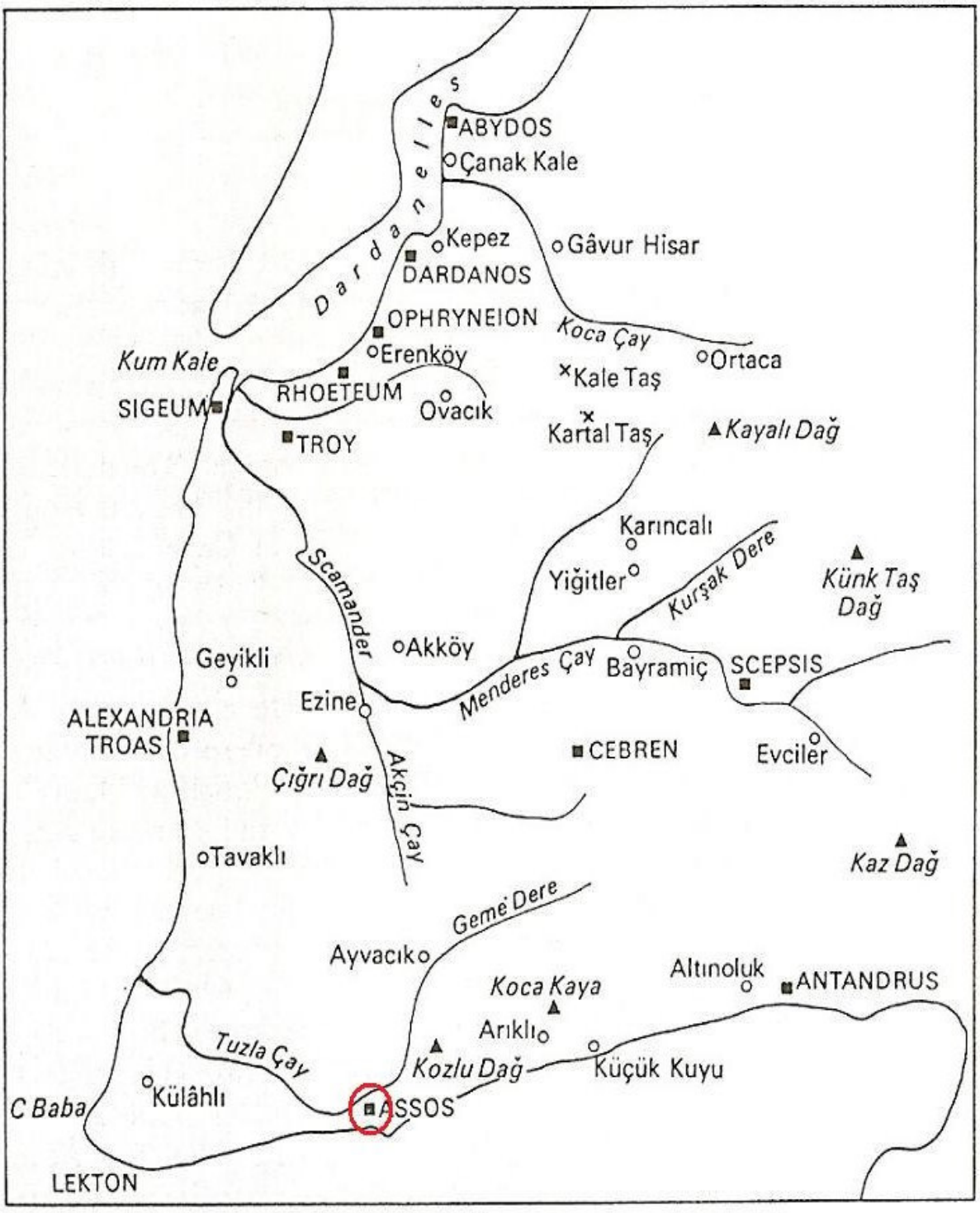
WEBSTER, T.B.L

1959 Greek Terracottas.

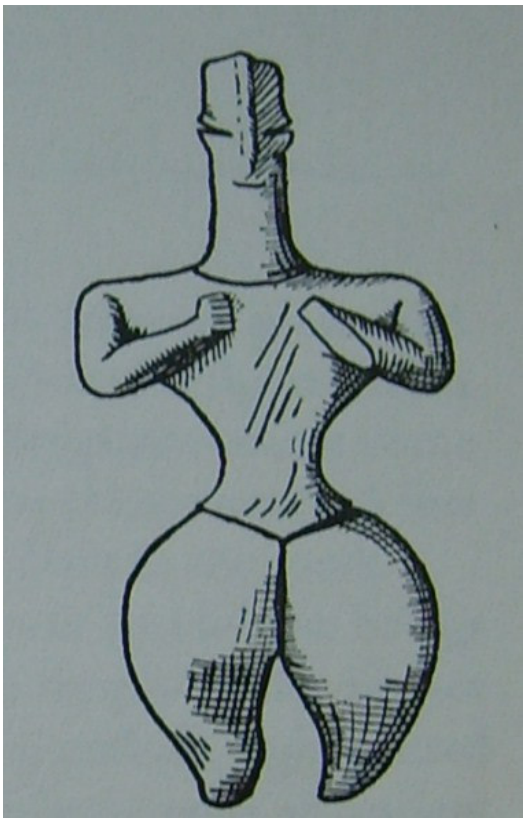
RESİMLER

Resim 1
Troas Bölgesi'nin Coğrafi Haritası

Resim 2
Antik Dönem'deki Troas Bölgesi

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8 - Kat. No. 1

Resim 9 - Kat. No. 2

Resim 10 (Pergamon)

Resim 11 - Kat. No. 3

Resim 12 (Troia)

Resim 13 - Kat. No. 4

Resim 14 - Kat. No. 5

Resim 15 - Kat. No. 6

Resim 16 (Troia)

Resim 17 - Kat. No.7

Resim 18 - Kat. No.8

Resim 19 - Kat. No. 9

Resim 20 (Troia)

Resim 21 (Assos)

Resim 22 - Kat. No. 10

Resim 23 - Kat. No. 11

Resim 24 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)

Resim 25 (Troia)

Resim 26 - Kat. No. 12

Resim 27 - Kat. No. 13

Resim 28 (Myrina?)

Resim 29 – Kat. No. 14a (Ön Yüz)

Resim 30 – Kat. No. 14b (Yan Yüz)

Resim 31 (Priene)

Resim 32 – Kat. No. 15

Resim 33 – Kat. No. 16a (Ön Yüz)

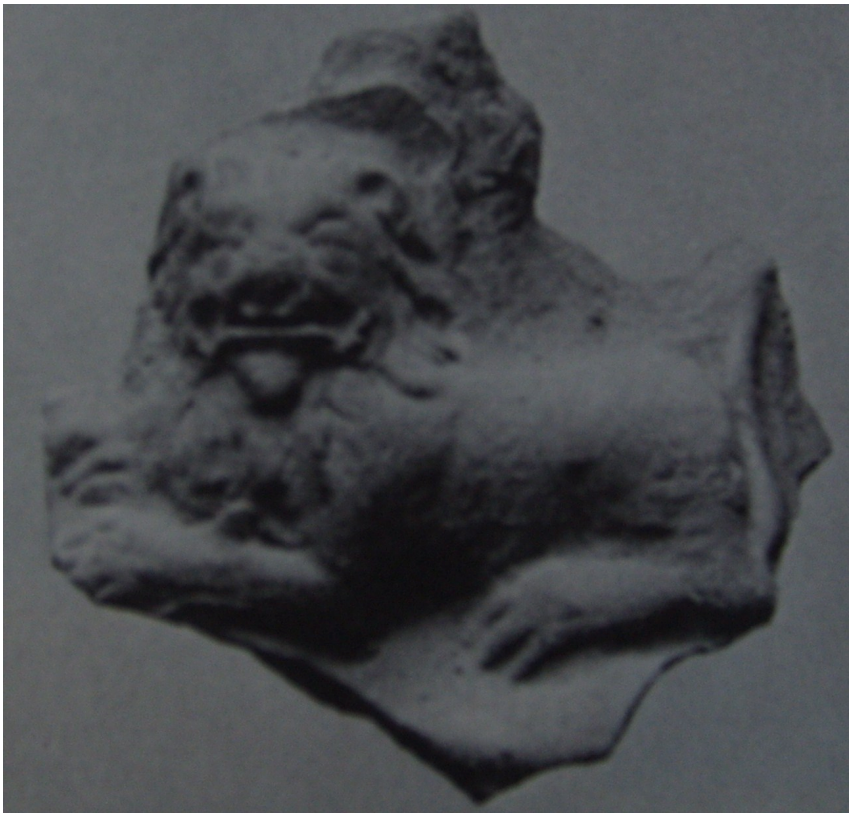
Resim 34 – Kat. No. 16b (Üst Görünüm)

Resim 35 – Kat. No. 17a (Ön Yüz)

Resim 36 – Kat No. 17b (Yan Yüz)

Resim 37 (Troia)

Resim 38 – Kat. No. 18

Resim 39 – Kat. No. 19

Resim 40 – Kat. No. 20

Resim 41 – Kat. No. 21

Resim 42 – Kat. No. 22

Resim 43 – Kat. No. 23

Resim 44 – Kat. No. 24

Resim 45 (Priene)

Resim 46 (Troia)

Resim 47 – Kat. No. 25

Resim 48 (Troia)

Resim 49 (Assos)

Resim 50 – Kat. No. 26a (Ön Yüz)

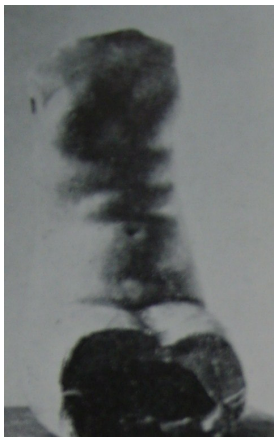
Resim 51 – Kat. No. 26b (Arka Yüz)

Resim 52 – Kat. No. 27a (Ön Yüz)

Resim 53 – Kat. No. 27b (Arka Yüz)

Resim 54 (Phokia)

Resim 55 (Troia)

Resim 56 (Troia)

Resim 57 (Myrina?)

Resim 58 – Kat. No. 28

Resim 59 – Kat. No. 29

Resim 60 – Kat. No. 30

Resim 61– Kat. No. 31

Resim 62 – Kat. No. 32

Resim 63 (Myrina)

Resim 64 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)

Resim 65 –Kat. No. 33a (Ön Yüz)

Resim 66 – Kat. No. 33b (Arka Yüz)

Resim 67 – Kat. No. 34

Resim 69 (Troia)

Resim 68 a-b-c (Madrid Arkeoloji Müzesi)

Resim 70 – Kat. No. 35

Resim 71 (Erythrai)

Resim 72 (Rodos)

Resim 73 (Olynthos)

Resim 74 (Samos)

Resim 75 (Tarent)

Resim 76 (Knossos)

Resim 77 – Kat. No. 36

Resim 78 – Kat. No. 37

Resim 79 - Kat. No. 38

Resim 80 - Kat. No. 39

Resim 81 - Kat. No. 40

Resim 82 (Melos)

Resim 83 – Kat. No. 41

Resim 84 – Kat. No. 42

Resim 85 – Kat. No. 43

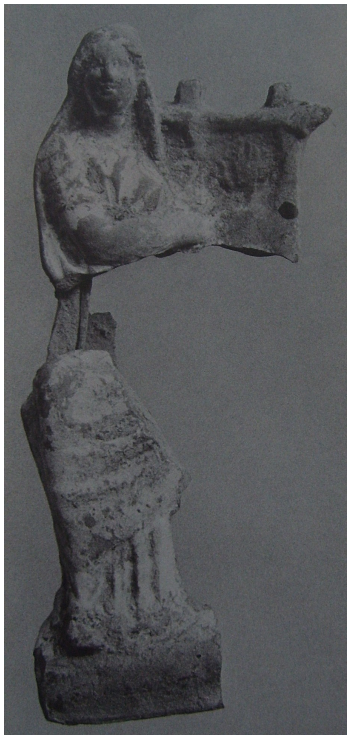
Resim 86 (Assos)

Resim 87 (Troia)

Resim 88 – Kat. No. 44

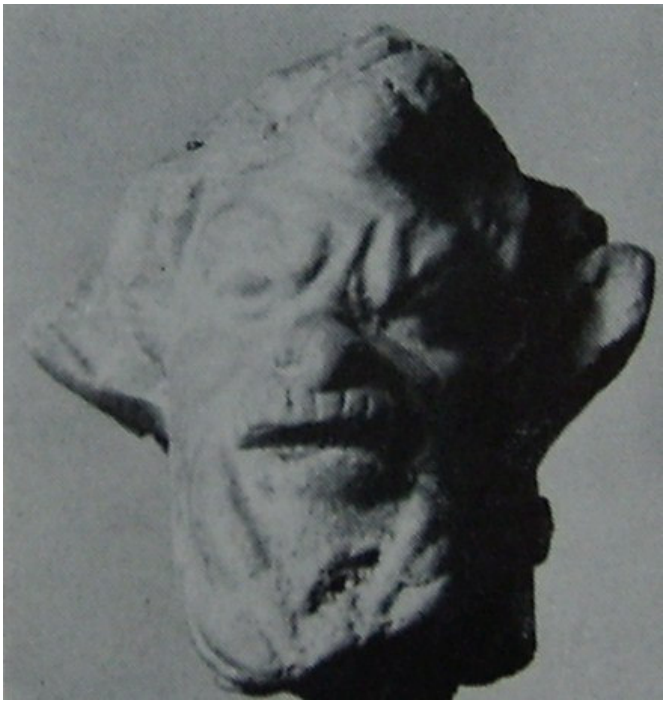
Resim 89 (Troia)

Resim 90 – Kat. No. 45

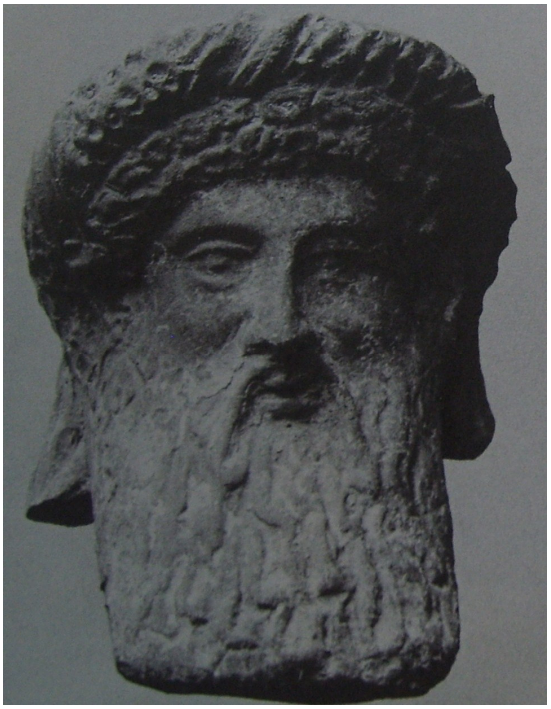
Resim 91 – Kat. No. 46

Resim 92 (Küçük Asia)

Resim 93 – Kat. No. 47

Resim 94 (Troia)

Resim 95 (Troia)

Resim 96 – Kat. No. 48a (Ön Yüz)

Resim 97 – Kat. No. 48b (Arka Yüz)

Resim 98 – Kat. No. 49a (Ön Yüz)

Resim 99 – Kat. No. 49b (Arka Yüz)

Resim 100 (Pergamon)

Resim 101 (Troia)

Resim 102 – Kat. No. 50

Resim 103 – Kat. No. 51